

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZGODOVINO

**ZGODOVINSKA PODOBA SLOVENSKOBISTRIŠKEGA POHORJA
OD PRAZGODOVINE DO 20. STOLETJA**

DIPLOMSKO DELO

Mentor: Dr. Janez MAROLT

Avtor: Andrej GULIČ

Ljubljana 2006

Ključna dokumentacijska informacija

Ime in PRIIMEK: Andrej Gulič

Naslov diplomskega dela:

Zgodovinska podoba slovenskobistriškega Pohorja od prazgodovine do 20. stoletja

Kraj: Ljubljana

Leto:2006

Število listov: 134 Št. slik:116

Število bibliografskih navedb: 115

Mentor: Dr. Janez MAROLT

UDK:

Ključne besede:Pohorje, Slovenska Bistrica, Ančnikovo gradišče, Kotnikovo gradišče, Veliko Tinje, Šmartno na Pohorju, Kebelj, Trije kralji, marmor, Frajhajm, Bojtina, Tri cerkve, Areh, Kalše, Gromperk, Urh, Visole, sv. Martin

Izvleček:

V diplomu sem preko dostopne literature, ustnega izročila in ogleda najdišč sledil kontinuiteti poselitve na slovenskobistriškem Pohorju, ki sem jo spremljal od prazgodovine, preko antike, slovanske naselitve in srednjega veka, pa vse do modernega časa, ki pa ga nisem posebej izpostavljajal.

UVOD	4
METODOLOGIJA:	7
SUMMARY	7
TINJE IN OKOLICA	9
VELIKO TINJE.....	20
TURIŠKA VAS	23
<i>Turški britof</i>	24
<i>Kotnikovo gradišče</i>	26
JURIŠNA VAS	31
<i>Ančnikovo gradišče</i>	32
VIŠINSKE NASELBINE	39
URH.....	41
<i>Sv. Urh, Ulrich (Ulrich)</i>	45
<i>Škrbinjekova kapela</i>	46
REPNIKOVO GRADIŠČE	48
BABIČEVO GRADIŠČE	53
PLANINA POD ŠUMIKOM.....	55
<i>Trije kralji</i>	55
MODRIČ	58
TINJSKA GORA	60
VISOLE	62
ŠMARTNO NA POHORJU	63
CERKEV SV. MARTINA	73
SV. MARTIN	78
FRAJHAJM	81
TRI CERKVE.....	82
<i>Cerkev sv. Tomaža</i>	85
<i>Cerkev sv. Primoža</i>	85
SV. AREH	86
KAMNOLOMI	93
BOJTINA	98
KAMNOLOMI MARMORJA	98
VRAŽJE KORITO.....	103
KALŠE	104
GROMPERK.....	105
RIMSKO GROBIŠČE	111
KEBELJ	114
GRAD KEBELJ - ZAJČEV GRAD	116
ZBEGOV GRAD.....	118
CERKEV SV. MARJETE	124
SV. MARJETA	127
KOZJI REP	128
ZAKLJUČEK	129
VIRI:	130
USTNI VIRI:.....	132
OSTALA LITERATURA:	132

Uvod

Širše območje Slovenske Bistrice se razteza od Boča preko Pohorja do Ruš in Lovrenca na eni strani, ter do Konjiško- Savinjske kotline in Dravskega polja s Panonijo na drugi. To je gričevnat svet z jugovzhodno tekočimi vodami, ki ga vsaj od antike prečka severovzhodna prometna smer, na katero so se v srednjem veku navezale lokalne ceste, ki so vzpodbudile nastanek vaških in trških naselbin. Med vsemi se je najbolj razvila Slovenska Bistrica, ki je do 14. stoletja dobila vse pravice kot ostala deželno knežja štajerska mesta.

Pri pregledu najstarejših naselitvenih obdobj ugotavljamo, da JV Pohorje kljub geografski legi ni bilo gosteje poseljeno. Le posamezne naključne najdbe kamnitega orodja govore za neolitsko in eneolitsko obdobje in šele iz starejše železne dobe se nam je ohranilo gradišče pri Turiški vasi (t.i. Kotnikovo gradišče). Na izteku prazgodovine so se tudi tu naselili Kelti, ki so sledove pustili na sosednji Brinjevi gori in na rimskih nagrobnikih, v izpovednosti osebnih imen (npr. Comatus, Courtula, Deusa, Excingomarus, Ecouta, Adebugionus itd.).

Z nastankom utrjenih cest v rimskem času in z razvojem infrastrukture, kot so preprežne postaje pri Slovenski Bistrici, Spodnji novi vasi, Čadramu, spodnjem Grušovju (morda mansio Ragando) in vse tja do Ptujja, se je prebivalstvo krajine med Bočem in Pohorjem za nekaj časa ustalilo in po najdbah sodeč najbrž tudi pomnožilo.

Pomembne najdbe iz rimskega časa predstavljajo sloviti obdelani beli marmorni kamni, ki jih največkrat najdemo v obliki žrtvenikov, nagrobnikov, pepelnic, arhitektonskih členov, itd. Številni kamnolomi v okolici Šmartna na Pohorju in v bližnjih vintgarjih nas opozarjajo, da je bila ta obrt očitno dobičkonosna in iskana. Lokacija osrednje kamnoseške naselbine je še danes neznana, arheologi jo z veliko previdnostjo postavljajo nekje na območje današnjega Šmartna. Kot je znano so Pohorski marmor lomili za potrebe Poetovione in Celeie, najdemo pa ga tudi v Avstriji in Podonavju.

Za priljubljenost marmorja v kasnejših časih govore tudi pohorske cerkve, saj so tla skrbno narejena iz lokalno najdenega marmorja, pogost pojav pa so tudi vzdani rimski nagrobniki, žrtveniki in marmorne klade. Omeniti gre predvsem najstarejše cerkve kot so sv. Peter in Pavel v Velikem Tinju, sv. Martin v Šmartnem na Pohorju, sv. Miklavž na Koritnem in sv. Marjeta na Keblju, ki v svojih stenah, temeljih in zvonikih skrivajo lepo število antičnih ostankov. V kasnejših rimskem obdobju so žrtvenike posvečene Jupitru, Marsu, Saksanu, zamenjali žrtveniki in zaobljubne plošče bogu Mitri. Mitrej se je našel tudi na Pohorju pri Modriču, ki ga povezujemo s čadramsko rimsko naselbino "Belo mesto", ki pa še ni raziskana.

Nemirno obdobje 3. in 4. stoletja je povzročilo obubožanje prebivalstva in ljudje iz nižin so se spet začeli zatekati v planine, v odročna in varna pohorska zavetja. Na pomolu nad sotesko Bistrice, v neposredni bližini Jurišne vasi je nastala utrjena naselbina, danes imenovana Ančnikovo gradišče, ki se je obdržala še daleč v zgodnjerednjeveško obdobje.

O zgodnji naselitvi Slovanov na Pohorju nam arheološka dognanja doslej niso dala trdnih podatkov, saj razen nekaj slovanske keramike na Ančnikovem gradišču in grobov na Brinjevi gori, ni zaenkrat odkritega ničesar. Ohranilo pa se je izpovedno ustno izročilo, ledinska imena (Gradišče, Tinje, Gomilce, Boč, Čadram, Visole, Devina, Bistrica) in značilna imena protipoganskih imen cerkva: sv. Mihael, sv. Miklavž, sv. Martin, sv. Peter in Pavel, sv. Marjeta in drugi.

Prva cerkvena žarišča v okolici Bistriškega Pohorja so bila Ptuj, Razvanje, Hoče, Slivnica in Konjice, ki so vsa spadala pod oglejski patriarhat.

Začetki fevdalnega srednjega veka so na Bistriškem območju prepoznavni prav na Pohorju, s prvimi plemiškimi postojankami, kot so Rep, Gromberk, morda Babičevo gradišče pri Velikem Tinju in dolinski Črešnjevce ter Žabljek.

Konec 10. stoletja je nastal med Šmartnim in Zgornjo Polskavo grad Gromberk, katerega naloga je bila čuvati pokrajino pred morebitnimi vpadi Ogrov. Z razvojem ceste Ptuj-Celje v 11. stoletju, se pojavijo prvi zametki Slovenske Bistrice, takrat imenovano Gradišče, ki se je do 13. stoletja prav s pomočjo cestnega središča, ki je od Maribora enako oddaljeno kot od Ptuja, razvilo v enega izmed pomembnih trških naselij, v 14.

stoletju pa v mesto z lastnim pečatom. Omeniti gre slovensko posebnost, da je imel lastnik bistriškega gradu pod seboj na 18 žup razdeljeno Pohorsko županijo, kar je nedvomno ostanek neke slovanske fevdalne tvorbe in ni naključje, da v nekaterih pohorskih vaseh še danes imenujejo predsednika krajevne skupnosti kar župan.

V 13. stoletju že lahko govorimo o nastanku nekaterih pomembnejših zemljiških gospostvih kot so Štatenberg, Oplotnica, Kebelj, Polskava. V tem času se pojavijo prve omembe cerkva na Tinju, Šmartnu, Slovenski Bistrici, Spodnji Polskavi, Zgornji Ložnici, v Studenicah pod Bočom pa da Zofija Rogaška sezidat znamenit samostan dominikank.

Turški vpadi v 15. stoletju so močno prizadeli tudi Slovensko Bistrico, a nikdar dosegli njenega Pohorja, čeprav to ni podrobno raziskano oz. dokazano. Ko mine turška nevarnost in kasneje luteranstvo, se počasi skozi novi vek življenje na bistriškem umiri. V 16. stoletju nastanejo nove pohorske cerkve, kot so sv. Areh, Tri cerkve (sv. Uršula, sv. Primož, sv. Tomaž, sv. Marjeta na Ritoznoju in kasneje sv. Trije kralji pod Velikim vrhom. Gradovi po Pohorju za vedno propadejo, njihovo plemstvo pa preide v dolino.

Metodologija:

Izhodišče dela predstavljajo trije osnovni sklopi:

1. Literatura:

Na podlagi dostopnih virov in literature sem sledil kontinuiteti poselitve na Pohorju, ki sem jo spremljal od prazgodovine, preko antike, slovanske naselitve in srednjega veka, pa vse do modernega časa, ki pa ga nisem posebej obravnaval.

2. Ustno izročilo, kot zgodovinski spomin:

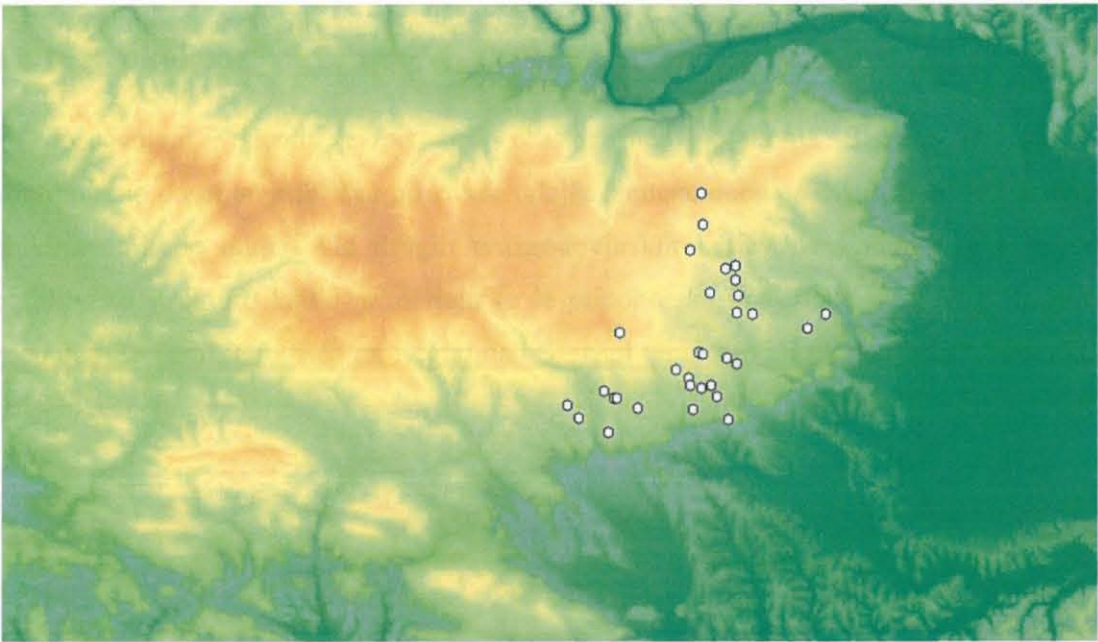
S pomočjo domačinov, se pravi preko ustnih virov, sem dobil vpogled v svet nedoumljivega, starodavnega duhovnega izročila, ki "Pohorce" še danes spremlja, opozarja in jim vzbuja spoštovanje do prednikov. V svojem večletnem spremljanju in proučevanju bogate vsebine, sem skušal razbrati in izluščiti bistveno sporočilnost tega, ki se v večini primerov povezuje z dejanskimi arheološkimi sledovi, najdišči ali posamičnimi najdbami. Spoznal sem, da so prav pripovedi neizčrpni vir za razumevanje starih poselitenih struktur, ki se sosledno vežejo preko srednjega v novi vek.

3. Terensko delo:

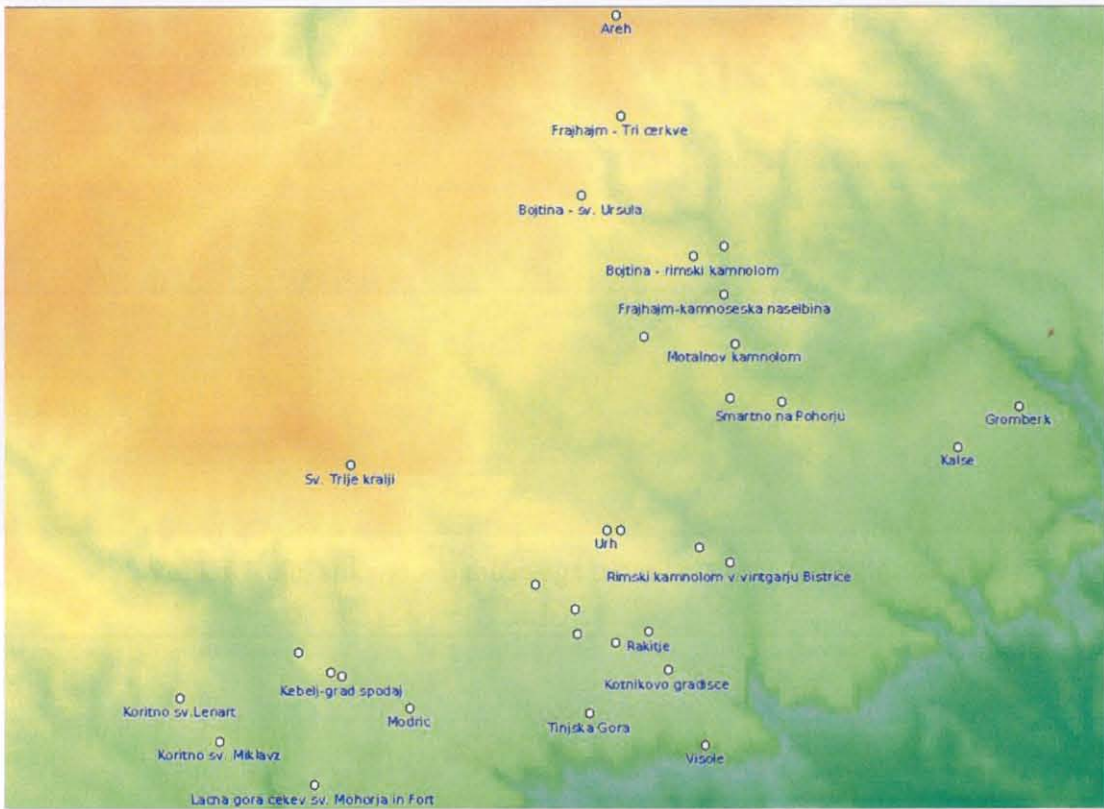
Obhodil, pregledal, opisal, proučil in fotografsko dokumentiral sem vsa opisana območja oz. lokacije, tudi tiste, ki še živijo samo v ustnem izročilu.

Summary

The focus of the thesis is continuity of settlement of the Pohorje Mountain in the area of Slovenska Bistrica. Based on the review of available literature, oral transmission and on-site research, the development of settlement was tracked from the earliest, pre-historic excavations via antique to Slavic settlements and through the Middle Ages up to present times.

Pregled vseh opisanih lokacij Bistriškega Pohorja

Podrobnejši pogled

Tinje in okolica

Po dosedanjem vedenju je bil širši prostor med potokoma Bistrico in Ložnico kontinuirano poseljen približno od konca mlajše kamene dobe pred štiri tisoč leti, z nekaj prekinitvami, do danes. Od drugih prazgodovinskih krajev na Pohorju se s tinjsko poselitveno strukturo lahko primerjajo le še pripohorska konjiška pokrajina z Brinjevo goro nad Zrečami, Gradišče na Legnu nad Slovenj Gradcem ali pa mariborski obronki s Poštelo na čelu.

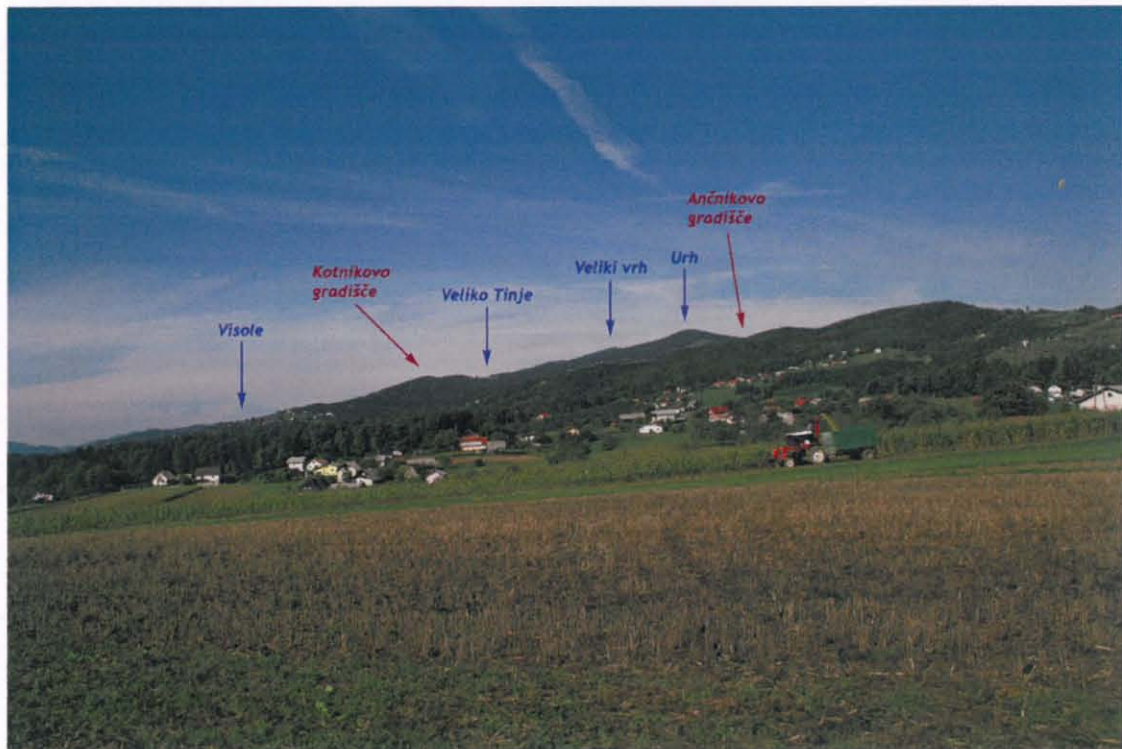

Veliko Tinje, slikano z Babičevega travnika. Foto: A. Gulič. 2006

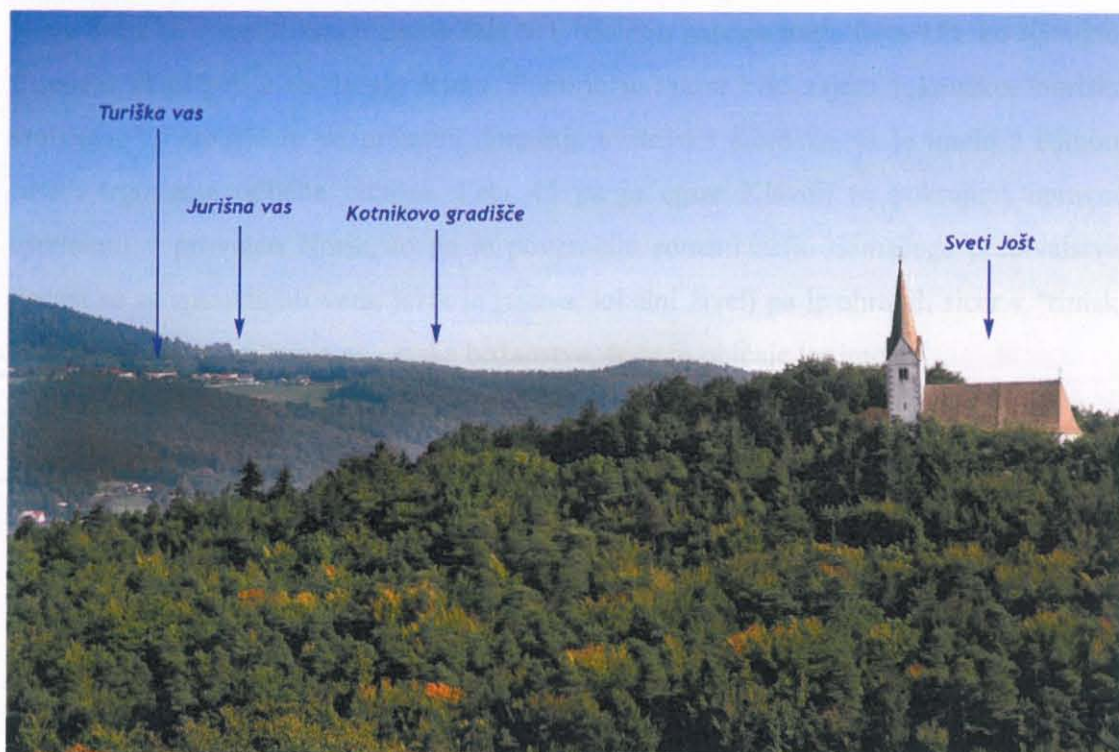
Posamično kamnito orodje, ki se je našlo v tinjski okolici, spada v neolitsko in eneolitsko obdobje. Če to orodje res ni mlajše, ugotavljamo, da ostaja bistriško Pohorje brez datacijsko zanesljivih arheoloških dokazov vse do začetka starejše železne dobe. Preobrat se zgodi na začetku 8. stoletja, ko z vzhoda prodrejo bojeviti Kimeri. To je vzpodbudilo ljudi, ki so živeli v nižinah, da so se začeli pomikati proti odročnim in bolj zavarovanim predelom, kot so Slovenske gorice, Poštela, Čreta pri Slivnici, Gradišče nad Slovenj Gradcem, Turiška vas, medtem ko je bila Brinjeva gora poseljena še od prej. Da gre za domače žarnogrobiščno ljudstvo, ki se je umaknilo v hribe, in ne za kakšne priseljence od drugod, dokazujejo najdbe lončenine, ki so enake kot tiste v nižini.

V 6. st. p.n. št. se življenje po gradiščih, najbrž zaradi prodirajočih Skitov, neha in tako imamo praznino naslednjih 300 let, ko začnejo z vzhoda počasi prihajati Kelti, ki se v drugem stoletju pred n. št. naselijo tudi na opustela gradišča, kot so Brinjeva gora in Poštela, mogoče pa tudi Kotnikovo. Vzrok za njihovo naseljevanje v varnih višje ležečih krajih lahko najbrž iščemo v germanskih Kimbrih, ki so divjali proti Italiji tudi skozi naše kraje.

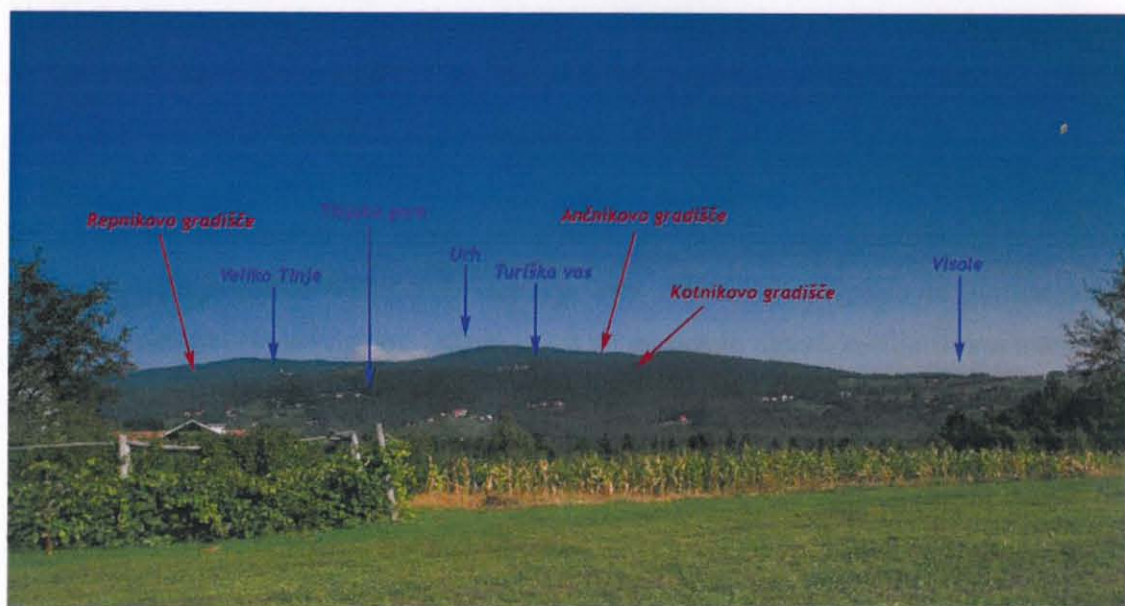
Pogled na tinjski okoliš s Priloga: Fot. A. Gulič, 2006

Pogled na najdišča iz Devine pri Slovenski Bistrici. Foto: A. Gulič. 2006

Pogled na tinjski okoliš s Prihove. Foto: A. Gulič. 2006

Pogled na tinjska gradišča iz Zgornje Ložnice. Foto: A. Gulič. 2006

Nova doba se v naših krajih začne šele v 1. stoletju našega štetja (leta 15), ko Rimljani zasedejo in pripojijo to deželo Rimu. Pohorje je takrat bilo zajeto v keltsko "noriško kraljestvo" s središčem na prostoru današnje avstrijske Koroške, ki je imelo z Rimom zaradi trgovanja odlične odnose. Leta 45 pa je cesar Klavdij to pokrajino upravno spremenil v provinco Norik, to pa je povzročilo romanizacijo domačega prebivalstva. Počasi so se spreminjali vera, jezik in pisava, lokalni živelj pa je ohranil, sicer v "rimski preobleki", nekatera svoja poganska božanstva, šege in običaje ter imena.

Sorazmerno z razvojem mest, kot so Petoviona, Celeia ali Flavia Solva, so rasle zahteve po prestižu. Pohorje je nudilo nekaj, česar nižinski svet ni imel - beli marmor. Potrebovali so ga za nagrobne spomenike in opremo grobnic, zaobljubne kamne, svetišča ... V neposredni bližini sotesk Bistrice in Polskave so se naselili kamnoseki, katerih naselbino smo pred kratkim odkrili.

Rimljani so keltske prebivalce Brinjeve gore, ki so živeli blizu ceste, ki je vodila iz Italije v Panonijo, razselili od Hudinje nad Vitanjem pa vse do okoliša Tinja.¹ Jasen dokaz so prve rimske nagrobne plošče slabše kvalitete iz okolice Skomarja, Gorenja, Kovaške vasi in Koritnega, na katerih so že prva latinska imena, ki se pojavljajo pri keltskih družinah.. V okolici Tinja, natančneje na Ahajevi njivi v Turiški vasi, so našli nagrobno ploščo z veliko imeni, ki se navezujejo tudi na ona, ki so bila najdena na ploščah v tinjski cerkvi, a o tem v posebnem poglavju.

Razen marmornih reliktoev iz rimskega obdobja in Ančnikovega gradišča, ki je nastalo šele v 4. stoletju zaradi potrebe po varnosti, nam ožja tinjska okolica ne poroča več o kakšni pomembni rimski najdbi. Očitno je, da na terasastih njivah zemlja skriva marsikaj, in morda se v bližnji prihodnosti pokaže na dan tisto, kar bi sklenilo krog ugibanj - grobišče, ki zagotovo ne more biti daleč od naselbine na utrjeni kopii, poimenovani Ančnikovo gradišče. Pod vplivom krščanske vere mrtvih niso več zažigali in nasipavali gomil, tako da bo odkritje verjetno zgolj srečno naključje!

V širši okolici imamo iz rimskega obdobja kar nekaj najdišč. Na šmarskem delu Pohorja nas na naselbino kamnosekov opozarjajo številni bližnji kamnolomi marmorja in ostanki

¹ Pahič, S. 1986. Naši kraji v pradavnini 3. Tinjsko Pohorje v pradavnih časih. Str. 19

nagrobnikov ter obdelanih blokov v cerkvi sv. Martina. Blizu je bilo nedavno odkrito rimsko grobišče na Kalšah in apnenica v Frajhajmu. V nižini so se ohranili temelji villae rusticae v Gladomesu, preprežna postaja "Belo mesto" pri Čadramu in postojanka pri Spodnjem Grušovju ter rimski zaselek z zidanimi stavbami v Slovenski Bistrici. Če se spustimo iz Slovenske Bistrice proti Črešnjevcu, najdemo iz marmorja zidan romanski del cerkve sv. Mihaela, na Bistriškem polju pa so pri gradnji trgovsko-industrijske cone našli rimsko cesto, ki je danes delno prezentirana v nakupovalnem centru ob avtocesti.

Naselbine v nižini so v 5. stoletju večinoma uničili Huni, kaj se je zgodilo s takratnimi prebivalci na Pohorju, se ne ve. Slovani so svoja prebivališča postavili bodisi v ruševine bodisi v bližino prednikov, tako da je Ančnikovo in Kotnikovo gradišče ostalo na obrobju.

Arheoloških dokazov o slovanski naselitvi v tinjski okolici ni, le na Ančnikovem gradišču so najdeni ostanki lončenine s slovanskimi vzorci, na bližnji Brinjevi gori pa so med drugim našli slovanske grobove iz 9. stol. Ne smemo prezreti, da staroslovanska beseda tyn označuje utrjen kraj in opozarja na zgodnjo naselitev tega okoliša. Kraji s takim imenom so na Koroškem, v Loki pri Žusmu in na Kozjanskem. Ker pač okolica, razen Ančnika, zanesljivo ne izpoveduje zgodnjega slovanskega življa, lahko sklepamo, da prav cerkev v Tinju skriva ključne podatke. Zavetnika cerkve sv. Peter in Pavel spadata med patrocinije, ki zajemajo kraje z arheološkimi najdišči. Če je na tem kaj resnice, bi se to lahko izpričalo ob bližnji prenovi notranjosti cerkve.

Nadalje nam širši bistriški okoliš ponudi prve zgodnj srednjeveške gradiče: na Repnikovem gradišču in na Keblju, Freudenberg na Brinjevi gori, mogočni Gromperk nad reko Polskavo in gradova v Slovenski Bistrici in Spodnji Polskavi.

Avstrijski in štajerski vojvoda Leopold VI. Babenberžan je dal sestaviti tako imenovani babenberški urbar, v katerem se med letoma 1220 in 1227 omenja Pohorska županija (supania Pacher), poznejše slovenskobistriško zemljiško gospodstvo. Gre za edini primer razsežne, na župe razdeljene županije na Slovenskem. Kaže, da je pohorska županija naslednica neke slovenske plemenske župe.² V njej je bilo 195 celih kmetij v 18 župah, se pravi približno 1000 ljudi.

² Koropec, J. 1983. Svet okoli Slovenske Bistrice do leta 1700. V Zbornik občine Slovenska Bistrica I. str. 92

Sočasno z razvojem prvih gradov so je razvijala cerkvena organizacija. Leta 1146 se začnejo omenjati prafare v Konjicah, Slivnici in Hočah, iz njih so se razvili vikariati in nato samostojne župnije.

V listinah se začno omenjati prvi kraji. Leta 1123 se kot prva stvar s Pohorja omeni reka Polskava, kar naj bi v neznanem jeziku pomenilo belo vodo. Ni naključje, da se neka reka omenja še pred ostalimi kraji v okolici, saj je bila takrat Polskava očitno še vedno zelo pomemben dejavnik v pridobivanju in transportu belega marmorja s Pohorja.

Pogled na Tinje z Zlogone gore pri Koblju. Foto: A. Gulič. 2006

Leta 1891 so na Ahejevi njivi, med Jurišno in Turiško vasjo, med oranjem našli 65 x 62 cm veliko marmorno ploščo in jo za drag denar prodali muzeju v Gradcu, kjer je še danes.³

³ Modrijan, W. Burbock, O. 1979/81. Schild von Steier. Heft 14. Str. 65

Najdba je pri takratni strokovni javnosti vzbudila precej zanimanja, saj gre za pomemben napis za preučevanje lokalne zgodovine - ponazarja nam potek romanizacije keltskega življa na tem delu Pohorja.

Smiselni prevod nagrobnega napisa se glasi: Ekscingomarju, Valensovemu sinu, staremu 100 let, in ženi Terciji, Komatovi hčeri, stari 60 let; Maskulu, Ekscingomarjevemu sinu, staremu 80 let, in Ekouti, Sekstovi hčeri, stari 70 let, je dala postaviti spomenik hčerka Maksimila itd.⁴

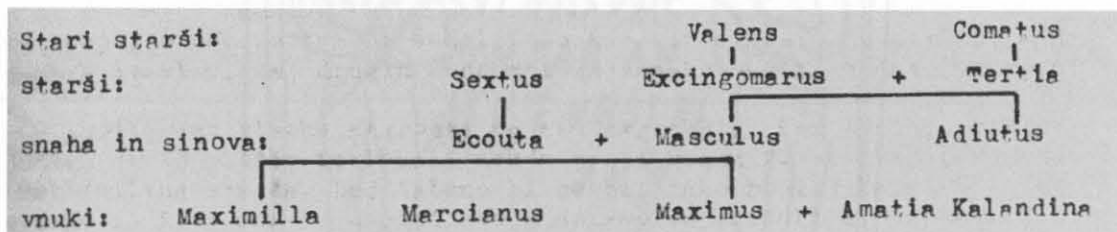
Rakitje pod Turiško vasjo. Foto: A. Gulič. 2006

⁴ Pahič, S. 1986. Naši kraji v pradavnini 3. Tinjsko Pohorje v pradavnih časih. Str. 19

Nagrobna plošča (CIL III 11711-AIJ 89)
iz Jurišne vasi (v muzeju v Gradcu)

Nagrobnik iz Rakitja. Po: Pahič, S. 1986. Naši kraji v pradavnini 3. Tinjsko Pohorje v pradavnih časih

Rodovnik z nagrobnika. Po: Pahič, S. 1986. Naši kraji v pradavnini 3. Tinjsko Pohorje v pradavnih časih

Pozornost vzbuja Ekscingomarjev oče Valens s svojim latinskim imenom, ki ga je očitno prevzel zaradi Rimljanov, a je svojega sina še poimenoval po keltsko. Nasprotno se je ženin oče imenoval po keltsko, hčerki pa je dal latinsko ime. To nam nazorno izpričuje, kako se je zakoreninjenost domačih navad prepojila s svojstvi rimske civilizacije.

Ahejev nagrobnik je gotovo povezan s štirimi nagrobniki, ki so vzdani v cerkev sv. Petra in Pavla v Velikem Tinju. Prvi nagrobnik so našli leta 1888 pri prenavljanju cerkve in je velik 66 x 45 cm. Na njem je omenjena Kalandina, ki bi lahko bila povezana s Kalandino z Ahejevega nagrobnika v Jurišni vasi.

Drug marmorni kamen v cerkvenem obzidju je tako imenovana noriška deklica. Nagrobnik oz. del nagrobnika so pri zidavi cerkve uporabili kot lep gradbeni element in ga položili vodoravno. Prvi ga je opisal 1845 graški zgodovinar Albert Muchar. Podoben nagrobnik imamo v Šempetru pri Celju, predstavlja pa gospodaričino služabnico, kar nam kažeta predmeta ogledalo in posoda v rokah te deklice.

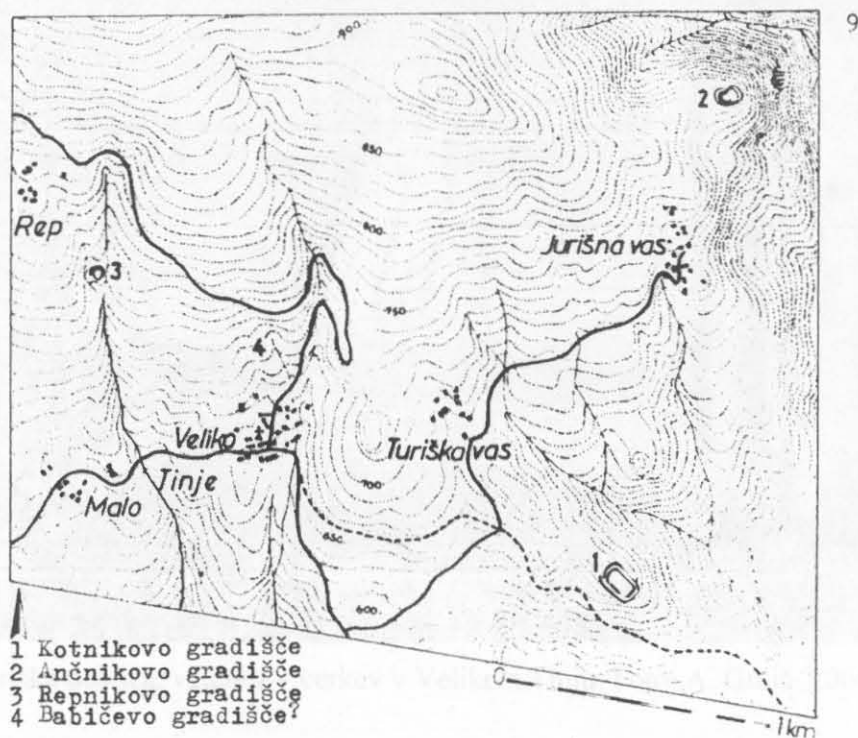
Leta 1888 so pri prezidavi cerkve našli v temeljih še dva rimska kamna. Eden izmed njih je del nagrobnika s krajšim napisom, pri drugem kamnu pa najbrž gre za pepelnico. Danes ni vidna, ohranila pa se je Tomažičeva risba.

Tomažičeva risba. Po: Pahič, S. 1986. Naši kraji v pradavnini 3. Tinjsko Pohorje v pradavnih časih

Pripadajoča naselbina še ni odkrita, poznanih je le nekaj posamičnih nezanesljivih najdb lončenine. Kot pri nenavadnem in naključno odkritem antičnem grobišču na Kalšah nas naključje lahko preseneti tudi tukaj. Domneva se, da bi naselbino lahko našli na bližnji vzpetini, imenovani Tinjski kogel, natančneje na tamkajšnjem pobočju, ki mu domačini pravijo "turški britof" (blizu kapele, na pešpoti med Tinjem in Turiško vaso). Tam so - po pripovedovanju - davno našli nekakšne kamnite plošče z napisi, a danes tam ni videti ničesar, pa še pašnik je prerasel celotno površino.

Med terenskim raziskovanjem sem v bližnjem potoku našel ruševine zgradbe, tako imenovani Blažičev mlin, ki ima v temeljih vzdian večji marmorni kamen. Ker marmor na tem delu Bistriškega Pohorja ni nikoli prisoten kot del narave, sklepam, da gre za rimski nagrobnik, ki se je morda proti potoku, tako kot Ahejeva plošča, prikotatil. Marmor je Tinju najbližji onstran dveh globeli, v Bistriškem vintgarju, oziroma na Šmartnem.

Tinjska gradišča. Po: Pahič, S. 1986. Naši kraji v pradavnini 3. Tinjsko Pohorje v pradavnih časih

Noriška deklica, vzdana v cerkev v Velikem Tinju. Foto: A. Gulič. 2006

Veliko Tinje

Idilična gručasta vas na 667 metrih nmv., po ljudsko tudi Tinj ali Htinj, je od Slovenske Bistrice oddaljena 8,5 km. Najvišji del vasi je Tinjski kogel na 721 metrih. Ljudje, ki še vztrajajo pri kmetijstvu, živijo od poljedelstva, živinoreje, sadjarstva, vinogradov in gozda.

ZVNKD Maribor - Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

Veliko Tinje - Cerkev sv. Petra in Pavla (3445)

TTN5 SLOVENSKA BISTRICA 18
1:5000

Vir podatkov: Zbirni register dediščine (Uprava RS za kulturno dediščino)
Vir za kartografsko osnovo: TTN5 / TTN10 (Geodetska Uprava RS)

Veliko Tinje. Vir: ZVKD Maribor, Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

Kraj in cerkev sv. Petra in Pavla se prvič omenjata leta 1251, ko je cerkev postala sedež duhovnije in je skupaj s sv. Venčeslom na Zgornji Ložnici prešla v sestav konjiške pražupnije. Tinjska cerkev je v osnovi romanska, konec 15. stoletja gotizirana, 1692 barokizirana in leta 1888 obnovljena v podobo današnjih dni. Njena oprava je iz 18. stoletja.⁵

Omenili smo že staroslovansko ime *tyn*, ki pomeni utrjen kraj in nakazuje, da je bilo eno izmed gradišč, mogoče Repnikovo ali Babčevo, ali kar sam kraj, kjer danes stoji cerkev, nekoč pribežališče za okoliško prebivalstvo.

Zanimiva je zgodba, ki sem jo slišal pri enem izmed informatorjev⁶ na terenu, kako je nastalo ime Jurišna in Turiška vas, navezuje pa se na širši tinjski okoliš. Povedal je, da je na Ančnikovem gradišču je nekoč stal grad, v katerem je prebival grof Jurič von Vustric, ki je bil slovanskega izvora, medtem ko je na Kotnikovem gradišču živel naduti germanski vitez Oto von Turigen. Nekoč sta se tako močno sprla, da sta drug drugemu uničila grad.

Grof Jurič naj bi bil dal pozidati stranski oltar božjega groba v tinjski cerkvi, kjer je zdaj pod njegovimi temelji pokopan v stekleni rakvi. Sezidal pa naj bi bil tudi Škerbijekovo kapelo pod Urhom, katere zgodbo sem opisal v poglavju o Urhu.

Kamnite plošče pri vhodu v cerkev. Foto: A. Gulič. 2006

⁵ Curk, J. 1983. Urbana-gradbena zgodovina slovenjebistriškega ozemlja. V Zbornik občine Slovenska Bistrica I. str. 179

⁶ Ustni vir: Ajd Janez, Turiška vas 4, 2316 Zgornja Ložnica, leto 2006

Stranska kapela božjega groba, kjer naj bi bil pokopan grof Jurič iz Ančnikovega gradišča. Foto: A. Gulič. 2006

Za na konec lahko omenimo, da je bila v Velikem Tinju nekoč davno najdena kamnita sekira, brez natančnih najdiščnih podatkov. Danes je shranjena v Mariborskem muzeju.

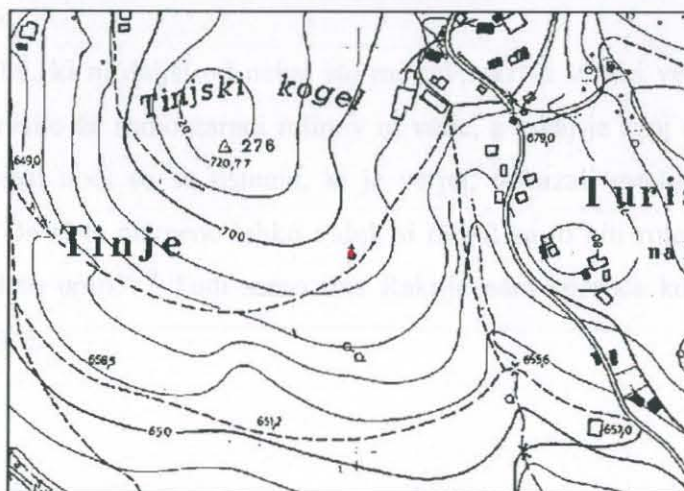
Turiška vas

Turiška vas leži na nadmorski višini 640 do 680 metrov nmv., od Velikega Tinja je oddaljena 2 km, od Slovenske Bistrice pa 7,5 km. Zemlja je dokaj neugodna za poljedelstvo, saj je težka in skopa, zato tukaj prevladujeta živinoreja in gozdarstvo. Vas naj bi se imenovala po turih, nekateri pravijo, da po Turkih, drugi pa, da je nekoč tukaj živel grof Turisch. Kraj se prvič omenja 1227 kot župa pri Batzen, leta 1586 pa kot Thuritschendorf.

ZVKD Maribor - Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

Veliko Tinje - Znamenje (7005)

TTN5 SLOVENSKA BISTRICA 18
1:5000

Vir podatkov: Zbirni register dediščine (Uprava RS za kulturno dediščino)
Vir za kartografsko osnovo: TTN5 / TTN1 0 (Geodetska Uprava RS)

Kapela, imenovana "Turški britof", pod Tinjskim koglom. Vir: ZVKD Maribor, Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

Turški britof

Severno od vasi, na rahli vzpetini, imenovani Tinjski kogel, že od daleč privablja pogled kapelica, katere lega na položnem travniku nosi vzdevek "Turški britof". Že ime samo pove, da so tod okrog pustošili Turki, a za to žal ni dokazov, razen ustnega, ki pravi, da so kapelo zazidali v 16. stoletju.⁷ Na bližnjem travniku naj bi bili pred časom našli tudi nekakšne plošče z napisi,⁸ ki pa so izgubljene.

Nekje v okolici je bila najdena kamnita sekira, kje natančno, prav tako ni znano.

Zanimivo pa je ljudsko izročilo, ki je še vedno zakoreninjeno med današnjim prebivalstvom. Zgodbe nakazujejo na stare poselitvene točke: na primer pripoved o divjem lovcu, ki je tod okrog gonil svoj divji lov, ali pa pripovedke o raznobarvnih lučeh in škopnikih, ki so leteli mimo kapelice; pripoveduje se, da tam okrog nasploh straši ponoči.⁹ Ena izmed legend pravi, da je tam zakopan zaklad, oz. da so pred mnogimi leti tam našli zlatnike.

Če se peljemo po cesti naprej proti Jurišni vasi, se desno odpre tako imenovani Jesenkov grabn, kjer so še pred nekaj desetletji mleli mlini z vodo iz globokih vodnih zajetij. Ko po kolovozu pridemo iz majhnega gozdiča, se nam pogled odpre na travnike in v ozadju na bistriško ravnico, to je tako imenovano Rakitje, kjer so pred več kot 100 leti našli imeniten nagrobnik.

Sam Jesenkov grabn, ki ni daljši od nekaj sto metrov, skriva v sebi veliko mističnega. Seveda je okoli strašilo že samo zaradi mlinov in vode, a tukaj je svoj divji lov plesala tudi divja jaga. Sredi noči so se tistemu, ki je verjel, pokazali modri plameni, ki so odkrivali zaklad. "Da si te plamene lahko videl, si moral za to biti rojen in če si denar našel, si čez eno leto umrl."¹⁰ Tudi samo ime Rakitje nam sporoča koren "rakev" oz. krsta, oz. pokopališče.

⁷ Ustni vir: Ajd Janez, Turiška vas 4, 2316 Zgornja Ložnica, leto 2006

⁸ SAZU. Inštitut za arheologijo. 1975. Arheološka najdišča Slovenije. Geslo: Tinje. Str. 311

⁹ Ustni vir: Gracej Polde, Tinje 26, rojen 1923, mežnar v tinjski cerkvi

¹⁰ Ustni vir: Šega P. Jurišna vas

Na zavoju z glavne ceste Visole - Veliko Tinje za Turiško vas je gozd z ledinskim imenom Cigonca oz. Hrastovje. Le 50 metrov naprej v gozdu leži zelo zanimiva skala, na kateri so vidni sledovi vragovih krempljev. V bližini, kjer gre stara gozdna vleka, je menda strašilo in ljudem metalo klobuk z glave.

Ta kraj je zaradi debelih hrastov in drugih visokih dreves že sam po sebi zelo mističen in buri domišljijo. Vsekakor bi bilo nujno treba narediti natančno topografijo, vključno s starimi, danes že opustelimi gozdnimi potmi.

Pogled proti Tinjskemu koglu iz Velikega Tinja. Foto: A. Gulič. 2006

Kotnikovo gradišče

Na južnem gozdnem robu proti Visolam, na nadmorski višini 660-670 metrov, leži Kotnikovo gradišče, naselbina iz starejše železne dobe (7. in 6. stoletje pred n. št.). Doslej v tem gradišču še ni bilo resnih arheoloških raziskovanj, zato so nam o njem znane le njegova zunanja podoba in nekaj malega najdb.

Njegove prve omembe v literaturi segajo v drugo polovico 19. stoletja, ko je tinjski župnik Ivan Modic zapisal vsa gradišča bližnje okolice. Kasneje so gradišče opisovali tudi A. Mullner, J. Tomažič in drugi. Prvi raziskovalec, ki je tudi najbolj nazorno opisal najdišče, je bil W. Schmid iz Gradca, in sicer leta 1915 v glasilu dunajske akademije znanosti *Mitteilungen der Prahistorischen Kommission*, v obravnavi pohorskih gradišč *Die Ringwalle des Bacherngebietes*.¹¹

Pogled proti Kotnikovemu gradišču na obzorju iz Tinjskega Kogla. Foto: A. Gulič. 2006

¹¹ Pahič, S. 1986. Naši kraji v pradavnini 3. Tinjsko Pohorje v pradavnih časih. Str. 10-11

Gradišče leži na pomolasti ravnici, lahko dostopni s severne pohorske strani, medtem ko kopa od SZ proti JV strmo pada. Ta strmi pad je prekinila lokalna cesta Visole-Tinje, ki je speljana tik pod gradiščem.

Sama oblika gradišča je nepravilne, skoraj pravokotne oblike; gradišče je v severozahodno-jugovzhodni smeri 124,2 metra dolgo in v zahodno-vzhodni smeri 84 metrov široko, severno in zahodno krilo pa je močno izbočeno.

Gradišče je razčlenjeno na štiri zelo razločne police, ki se blago spuščajo proti zahodu in jugovzhodu. Obdajajo jih nasipi, na severnem in zahodnem predelu visoki tudi do 1,8 metra, proti vzhodu so nasipi manjši ali pa jih sploh ni. Na strateško šibkih točkah, na severu in jugu, kjer sta vhoda, leži dodaten nasip.

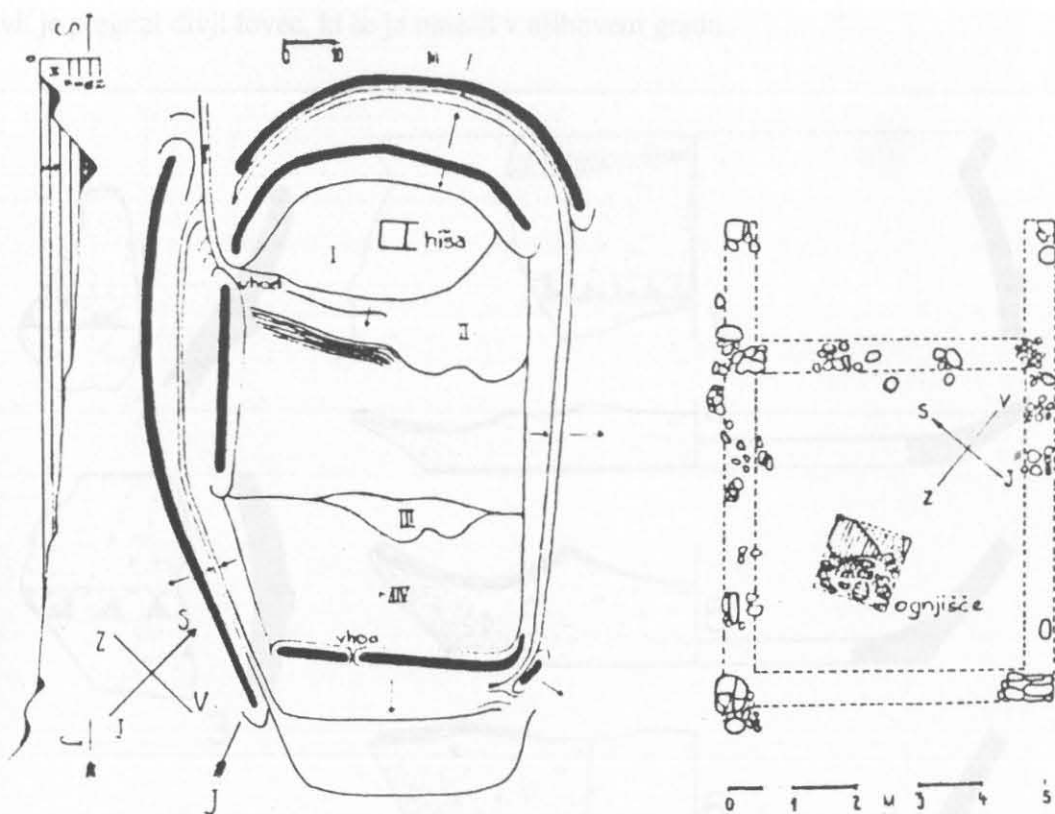
Še danes vidni okopi na Kotnikovem. Foto: A. Gulič. 2006

Poskusni kopi na policah so dali nekaj kosov keramike, rdečih in črnih posod, med njimi ostanki trebušaste sklede s širokim ustjem, okrašene z nazobčanim rebrom. Na najvišji polici je bila odkrita 7,2 m dolga in 5,16 m široka hiša, ki je imela dva prostora in ognjišče in je podobna pošteljskim hišam. V njej so bili najdeni odtisi glinastih premazov,

ki nakazujejo, da je bila grajena iz prepleta lesenih vej in z glino premazanih sten, prav tako pa se je tukaj poleg keramike našlo kar nekaj kamnitega orodja: kladivasta sekira, razne oblice in tolkači.¹²

Te najdbe so bile odnesene v Gradec, tam pa so se v depojih izgubile, tako da imamo v mariborskem muzeju le nekaj ostankov lončenine iz kasnejših prekopov v spodnjem delu gradišča. Leta 1992 sem se udeležil Mladinskega raziskovalnega tabora in v arheološki skupini smo obravnavali tudi Kotnikovo gradišče. Med površinskim pregledom po dežju smo našli nekaj odlomkov keramike z debelimi stenami, širokim dnom, okrašeno z vidnimi odtisi prstov, tako imenovano razčlenjeno rebro.

Danes so vidne še vse štiri terase, ki so zaraščene z drevjem in podrastjo.

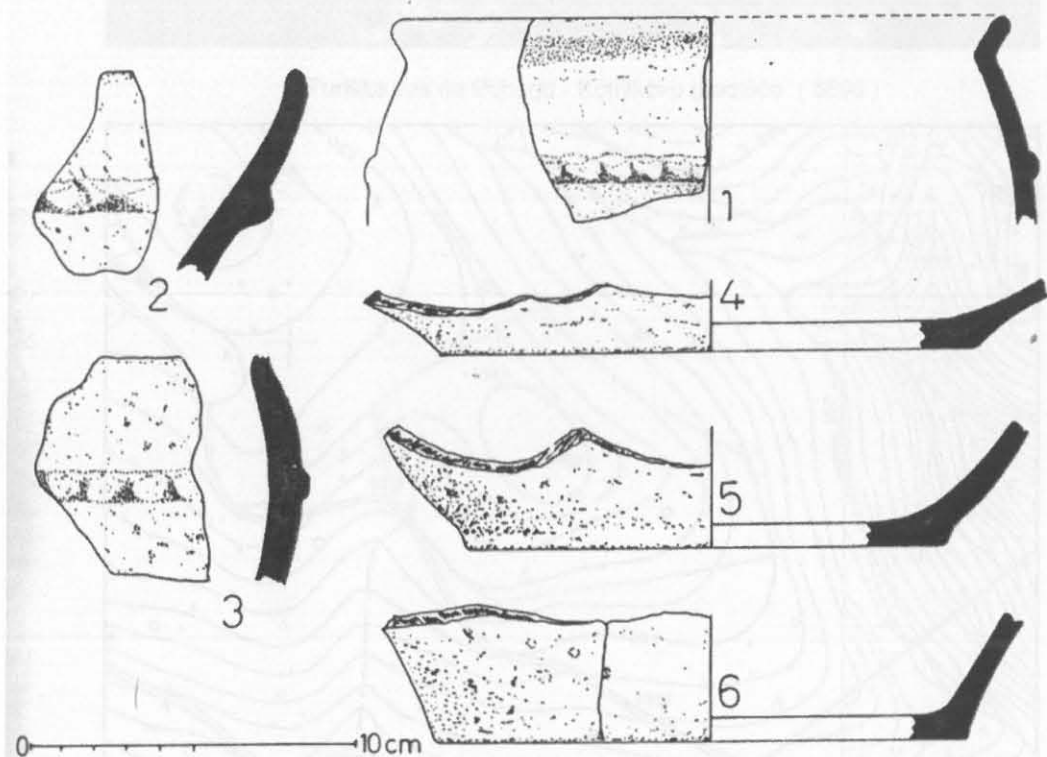
Kotnikovo po Schlosserju iz 1915. Po: Pahič, S. 1986. Naši kraji v pradavnini 3. Tinjsko

Pohorje v pradavnih časih

¹² Povzeto po: W. Schmid, prevod objavljen v: Pahič, S. 1983, Bistriški svet v davnini. V Bistriški zbornik I. Str. 51-52

Leta 1924 je Josip Tomažič v mariborskem časniku Tabor zapisal in opozoril na jamo v zgornjem delu gradišča. Nekoč naj bi bila služila kot zbiralnik za vodo, ki se lahko primerja z onim na mariborski Pošteli. O tej jami je navedel tudi zgodbe, kako bruha kamenje, in o pastirju, ki mu je v jamo padel čevelj, tega pa mu je škrat prinesel nazaj, napolnjenega z zlatom. V njegovih Pohorskih pravljicah lahko preberemo tudi zgodbo o zelencu, ki v tej luknji skriva svoj zaklad.¹³

Kako so prebivalci na tem gradišču živeli, kje in kako so pokopavali svoje umrle, nam sedaj, ko še ni raziskano, gradišče ne daje zadovoljivih podatkov. Očitno gre za zelo dobro ohranjen prazgodovinski spomenik, ki ga varujejo gozdno zavetje in bajeslovna pohorska bitja. Ljudje pravijo, da je na Kotnikovem gradišču nekoč stal grad, v katerem so vile v mesečini pele in plesale. Te dobre vile, ki so okoliškim kmetom svetovale pri setvi, je pregnal divji lovec, ki se je naselil v njihovem gradu.

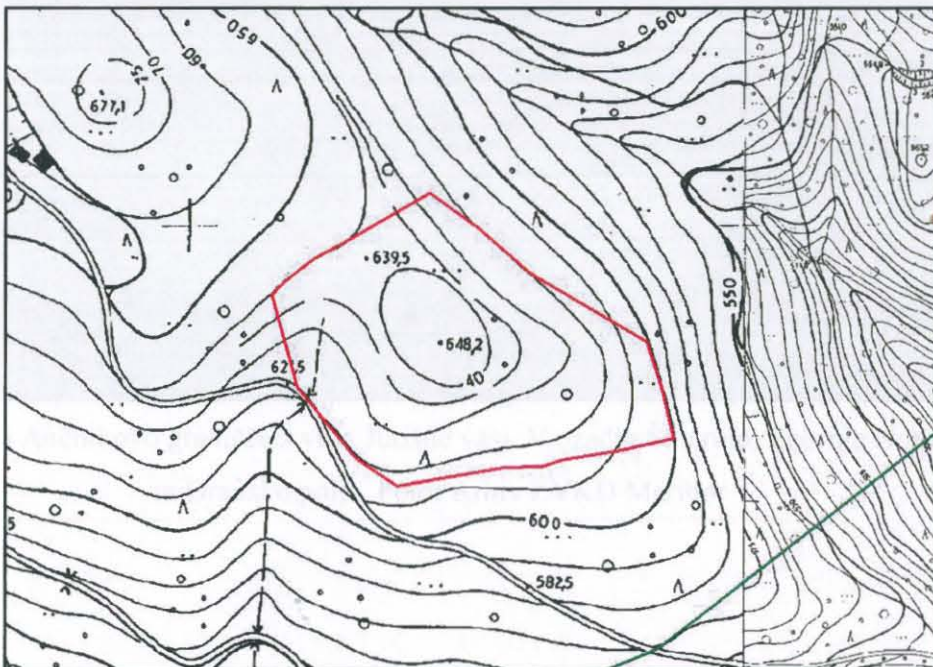

Najdbe keramike. Po: Pahič, S. 1986. Naši kraji v pradavnini 3. Tinjsko Pohorje v pradavnih časih

¹³ Tomažič, J. 1990. Pohorske pravljice

Turiška vas na Pohorju - Kotnikovo gradišče (6896)

TTN5 SLOVENSKA BISTRICA 18
1:5000

Vir podatkov: Zbirni register dediščine (Uprava RS za kulturno dediščino)
Vir za kartografsko osnovo: TTN5 / TTN10 (Geodetska Uprava RS)

Kotnikovo gradišče. Vir: ZVKD Maribor, Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

Jurišna vas gradišče

Naselje, po domače Juršna vas, je od Velikega Tinja oddaljeno 3 km, od Slovenske Bistrice pa 7,5 km. Vas je razdeljena v dve gruči domačij, ki ležijo severovzhodno od Velikega Tinja nad sotesko Zgornje Bistrice, na nadmorski višini od 660 do 740 metrov. Ugodne razmere za živinorejo in sadjarstvo ter prodajo hlodovine omogočajo prebivalcem preživetje. Prvič se vas omenja leta 1227 kot župa Jurisse.

Pogled na Ančnikovo gradišče z vrha Jurišne vasi. V ozadju Šmartno, Zgornja Nova vas in Dravsko polje. Foto: Arhiv ZVKD Maribor

Ančnikovo gradišče

Na skrbno izbranim delu tinjskega Pohorja, na 750 m visokem strmem pomolu tik nad sotesko Bistrice, severno od Jurišne vasi, leži poznoantična utrjena postojanka, poimenovana Ančnikovo gradišče.

Tudi tu domuje bogato ustno izročilo, na tem delu Pohorja je eno izmed najbolj zanimivih in se lahko po bogastvu vraževerja primerja s Poštelo pri Mariboru. Pravi, da Pohorec za nič na svetu ne bo šel na gradišče, potem ko sonce zaide. Menda tam straži svoj zaklad zelena kača z zlato krono in gorje tistemu, ki se ji približa. Kača ima lahko obliko zmaja ali pa celo tigra.¹⁴

Na samem pomolu gradišča so prepadne skale, v njih so železna vrata, ki še danes burijo duhove med domačini - nedolgo nazaj so se menda videla celo iz Bistrice. Ta vrata so del rova, po katerem prideš z Ančnika v bistriški grad, za njimi pa so skriti velikanski zakladi. Med raziskovanjem sem seveda šel ta vrata poiskati, a jih, se razume, nisem našel, pa tudi nadaljevati nisem mogel zaradi nekaterih delih prepadnega terena. Mogoče bodo kdaj v prihodnosti te skale pritegnile kakšnega alpinista, ki mu je namenjeno, da bo našel zaklad!

Nedaleč stran od gradišča, na bližnjem travniku, pravijo, se včasih sliši votel odmev, ko voz zapelje čez določen del ceste. Tudi tukaj naj bi bil rov.

Še danes je živa tudi zgodba o divji jagi - opisuje jo tudi Tomažič. Nekoč sem slišal, da je lovec tam streljal na zajca, ta pa je na njegovo začudenje začel rasti in se množiti pred njegovimi očmi. Lovec je v strahu pobegnil in kmalu umrl.

Kljub visoki legi in odmaknjenosti od naselij je gradišče dobro vidno z bistriškega polja in iz bližnje okolice. Razgled iz gradišča pa sega proti Panonski nižini na vzhodu in hribovitih mej celjske kotline na jugu ter še dlje. Zanimivo je, da lahko iz bližnje okolice ali iz samega gradišča vidimo poznoantične postojanke: Svete gore, Rifnik, Gradec pri Prapretnem, Zbelovsko goro, Tinje nad Loko pri Žusmu in druge.¹⁵ Poleg opazovalne in signalne funkcije je bil ta kraj izbran za pribežališče ravninskega prebivalstva - verjetno iz Slovenske Bistrice - ki mu je grozila nevarnost v času preseljevanja ljudstev.

¹⁴ Ustni vir: Žerjav Jože, Jurišna vas

¹⁵ Ciglencečki, S. Strmčnik-Gulič, M. 2003. Ančnikovo gradišče pri Jurišni vasi. Str. 29

Del zidu, najden leta 2003. Foto: Arhiv ZVKD Maribor

Pogled z Ančnika proti Urhu. Foto: A. Gulič. 2006

Da je bilo to gradišče vpleteno v širši geografski prostor, pričajo dokazi z bližnjih poznoantičnih najdbišč. Najbližja utrdba, Brinjeva gora nad Zrečami, je z Ančnikovim delila podobno usodo, saj so tam izkopavanja pokazala veliko podobnosti v najdbah, npr. grobo kuhinjsko lončevino, kose železnega orodja, osebne predmete.

Naslednje sorodno najdišče je Zbelovska gora blizu Boča, ki je bila, tako kot Brinjeva gora, poseljena že v prazgodovini. V rimskem času so naselbino utrdili z močnim zidom, saj je bila najbrž vojaška utrdba.¹⁶

Vsa tri gradišča ležijo na robu Panonije, ki je bila sila nevarna, saj so od tam prihajala plenilska plemena proti Italiji. Potrebno je bilo varovanje cest in prehodov čez reko, življenjsko pomembna pa je bila signalizacija oz. opozarjanje ob nevarnosti.

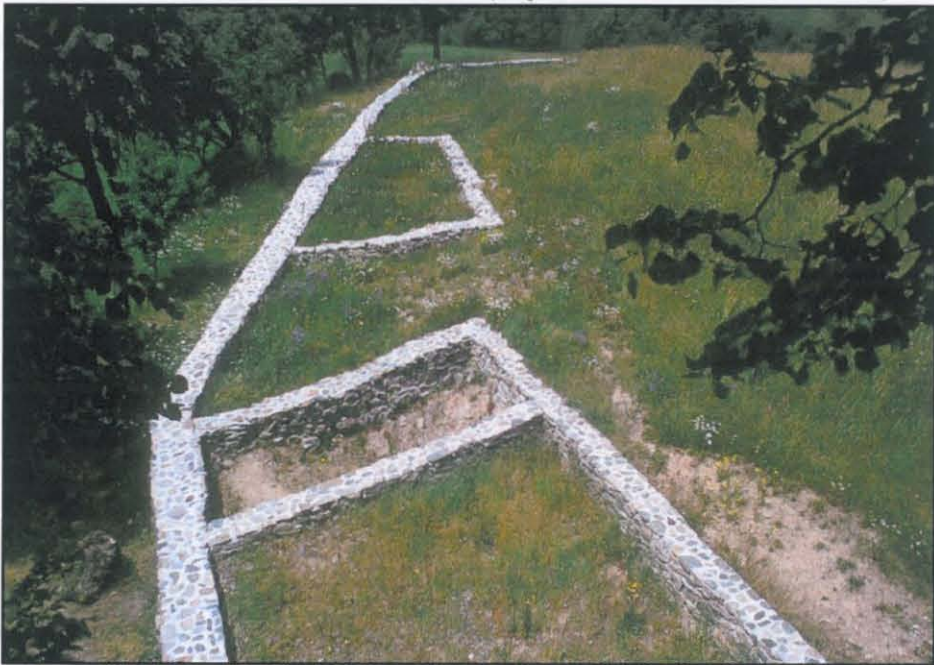
V strokovnem tisku Ančnikovo gradišče prvič omenja raziskovalec W. Schmid in ga umešča v nemiren čas proti izteku rimske dobe, ko so vpadi barbarov prisilili prebivalstvo, da so si uredili utrjena naselja.¹⁷

Samo gradišče je kopaste oblike in na vzhodnem in severovzhodnem delu naravno zavarovano s prepadno steno, ostali del utrdbe pa je ojačan z masivnim obzidjem. Zahodni del tega obzidja se je do nedavnega še videl nad površino v višini nekaj metrov, a ga je strojno zravnal in uničil lastnik gradišča. Kmalu po tem, leta 1986, so se tukaj začela arheološka izkopavanja (najprej v okviru ZOTKS - gibanje Znanost mladini, Raziskovalni tabor Šmartno '86)¹⁸, nato pa so prerasla v sistematično vsakoletno raziskovanje, vse do letošnjega leta.

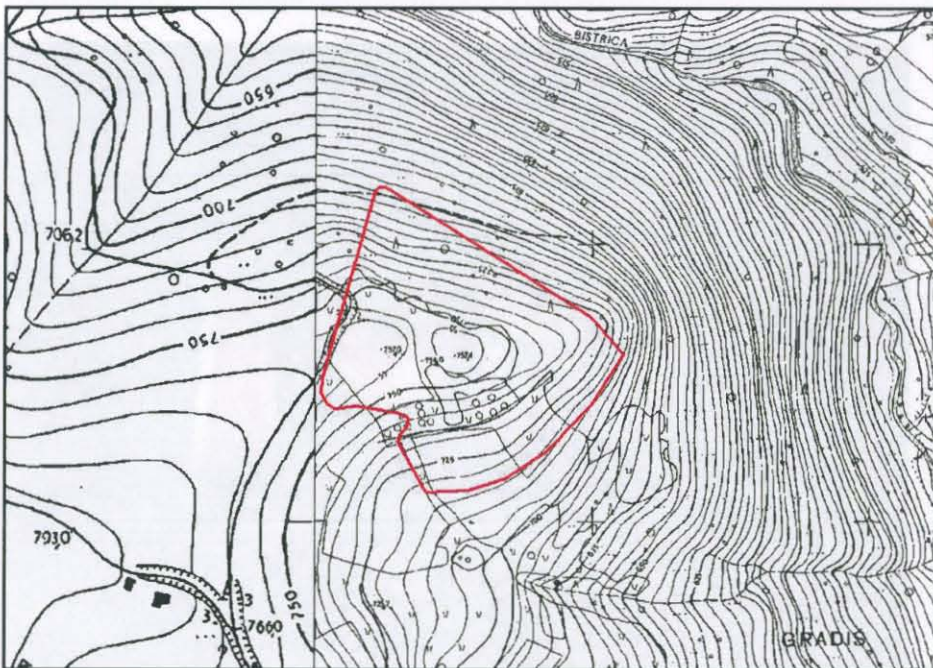
¹⁶ Isti, 31

¹⁷ Pahič, S. 1983. Bistriški svet v davnini. V Zbornik občine Slovenska Bistrica I. str. 76

¹⁸ Strmčnik, M. 1990. Nova dognanja Arheoloških raziskav v občini. V Zbornik občine Slovenska Bistrica II. Str. 13

Jurišna vas - Ančnikovo gradišče (6883)

TTN5 SLOVENSKA BISTRICA 8
1:5000

Vir podatkov: Zbirni register dediščine (Uprava RS za kulturno dediščino)
Vir za kartografsko osnovo: TTN5 / TTN10 (Geodetska Uprava RS)

Oris najdišča. Vir: ZVKD Maribor, Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

Obrambni zid, ki je obdajal naselbino le na strateško dostopnejšem mestu, je zaradi strmega padca terena močan, vezan z malto in grajen iz večjega lomljenega kamna, ponekod fiksiran na živo skalo.

Izsledki raziskav nakazujejo na obrtniško in živinorejsko panogo. Velika količina najdene žlindre, bronastih ter svinčenih in železnih izdelkov pa nam daje vedeti, da so se prebivalci ukvarjali tudi s kovaštvom in izdelovanjem kovinskih predmetov.¹⁹

Dosedanja dognanja zarisujeta dve poselitvi. Prva, močnejša, sodi v poznorimsko obdobje (4. in prva polovica 5. stol. n. št.), medtem ko je drugo poselitev mogoče datirati le v zgodnje srednjeveško (8. in 9. stol. n. št.).²⁰

Če dobro prisluhnemo, lahko slišimo šum slapov potoka Bistrice, ki je od Ančnikovega oddaljen le dobrih 15 minut hoje. V Bistriškem vintgarju je za nas zanimiv predvsem tako imenovani rimski kamnolom, ki pa ni dokazan. Gre za veliko skalno jamo iz belega marmorja, na katerem so še danes vidne sledi orodja.

Steklena jagoda 8., 9. stoletje Foto: Arhiv ZVKD Maribor

¹⁹ Strmčnik, M. 1997. Mariborsko- bistriško območje v poznorimski dobi. Arheološki vestnik 48. Str. 272-275

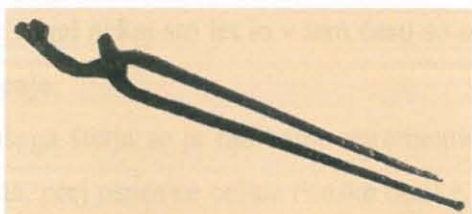
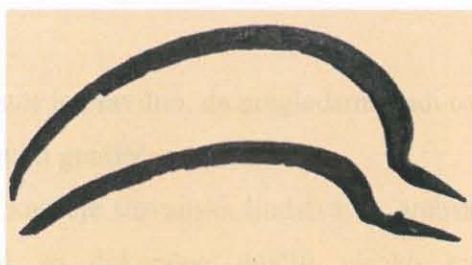
²⁰ Ciglencečki, S. Strmčnik, M. 2003. Ančnikovo gradišče pri Jurišni vasi. Str. 29

Bronasta kipca Apolon in Merkur. Foto: Arhiv ZVKD Maribor

Med izkopavanji. Foto: Arhiv ZVKD Maribor

0 1 5cm

Srp, kovaške klešče, motika in cepin. Foto: Arhiv ZVKD Maribor

0 1 5cm

Keramični "mozaik". Foto: Arhiv ZVKD Maribor

Višinske naselbine

Zaradi umeščenosti v prostor je pravilno, da pregledamo tudi ostala istodobna najdišča, in jih primerjamo z Ančnikovim gradiščem.

Prihajajoča germanska in kasneje slovanska ljudstva ter arabska osvajanja v azijskem in severnoafriškem prostoru so dokončno uničili visoko civilizacijo antike. Proces dokončnega propadanja je trajal nekaj sto let in v tem času so se začele dogajati drastične spremembe v načinu življenja.

Med 4. in 6. stoletjem našega štetja se je radikalno spremenila naselbinska slika nekdanj mogočnega imperija: mesta, prej osnovne celice rimske omike, so hitro izgubljala pomen in so v 5. stoletju po večini opustela, prebivalstvo pa se je pred novimi gospodarji umikalo na odmaknjena območja in na visoke hribe, večkrat kar z navpičnimi stenami obdana gorska gnezda, kjer so v zavetju strmih sten videli edino možnost preživetja.²¹

Lahko rečemo, da je ljudstvo začelo nazadovati tako kulturno kot gospodarsko. Delovne površine v dolini so bile izpostavljene in ogrožene zaradi nenehnih vpadov nemirnih plenilskih vojsk, ki jih je zanimal rodoviten svet proti Italiji. Ljudje so se začeli umikati v najbolj težko dostopne kraje do 800 metrov visoko, včasih še više.²²

Danes poznamo v Sloveniji več kot 50 višinskih naselbin, najpomembnejša oziroma najboljše raziskana so: Rifnik pri Šentjurju, Ajdna nad Potoki, Ančnikovo gradišče pri Jurišni vasi na Pohorju, Sv. Pavel nad Vrtovinom, Ajdovski gradec nad Vranjem pri Sevnici in Tonovcov grad pri Kobaridu.

Po večini so imele poznoantične naselbine zelo dobro pretehtano lego. Kjer ni bilo naravne zaščite, kot so okopi ali prepadne stene, so zgradili visoko in debelo zidovje, ki je bilo dodatno utrjeno z razglednimi stolpi, kot je na primer pri Sv. Pavlu nad Vrtovinom, ki je z več kot 10 metrov visokim stolpom nad vodnim izvirom najvišje ohranjena arhitektura antične dobe pri nas.

Prebivalstvo je bilo popolnoma odvisno od sebe, saj so bile trgovske povezave slabe in nevarne. Na večini naselbin so bile pogoste najdbe železnega orodja in orožja, kar kaže, da so se ljudje preživljali s poljedelstvom, lovom in živinorejo.

²¹ Ciglenečki, S. 2002. Naselbine v skalnih zavetjih. V GEA. Letnik XII. Oktober 2002. Str. 14

²² Ajdna nad Potoki na Gorenjskem presega 1000 metrov nadmorske višine

Kršćanstvo se je v tem obdobju že dobro usidralo tudi med preprosto ljudstvo, o tem pričajo najdbe v obliki križa ali s podobo pava ter krstilnice.

Na dobro vidnem, ponavadi dominantnem mestu nad stanovanjskim in gospodarskim delom naselja je imelo svoj prostor svetišče zgodnjekršćanske cerkve. To je dobro vidno na Rifniku ali še bolje na Tonovcovem gradu, kjer je bil odkrit največji sklop zgodnjekršćanskih cerkva v Sloveniji.

Gotovo je šla čez Pohorje tudi rimska cesta, a danes je žal ne moremo dokazati. Potekala je iz Oplotnice mimo sv. Mohorja in Fortunata, naprej mimo Kebeljskega gradu, od tam pa proti Velikemu vrhu in sv. Trem kraljem.²³ Cesta se je potem razcepila proti Velikim Tinjam in proti Bistrici, ena pa se je nadaljevala proti Šmartnem na Pohorju. Od tam je šla cesta v dolino, druga pa čez Frajhajm proti Arehu, Rušam in Framu.

Ančnikovo gradišće leta 1983, takoj po strojnem posegu. Desno arheolog Stanko Pahič.

Foto: Arhiv ZVKD Maribor

²³ Stegenšek, A. 1909. Konjiška dekanija. Str. 14

Urh

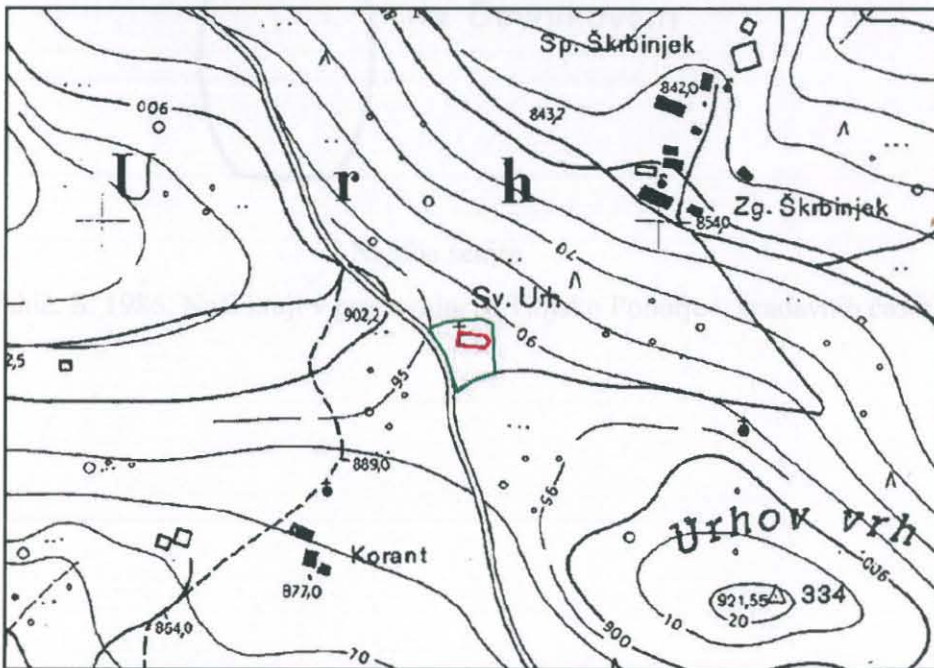
Naselje se je do leta 1955 imenovalo Sv. Urh in leži med 800 in 900 metrov visoko, severno od Velikega Tinja, od katerega je oddaljeno 3,5 km, od Slovenske Bistrice pa 12 km. Večji del kraja leži na osojnem delu nad globoko dolino Bistrice. Danes kmetje živijo pretežno od živinoreje in gozdov. Urh se prvič omenja kot župa leta 1227, kjer se omeni župan Hertvik, leta 1267 se kraj imenuje Danslostorf, okrog leta 1550 župa Stamper, leta 1587 pa Sankt Ulrich.

Odlično ohranjen marmorni tlak v cerkvi sv. Urha. Foto: A. Gulič. 2006

Urh - Cerkev sv. Urha (3446)

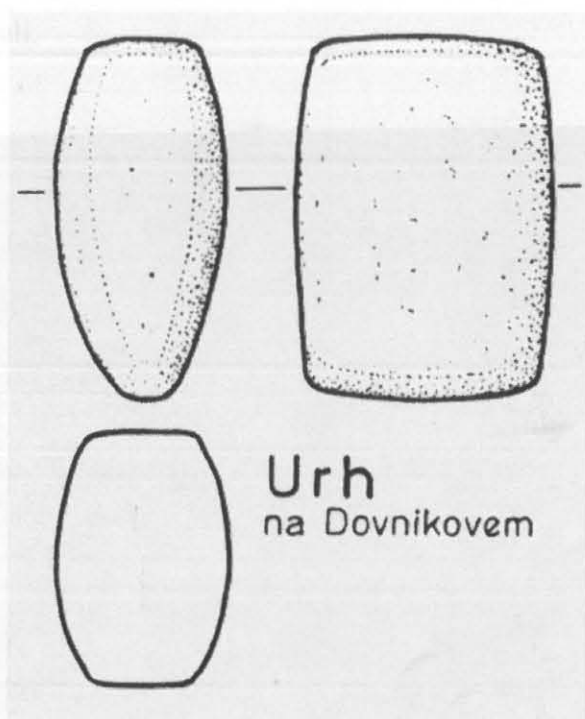

TTN5 SLOVENSKA BISTRICA 8
1:5000

Vir podatkov: Zbirni register dediščine (Uprava RS za kulturno dediščino)
Vir za kartografsko osnovo: TTN5 / TTN10 (Geodetska Uprava RS)

Sv. Urh. Vir: ZVKD Maribor, Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

V knjižnici v Slovenski Bistrici hranijo 6,2 cm dolgo sekiro iz sivo zelenega domačega serpentinita, ki so jo po II. svetovni vojni našli na posestvu Dovnikovih, po domače Zg. Skerbinekovi, pri Urhu št. 3, na nadmorski višini 820 metrov. Tudi tukaj se ne ve za namembnost te sekire, sumi pa se, da so jo uporabljali za kalanje/cepljenje lesa.

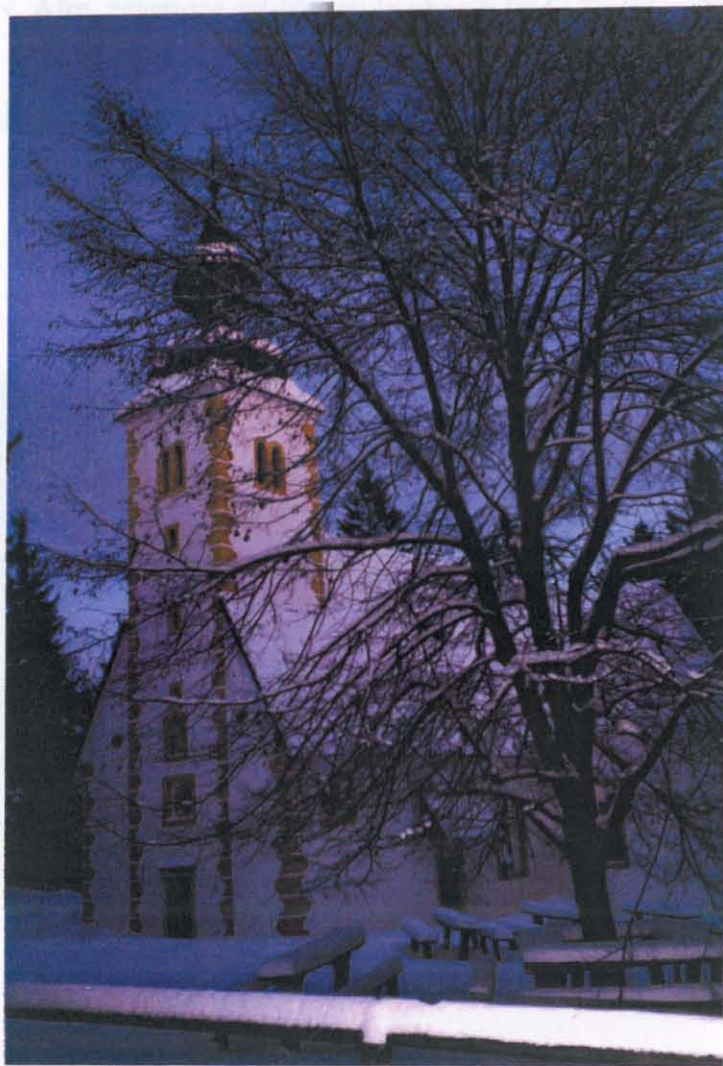

Najdba sekire.

Po Pahič, S. 1986. Naši kraji v pradavnini 3. Tinjsko Pohorje v pradavnih časih

Cerkev sv. Urha (895 m) se prvič omenja leta 1498 in verjetno ni dosti starejša od te prve omembe.²⁴ Po stilskih znakih sodeč, naj bi bil v tem času oz. med letoma 1470 in 1480 nastal tudi leseni kip sv. Urha neznanega štajerskega rezbarja. Zaradi baročne obnove v 17. ali 18. stoletju so kip prenesli v tinjsko župnijsko cerkev.

V spomin na Westfalski mir, ki je končal tridesetletno vojno (ta je opravila z luteranstvom), je bila leta 1648 pri Urhovi cerkvi zasajena lipa, vendar so jo po drugi svetovni vojni požagali.

Cerkev pozimi. Foto: A. Gulič. 2001

²⁴ Šerbelj, F. 1983. Umetnostni spomeniki v občini Slovenska Bistrica. V Zbornik občine Slovenska Bistrica I. str. 192

Sv. Urh, Ulrich (Ulrich)

Ulrich Augsburški se je rodil leta 890 v Augsburgu, v Nemčiji. Je zavetnik vinogradnikov, ribičev in tkalcev, proti mišji in podganji nadlogi, hudim boleznim, vročici in zavetnik umirajočih.

Sv. Ulriha imenujejo tudi največji nemški škof, njegov grob, v Augsburgu, pa še danes velja za romarsko pot. V grobnici v cerkveni kripti, nekaj metrov od Ulrihovega groba, stoji sarkofag sv. Afre, zavetnice zeliščarjev in ubogih ljudi. Tudi v naši cerkvi Sv. Urha je stranski oltar posvečen prav njej.

Za časa življenja je bil posvečen v škofa in dober prijatelj Otona I., ščitil je Augsburg pred ogrskimi napadalci. Podpiral je menišstvo ter izboljšal disciplino in moralo po samostanih.²⁵

Na urhovo je še danes veselica. Foto: A. Gulič. 2006

²⁵ Schauber, V., Schindler, H. M. 1995. Svetniki in godovni zavetniki za vsak dan v letu. Str. 333- 335

Škrbinjekova kapela

V neposredni bližini cerkve sv. Urha stoji večja kapela zaprtega baročnega tipa. Zgradili so jo verjetno obenem z barokizacijo Urhove cerkve.²⁶ Ustni viri pa nam poročajo drugačno legendo o njenem nastanku, ki je vsekakor povezana tudi z nastankom cerkve.

Srednjeveški bajeslovni grof iz Jurišne vasi, Jurič von Vustric, naj bi bil zelo bolan. Ker je tam pil vodo in ozdravel, je dal nad njo postaviti kapelo. Novica se je hitro razvedela in kaj kmalu so začele h kapeli prihajati trume romarjev. Prav zaradi teh romarjev so postavili nedaleč stran cerkev sv. Urha.²⁷

Voda iz Ulrihovega studenca v Nemčiji, ki je pritekla iz zemlje na škofovo priprošnjo, naj bi bila pomagala pri težavah z očmi. Ni naključje, da so pohorsko cerkev posvetili prav sv. Urhu in vodo iz bližnjega studenca častili zoper očne in druge bolezni.

Kapela in v njej vodnjak. Foto: A. Gulič. 2006

²⁶ Strokovne osnove za razglasitev kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Slovenska Bistrica. 1990, geslo U 133- Urh

²⁷ Ustni vir: Ajd Janez, Turiška vas 4, 2316 Zgornja Ložnica, leto 2006

Okolice Urha pa se drži še več majhnih skrivnosti, ki nam morda nakazujejo na doslej neodkrita najdišča. Nižje od kapele pridemo do kmetij, ki imajo odličen razgled na Ančnikovo gradišče in so ene najstarejših na tem delu Pohorja. Tukaj kaže omeniti lokacijo Škrbinjekovega lesenega križa, ki je nekoč stal ob poti in okrog katerega je menda ponoči strašilo.

Pri Urhu pravijo, da so ponoči zlobci kradli pašo. Včasih se je tod okoli podila divja jaga in takrat je pokalo, lajali so psi in hud veter je lomil drevesa. Ker vemo, da je bil sv. Urh tudi zaščitnik tkalcev, lahko omenim še zgodbo o tkalcu lanu, ki je hodil mimo cerkve v krogu uro in pol. Šele zvonjenje cerkve na Šmartnem ga je odrešilo čarovnije.²⁸

Tudi območje med Urhom in Šmartnim je bilo nekoč močno pod vplivi vraževerja. V Močniku, majhni jasasti planoti malo za naseljem Urh, ob reki Bistrici, naj bi bila v srednjem veku živela čarovnica, ki je ponoči hodila na lov in si svetila z raznobarnimi lučmi.²⁹

Zanimivo je, da se tod okrog ni našlo ničesar drugega kot posamične kamnite sekire, je pa res, da so ti kraji zelo redko naseljeni in dejansko sredi gozda. Mogoče nam bo prihodnost razkrila kaj več elementov v Urhovi zgodovinski sestavljanke, saj se na obzorju že kažejo prvi lastniki vikend hišic, ki bodo pod budnim nadzorom arheologov zasadili v zemljo lopate in nam morda dali kakšen pomemben podatek več.

²⁸ Gričnik, A. 1994. Noč ima svojo moč - Bog pa še večjo. Str. 240

²⁹ Ustni vir: Gracej Polde, Tinje 26, rojen 1923, mežnar v tinjski cerkvi

Repnikovo gradišče

Za obronki grebena nad Velikim Tinjem, ob cesti, ki vodi na Planino oz. Tri kralje, leži naselje Rep. Od Velikega Tinja je po cesti oddaljeno 3,5 km, od Slovenske Bistrice pa 12 km. Nadmorska višina znaša med 720 in 830 metrov, kar je ugodno za različne kmetijske panoge. Kraj se prvič omenja leta 1227 kot župa pri Zrazla, leta 1267 nosi ime Aeht (po naše Ajd), okrog 1500 Pollan supp in 1576 Repnek.

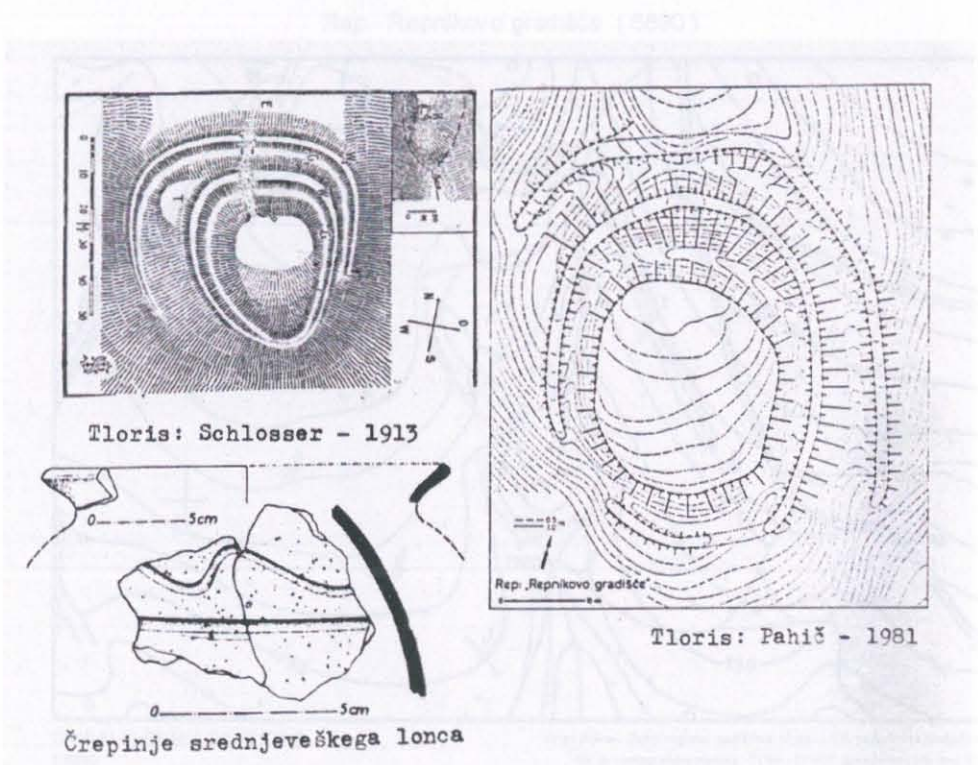
Zaradi idealne lokacije ob sotočju dveh potokov, zavarovane skalne lege in razgleda proti Boču, Dravinjski dolini in Konjicam je nekatere ljudi spominjala na pogansko žrtvovališče, saj se popolnoma razlikuje od ostalih gradišč, ki so bila nekoč naseljene utrdbe, tako o gradišču razmišlja Mullner leta 1894.

Tudi tukaj je podobno kot na sosednjih gradiščih še živa pripoved, da na gradišču rado straši. Informatorji, ki sem jih spraševal po teh podatkih, so imeli o tem gradišču marsikaj povedati. Ker vodi stara pešpot iz Tinja na Rep in dlje proti Planini prav mimo gradišča, se jim je zgodilo marsikaj. Ljudje, ki so hodili tod mimo, so si očitno iz smrtnega strahu pred duhovi postavili na razpotju kapelo. Znan pa je tudi zarek proti duhovom, ki so ponoči nemirni: "Duhovi, tam v gradišču, mirujte!"³⁰

³⁰ Ustni vir: Rudolf Gašparič, Tinje 26, Veliko Tinje, rojen 1917- umrl 2006, nekdanji župnik v Tinju

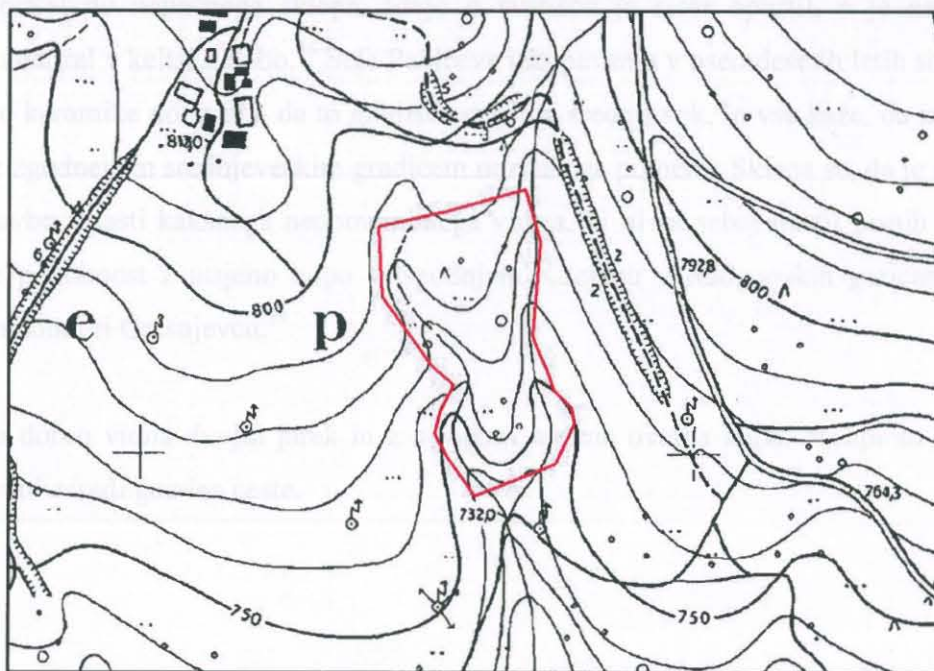
Še danes vidni okopi utrdbe. Foto: A. Gulič. 2006

Schlosserjev tloris 1913, Pahičev tloris in keramika iz 1981. Po Pahič, S. 1986. Naši kraji v pradavnini 3. Tinjsko Pohorje v pradavnih časih

Rep - Repnikovo gradišče (6890)

TTN5 SLOVENSKA BISTRICA 7
1:5000

Vir podatkov: Zbirni register dediščine (Uprava RS za kulturno dediščino)
Vir za kartografsko osnovo: TTN5 / TTN10 (Geodetska Uprava RS)

Repnikovo gradišče. Vir: ZVKD Maribor, Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

V gradu je po ljudskem verovanju živel zeleni mož (hostnik, vrag), ki je ponoči ljudi strašil in jih metal po tleh. Znana je zgodba, kako je hostnik pomagal ubogi pastirici do denarja in izgubljene živine, a ker se ni umila z jutranjo roso, denarja ni dobila, živina pa jo je čakala doma.³¹

Leta 1948 je tinjski mežnar tam imel bližnje srečanje z brezglavcem, skupina mož pa je slišala iz gradišča skrivnostno zvonjenje. Ljudje o gradišču pravijo, da tam ponoči gorijo modri plameni in kažejo, kje leži zaklad. Na bližnjo kmetijo Juhart so pozimi prihajale gozdne vile, ki so kmetu svetovale, kdaj naj sadi bob, pomagale so mu žeti žito, pri hiši pa so vedno imeli veliko štrukljev. Te iste vile so se oglasile tudi pri kmetiji Juršnik pod Velikim vrhom.³²

S svojo okroglasto obliko dolžine 25 in širine skoraj 21 metrov ter utrjeno z glavnim in sprednjim nasipom, ki se ponekod dviguje skoraj štiri metre, nam gradišče res daje slutiti ustrezno romantičnost tega kotička, a nova raziskovanja tega niso potrdila.

Raziskovalec W. Schmid je leta 1913 s poskusnimi sondami želel razvozlati uganko, a je tudi on prišel do napačnega sklepa. Idejo o svetišču je sicer opustil, a je najdeno lončevino datiral v keltsko dobo.³³ Šele Pahičeva izkopavanja v osemdesetih letih so prav s pomočjo keramike dokazala, da to gradišče spada v srednji vek, in vse kaže, da imamo opraviti z zgodnejšim srednjeveškim gradiščem neznanega pomena. Sklepa se, da je šlo za leseno stavbo v lasti kakšnega nepomembnega viteza, ki ni za seboj pustil pisnih sledi. Velika je podobnost z utrjeno kopo v Spodnjem Kocjanu v Radgonskih goricah in s Starim gradom pri Črešnjevcu.³⁴

Danes sta dobro vidna dvojni jarek in z nasipom utrjena ovalna kopa. Nasipi so delno poškodovani zaradi gozdne ceste.

³¹ Tomažič, J. 1990. Pohorske pravljice. Str. 98

³² Gulič, A. 1998. Etno-arheološko izročilo na območju jugovzhodnega Pohorja. Raziskovalna naloga

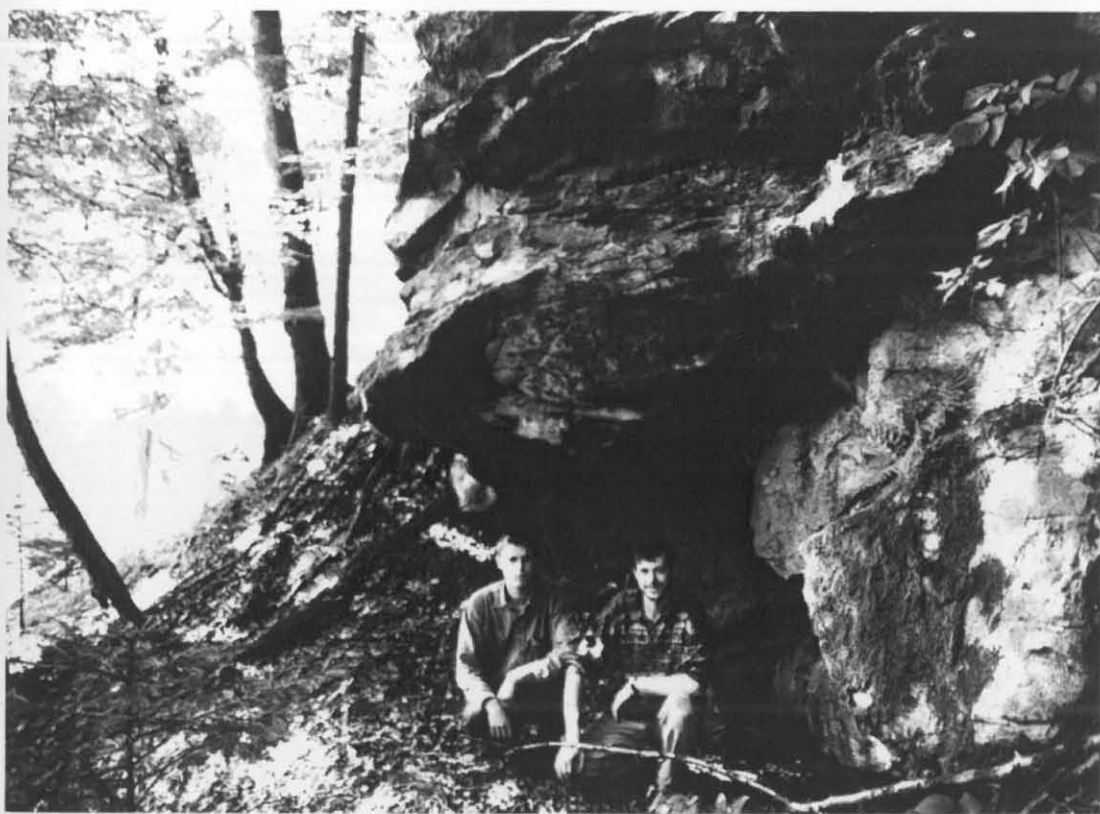
³³ Schmid, W. 1912-1913. Mitteilungen der Praehistorische Zeitschrift 2/3. Str. 276

³⁴ Pahič, S. 1986. Naši kraji v pradavnini 3. Tinjsko Pohorje v pradavnih časih. Str. 51

Zaradi imena sklepam, da je prav to izginuli grad Kozirep. Tudi ustno izročilo razlaga Repnikovo gradišče tako: najprej je bilo naselje Kozji rep, nato pa se je skozi čas predpona kozji začela opuščati in danes imamo samo Rep.³⁵

Če se spustimo nižje ob potoku proti dolini, pridemo do pred kratkim obnovljenega Jakčevega mlina, naprej pa je vidnih še nekaj gospodarskih ruševin. Kmalu pridemo do podrtega Juhartovega mlina, na tamkajšnjem hribu zagledamo kopico skal, imenovanih Juhartove jeruzale. Skale tvorijo naravno zatočišče in dajejo vtis jame. Tukaj so se menda prikazovale vile, mogoče prav tiste, ki sem jih prej omenil.

Pri terenskem pregledu sem našel nekaj novoveške keramike, neuradno stare nekaj sto let.

Juhartove jeruzale. Foto: A. Gulič. 2001

³⁵ Ustni vir: Ajd Janez, Turiška vas 4, 2316 Zgornja Ložnica, leto 2006

Babičevo gradišče

V gozdu nad Velikim Tinjem leži domnevno Babičevo oz. Babčevo gradišče, ki je brez časovne uvrstitve. Kratko notico omenja le J. Tomažič leta 1924 v Taboru, ko razlaga, da od gradišča ni ostalo nič, ker so menda veliko kamenja od tam zvozili za razširitev cerkve.

Gre za 60 x 80 m velik del položnega pobočja, ki je proti jugu povsem odprt. Nikjer ni zaznati sledov stavb, vidni pa so posamezni jarki in domnevni nasipi. Tudi Pahičeva topografska raziskovanja niso prinesla vidnih rezultatov.

Seveda bi bile za natančnejše ovrednotenje potrebne arheološke raziskave, ki bi mogoče le dale odgovor za tisti "tyn", ki je služil okoliškim prebivalcem za zatočišče pred nevarnostmi.

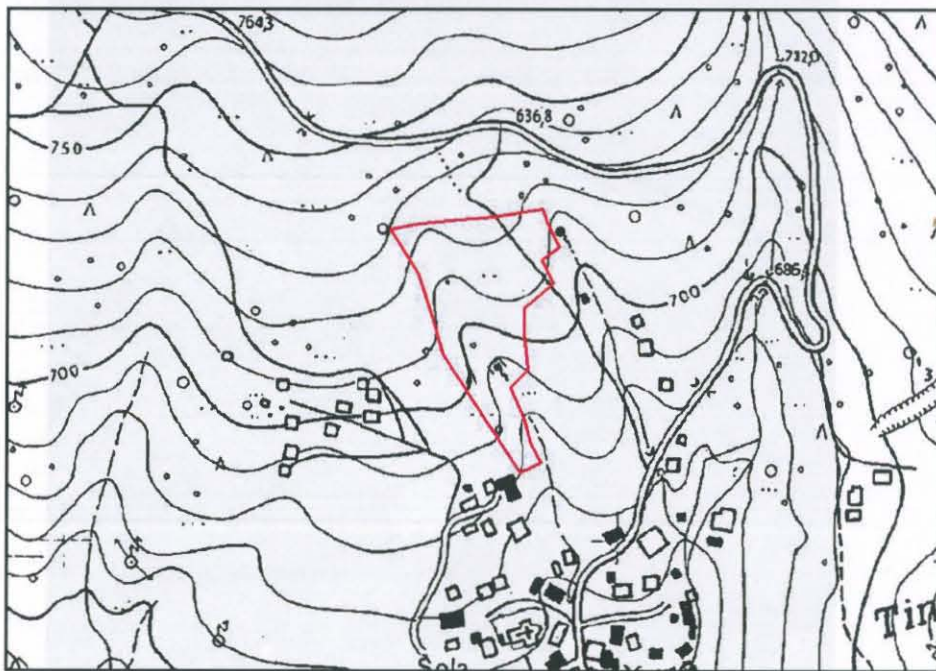

Babičevo gradišče, slikano s ceste. Foto: A. Gulič. 2006

Babičevo gradišče. Vir: ZVKD Maribor, Smokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2011

Veliko Tinje - Utrdba (6897)

TTN5 SLOVENSKA BISTRICA 18
1:5000

Vir podatkov: Zbirni register dediščine (Uprava RS za kulturno dediščino)
Vir za kartografsko osnovo: TTN5 / TTN10 (Geodetska Uprava RS)

Babičevo gradišče. Vir: ZVKD Maribor, Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

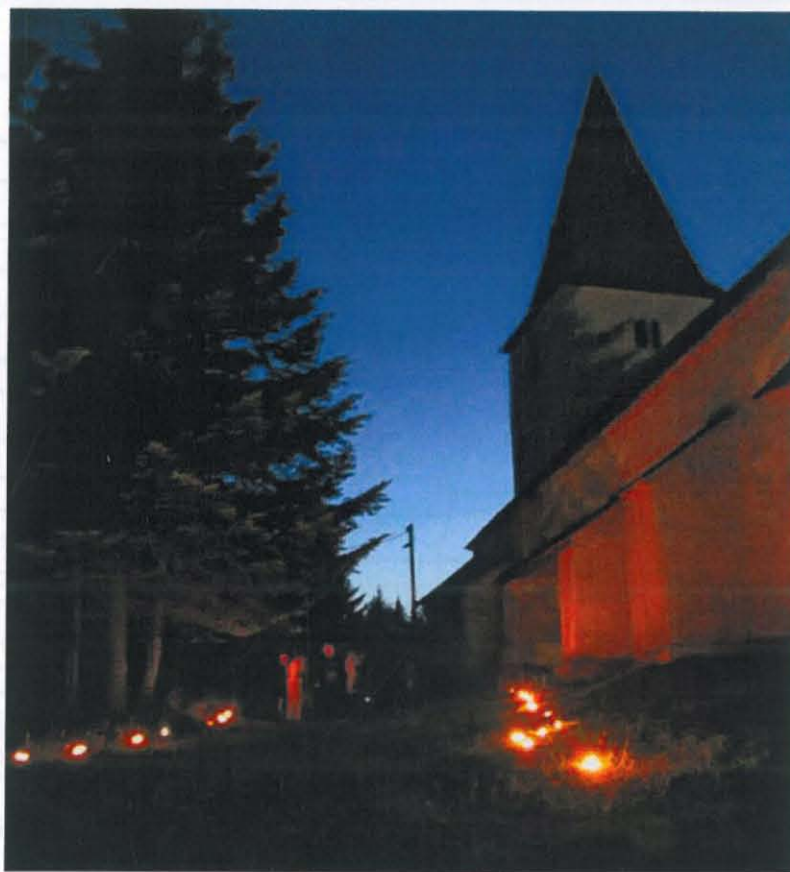
Planina pod Šumikom

Planina je od Velikega Tinja oddaljena 4-7,5 km, od Slovenske Bistrice pa 16 km. To je naselje samotnih kmetij, ki vztrajajo na višini od 800 do 1100 metrov. Poglavitnega gospodarskega pomena so gozdovi, po večini iglasti.

Kraj se prvič omenja leta 1227 kot županija z županom Hertvikom, leta 1267 kot Danslostorf, okrog 1500 Stamper Supp.

Trije kralji

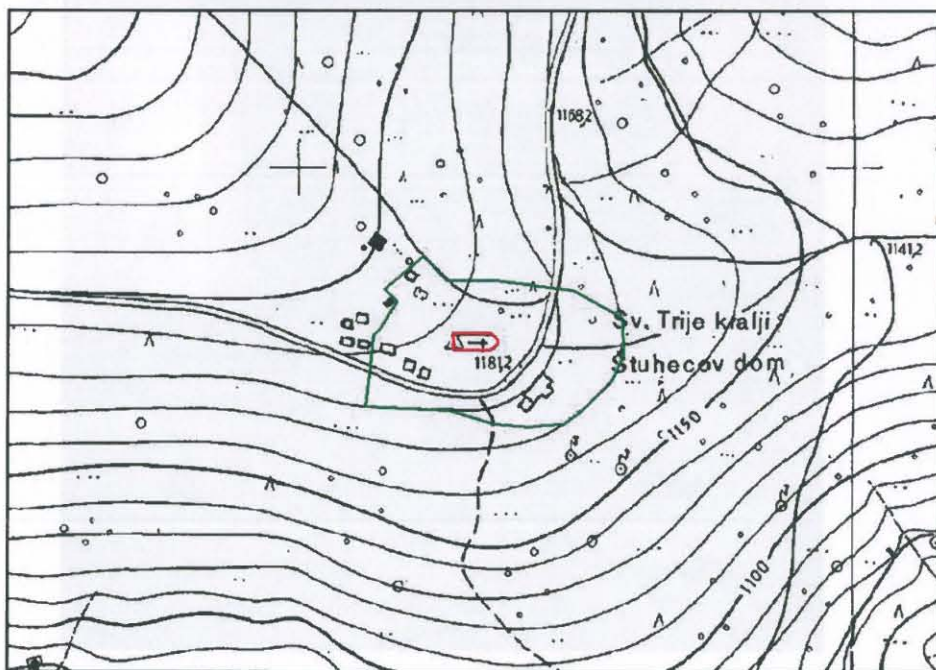
Cerkev treh kraljev v Planini na Pohorju, tik pod Velikim vrhom(1344m), so zgradili v drugi polovici 16. stoletja, prvič pa se omenja leta 1603. Cerkev je triladijska, sedaj je obokana, včasih pa je imela lesen strop. Cerkev vsebuje mnogo značilnosti folklorne rustikalnosti.

Cerkev zaradi svoje odmaknjenosti še danes vzbuja mističnost. Foto: A. Gulič. 2006

Planina pod Šumikom - Cerkev sv. Treh kraljev (3447)

TTN5 SLOVENSKA BISTRICA 6
1:5000

Vir podatkov: Zbirni register dediščine (Uprava RS za kulturno dediščino)
Vir za kartografsko osnovo: TTN5 / TTN10 (Geodetska Uprava RS)

Trije kralji. Vir: ZVKD Maribor, Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

Na travniku za cerkvijo je postavljen reliefni marmorni mejnik, ki je nekoč razmejeval konjiško in bistriško plemiško posest. Na vzhodni strani ima grb grofa Weickharda Vettera de Liliis, posestnika bistriške gosposčine, na zahodni strani pa je grb grofa Erasma Tattenbacha, posestnika konjiške gosposčine. Mejniki je nastal v drugi polovici 17. stoletja in je enak onemu, ki stoji deset minut stran ob gozdni poti proti Črnemu jezeru.³⁶

Stranski oltar z marmornimi ploščami. Foto: A. Gulič. 2006

³⁶ Šerbelj, F. Umetnostni spomeniki v občini Slovenska Bistrica. V Zbornik občine Slovenska Bistrica I. Str. 197-198

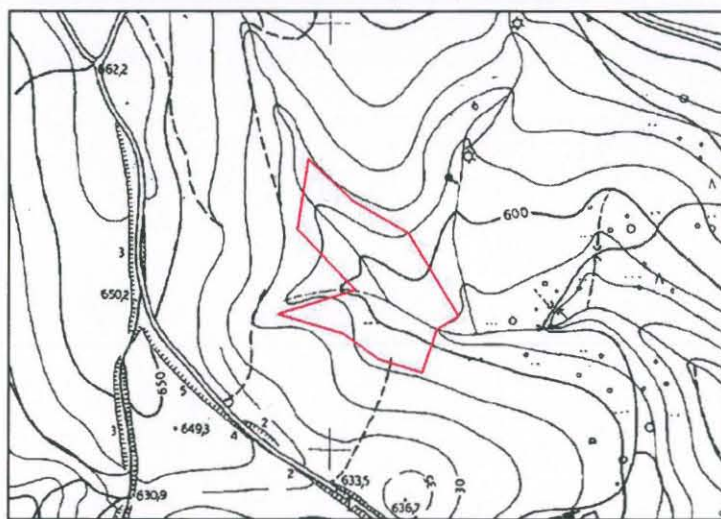
Modrič

Modrič je gručasto naselje s hribovito lego ob Modriškem potoku, severovzhodno od Oplotnice, od katere je oddaljeno 4,5 km, od Slovenske Bistrice 17 km in od Koblja 1,5 km. Naselje je na ugodni razgledni točki od 620 do 650 metrov visoko. Okoliške njive so precej rodovitne, ljudje tukaj živijo od sadja in gozda, področje je zelo privlačno tudi za turizem. Kraj se skupaj z bližnjim Radkovicem omenja leta 1362 kot Madrits.

ZVKD Maribor - Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

Modrič - Ostanke rimskega mitreja (6885)

TTN5 SLOVENSKA BISTRICA 17
1:5000

Vir podatkov: Zbirni register dediščine (Uprava RS za kulturno dediščino)
Vir za kartografsko osnovo: TTN5 / TTN10 (Geodetska Uprava RS)

Modrič. Vir: ZVKD Maribor, Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

V 3. stoletju so v bistriški svet zanesli čaščenje božanstva Mitre. V Modriču, v bližnji globeli južno od vasi, so našli njegovo svetišče, ki pa ga povezujejo z Čadramskim okolišem, kjer je na ravnini gotovo obstajala skupina častilcev, in ne s Tinjskim okolišem, kjer je bilo prebivalstvo redkejše.

Skupaj so v Modriču našli šest zaobljubnih plošč bogu Mitri in njegov žrtvenik. Pet izmed teh plošč in žrtvenik je leta 1893 izkopal F. Ferk, eno pa je leta 1914 našel neki kmet in jo prodal v muzej v Gradec, od tam pa so jo leta 1963 ukradli. Ostale plošče so v Pokrajinskem muzeju na Ptuju.

V bližini se je našla tudi sulična ost, ostanki keramike in novec cesarja Antonija Pija (138-161 n. št.).

Nedaleč od Modriča je majhno razloženo naselje Radkovec, kjer je pri eni izmed hiš nedaleč od potoka skala, po kateri se vrag vsak večer drča v vodo, na skali pa so vidni sledi vragovih krempljev.³⁷

³⁷ Ustni vir: Capl Alojz, Radkovec (Malo Tinje 17), Šega Peter, Jurišna vas

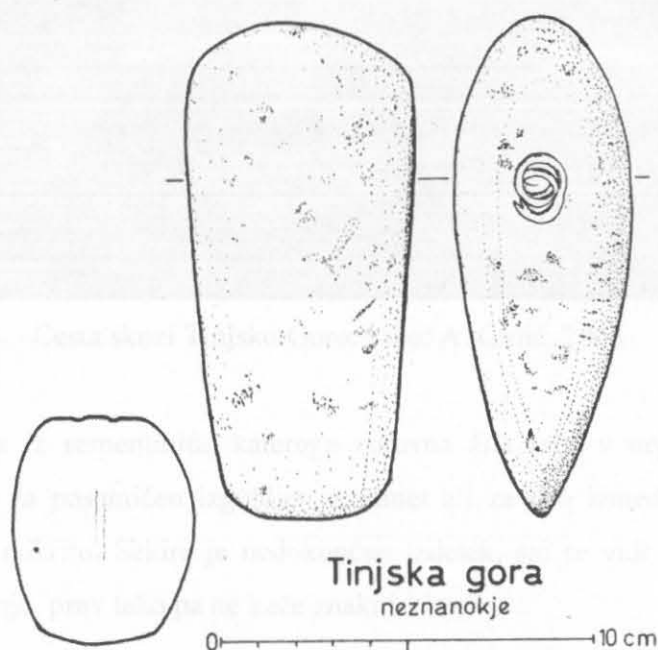
Tinjska Gora

To je razloženo vinogradniško naselje na prisojnih obronkih 7,5 kilometrov severozahodno od Slovenske Bistrice. Leži na 300 do 550 metrov nadmorske višine, deli se na vzhodni in zahodni del, loči pa ju Tinjski potok.

Danes tukaj prevladujejo na pol lesene viničarije pohorskih kmetov s Planine in Tinja, pravih kmetij je zelo malo, vedno več pa je počitniških hišic, ki si jih gradijo miru željni Bistričani.

Po J. Titlu ime Tinjska Gora izhaja iz keltskega korena gor, kar pomeni gora,³⁸ zagotovo pa se toponim navezuje na kraj Veliko Tinje, v neposredni bližini (oddaljenost je 2 km). Edina legenda iz Tinjske Gore, ki mi jo je uspelo najti, je zgodba o škopniku, ki je letal nad sotesko in je napovedal slabo leto.³⁹

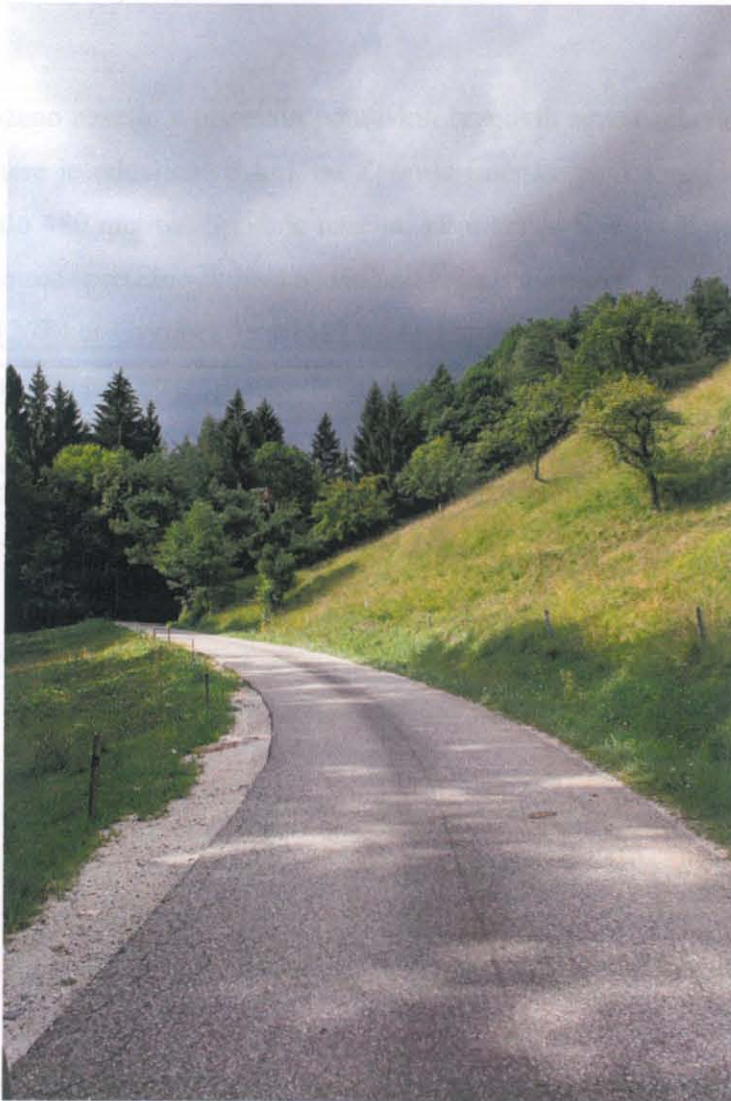
Od tod je znana 13 cm dolga kladivasta sekira, ki so jo pred 2. sv. vojno našli nekje na območju tega kraja in je danes v mariborskem muzeju.

Sekira iz Tinjske Gore. Po: Pahič, S. 1986. Naši kraji v pradavnini 3. Tinjsko Pohorje v pradavnih časih

³⁸ Titl, J. 2004. Kelti in Slovenci. Str. 105

³⁹ Ustni vir: Gracej Polde, Tinje 26, rojen 1923, mežnar v tinjski cerkvi

Cesta skozi Tinjsko Goro. Foto: A. Gulič. 2006

Sekira je narejena iz serpentinita, katerega naravna žila teče v neposredni bližini.⁴⁰ Sklepamo, da gre za posamičen izgubljen predmet ali za eno izmed ostalin kakšnega najdišča, ki še ni odkrito. Sekira je nedokončan izdelek, saj se vidi neuspeh dvakratni poskus vrtanja luknje, prav tako pa ne kaže znakov obrabe.

⁴⁰ Gradišnik, S. 1998. Kamnine Pohorja. Str. 5

Visole na Pohorju

Visole so razloženo naselje v prisojnih pohorskih bregovih severozahodno od Slovenske Bistrice, od katere je oddaljeno 5 km, od Zgornje Ložnice pa 3 km. Nadmorska višina sega med 350 do 480 metrov. Spodnje naselje, ki je zraslo šele po 2. svetovni vojni, se precej razlikuje od pretežno kmečko viničarskega zgornjega dela. Visole se prvič omenjajo leta 1267 kot Gyzubel, leta 1587 pa že kot Wissoule. Visole so bile nekoč bolj vezane na Ložnico in cerkev sv. Venčesla, ki se omenja že v 13. stoletju.

Arheološki podatki iz Visol so dokaj skromni, saj se omejujejo le na ploščato kamnito sekuro, shranjeno v Pokrajinskem muzeju Maribor. Točna lokacija najdišča ni znana.

Če gremo iz Visol proti dolini, pridemo v Zgornjo Bistrico, kjer je na enem izmed kopastih vrhov menda še nepoškodovana posamična gomila iz neznanega časa.

Med Visolami in Jurišno vasjo je gozd, kjer ob poti stoji skala, imenovana Vragova peč. Skala je dolga šest metrov in je tri metre široka, danes pa je nad njo zgrajena nekakšna delavnica.

Pravijo, da je včasih ponoči na tej skali rada sedela žareča pošast, blizu nje pa naj bi bil nekoč nekemu kmetu hudič klobuk z glave metal.⁴¹ Tinjski mežnar mi je nekoč pognal strah v kosti, ko mi je razlagal, da naj bi se bila v danes že porušeni hiši ob robu gozda, na robu Visol, naselil hudič, ki sta ga on in takratni župnik izgnala.

Ko se visolske gorice končajo in se začne gozd, je na enem izmed ovinkov še leta 1999 strašilo dva tinjska fanta na motorju. Prikazala sta se jima moški in ženska v belem, pa tudi motor in kasneje avto sta jima tam že "crknila".⁴²

⁴¹ Gričnik, A. 1994. Noč ima svojo moč - Bog pa še večjo. Str. 311

⁴² Ustni vir: Brbre Boštjan. Turiška vas. Juhart Andrej. Veliko Tinje

Šmartno na Pohorju

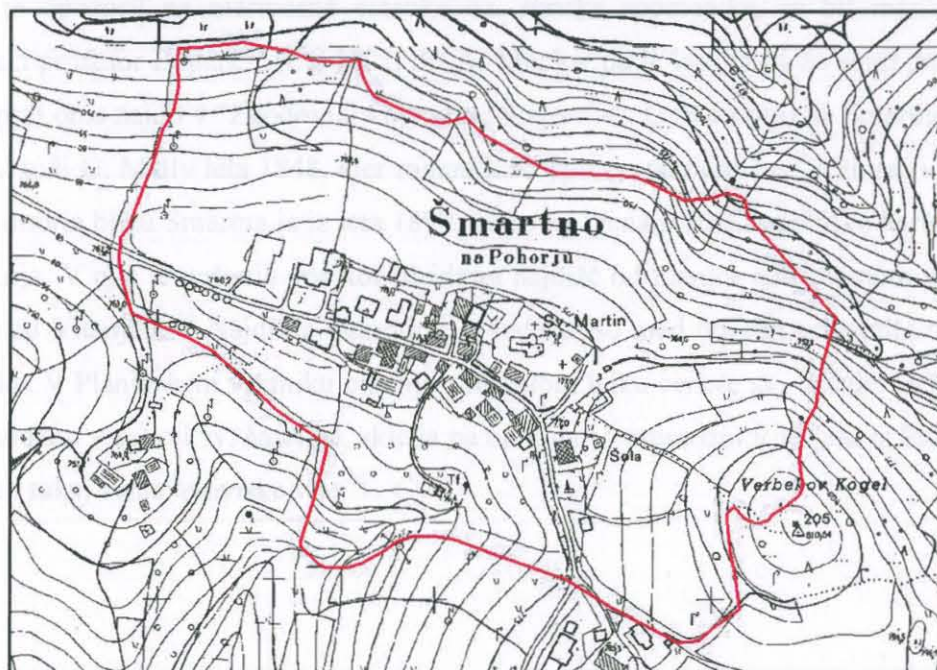
Razložena pohorska vas se razprostira med potokoma Devino in Veliko Polskavo, od Slovenske Bistrice je oddaljena 9 km, leži pa na nadmorski višini okrog 780 metrov. Kraj je kulturno in gospodarsko središče večjega predela Pohorja, saj se tukaj križata cesti proti Arehu in Trem kraljem.

Cerkev sv. Martina. Foto: A. Gulič. 2006

Šmartno na Pohorju - Vas (6899)

TTN5 SLOVENSKA BISTRICA 9
1:5000

Vir podatkov : Zbirni register dediščine (Uprava RS za kulturno dediščino)
Vir za kartografsko osnovo: TTN5 / TTN10 (Geodetska Uprava RS)

Šmartno na Pohorju. Vir: ZVKD Maribor, Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

Današnje Šmartno na Pohorju je bilo v rimski dobi najpomembnejše v vsem pohorskem pogorju. Doslej še na tem krajevnem območju ni zanesljivih najdb iz najstarejših poselitvenih obdobj, ki bi dokazovale življenje pred naselitvijo Rimljanov. Očitno je bilo Šmartno previsoko in na preveč prepisni legi za prazgodovinskega človeka, ki se je naseljeval v relativno bližnji okolici nekaj sto metrov nižje na Kotnikovem gradišču blizu Tinja, Brinjevi gori nad Zrečami, Pošteli pri Mariboru in na nekoliko oddaljenem Gradišču na Legnu pri Slovenj Gradcu.

Šmartno je zaživel šele s prihodom Rimljanov in romanizacijo starega keltskega prebivalstva. Nastalo je predvsem zaradi pridobivanja in obdelovanja cenjenega belega marmorja, ki so ga priseljenci iz povsem tujih dežel znali obdelovati. Nasploh se zdi, da se je višinska poselitev Rimljanov omejila le na Pohorje, pa še tu predvsem na njegova vzhodna obrobja.⁴³ Razvoj nove gospodarske dejavnosti – kamnoseštva – je tu omogočal trajno naselitev, a ta še ni dokazana. Zagotovo so kasneje prvi slovanski naseljenci postavili svoje domove na območjih že prej izkrčenih rimskih površin, na primer na Ančnikovem gradišču.

Prvi, ki je opozoril na marmorne ostanke oz. rimske spomenike, je bil mariborski gimnazijski profesor Zupančič leta 1821, dr. A. Muchar pa je leta 1844 že zbral podatke in podal prvi opis najdb v "Zgodovini vojvodine Štajerske". O marmorju na Šmartnem se je razpisal tudi G. Mally leta 1848, kjer romantično opisuje takratni čas. Prvi večji popis ležišč marmorja blizu Šmartna je iz leta 1899, ko so na Dunaju izdali geološko karto tega dela Pohorja. V njej je naštetih več kot štirideset najdišč od Planice nad Framom vse do Hudinje nad Vitanjem.⁴⁴ Najdišča marmorja in izdelke so med drugim pritegnila tudi J. Koprivnika. V Planinskem vestniku omenja kamnolom blizu cerkve sv. Uršule, Orfejevo ploščo, vzidano v cerkvi sv. Martina, sklepa pa tudi, da so premožni Rimljani iz Ptuja ali Celja imeli tukaj svoje letoviške vile.⁴⁵

⁴³ Pahič, S. Naš višinski svet v antiki. Str. 72

⁴⁴ Pahič, S. 1990. Rimljani na Šmartnem. Str. 3

⁴⁵ Koprivnik, J. 1923. Pohorje - ponatis iz Planinskega vestnika (1913- 1919). Str. 117-118

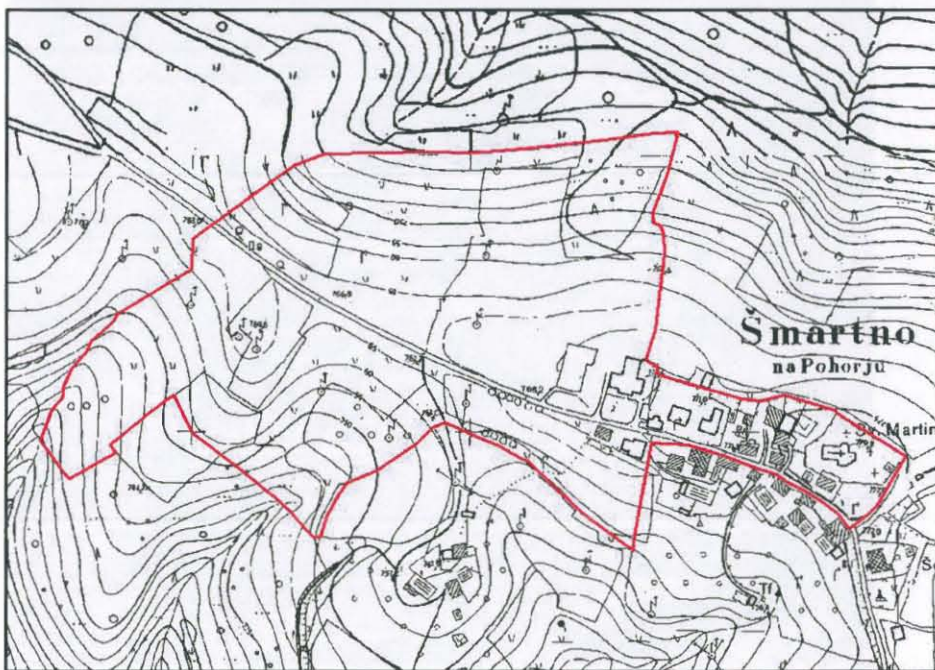

Medaljon z oprsjem in motiv Orfeja, vzdano v cerkev. Foto: A. Gulič. 2006

okoliš Slovenske Bistric, 2001

Šmartno na Pohorju - Naselbina (6895)

TTN5 RUŠE 49
1:5000

Vir podatkov: Zbirni register dediščine (Uprava RS za kulturno dediščino)
Vir za kartografsko osnovo: TTN5 / TTN10 (Geodetska Uprava RS)

Možna naselbina. Vir: ZVKD Maribor, Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

Prvi kamnolom (metallum) v okolici Šmartnega so nedvomno odprli zaradi potreb vojakov in častnikov rimske legije VIII Augusta, ki je v zgodnjem 1. stoletju postavila svoj tabor na desnem bregu Drave v Petovionii.

Beli marmor, ki ga na Pohorju genetično ločimo v tri vrste⁴⁶ in se pojavlja v manjših količinah v širši okolici Šmartnega, se pravi v potokih Bistrica, Velika in Mala Polskava, Brunik, Framski potok, in na skomarskem delu v potokih Hudinja, Ločnica in Dravinja, je najjužnejši predstavnik vzhodnoalpskega marmorja. Zaradi tega je bil tudi v bližnji preteklosti zelo cenjen in intenzivno izkoriščen. Ta kamen so uporabljali predvsem za notranjo opremo gradov in cerkev, v obliki tlakov, svetniških podob, razpel ... Vse do današnjih dni je bil edini vir za pridobivanje apna.

Ko so v naših krajih nastala prva naselja mestnega tipa in ko so skozi naše dežele korakale rimske legije, je nastala potreba po uporabi luksuznega gradbenega materiala za okrasne in spomeniške namene.

Mitra. Foto: A. Gulič. 2006

⁴⁶ Predan, P. 2001 Črešnjevce, cerkev sv. Mihaela. Problematika rimskih spolij. Diplomski naloga. Str. 21

Rimske kamnolome danes prepoznamo po terasastih izkopih in vodoravnih sledih lomljenja in kot tak je v okolici Šmartna dokazan le en - Motalnov kamnolom.⁴⁷ Na območju je bil v preteklosti najden znamenit žrtvenik z reliefom zaščitnika kamnosekov Herkula Saksana in je danes shranjen v Pokrajinskem muzeju v Mariboru.

Surove polizdelke so izklesali kar v kamnolomu ali njegovi bližini, na primer v Frajhajmu, in jih tovorili v dolino po najlažji poti, saj kubični meter marmorja tehta približno 2700 kg. Pohorski kamnoseki so po vsej verjetnosti spuščali bloke marmorja v dolino s sanmi pozimi, ko je zemlja zmrznjena in zasnežena. Marmor so v dolini zbirale officine oziroma delavnice, kjer so kamen obdelali in ga pripravili za transport. Najprepričljivejša lokacija take officine je območje hriba Velenik, neposredno ob rimski državni cesti Celeia - Petoviona,⁴⁸ ki pa jo bo treba še dokazati.

Pohorski marmor se po najnovejših analizah ogljika in kisika najde v panonskih mestih vzdolž Drave in Donave, na Lipniškem polju, v Celei in drugod.

Tridimenzijski prikaz cest in povezav. Po: Djurić, B. 2004. V Saksanovem svetu, V Rimljani steklo, glina, kamen

⁴⁷ Djurić, B. 2004. V Saksanovem svetu, V Rimljani steklo, glina, kamen. Str. 154-155

⁴⁸ Djurić, B. 2004. Str. 159-165

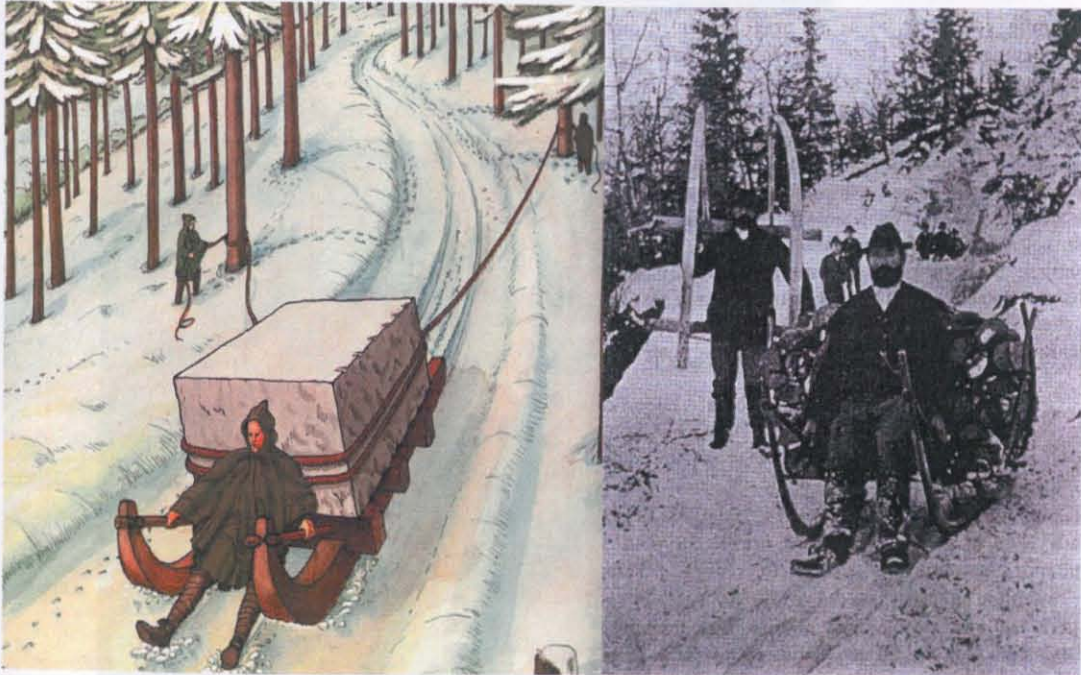
Pohorski marmor, vzidan v cerkev sv. Mihaela v Črešnjevcu. Po: Djurić, B. 2004. V Saksanovem svetu, V Rimljani steklo, glina, kamen

Saksanov oltar, najden na Šmartnem. Po: Djurić, B. 2004. V Saksanovem svetu, V Rimljani steklo, glina, kamen

Pepelnica. Foto: A. Gulič. 2006

Levo prevoz marmorja v dolino, desno prevoz hlodovine s Pohorja okrog 1. sv. vojne

Populacijski razvoj in preči Trenti krajini. Tivoli A. GULIČ, 2006

Šivan rob. Foto: A. Gulič. 2006

Pogled na naselbino in proti Trem kraljem. Foto: A. Gulič. 2006

Cerkev sv. Martina

Bistriško gospostvo, katerega lastniki so konec 12. stoletja postali Babenberžani, so imeli v posesti tudi tako imenovano pohorsko županijo. Ta se je morala razviti iz neke staroslovenske župe, katero prvotno središče je moralo biti prav Šmartno, saj je bilo kolonizirano, še preden se je razvilo naselje v sami Slovenski Bistrici. Župna cerkev sv. Martina, po kateri je vas dobila ime, se prvič omenja leta 1252 v neki za studeniški samostan izdani listini. Domneva se, da je bila ta cerkev prva v tem okolišu, kar se sklepa po izpovednosti patrocinijev, saj sv. Martin spada med najstarejše, na primer pred sv. Jernejem, kateremu cerkev je posvečena v Slovenski Bistrici.⁴⁹

Do danes se je ohranila romanska arhitektura z vzhodnim zvonikom iz 13. stoletja, čeprav je bila cerkev skozi stoletja večkrat prezidana, med drugim so ji leta 1689 dvignili zvonik za eno nadstropje.⁵⁰ Cerkve z vzhodnim zvonikom so se k nam razširile iz sosednje Koroške in so segale vse do Save. Gre za smer v arhitekturi, kjer se zvonik dviga nad oltarnim prostorom in bistveno ne presega višine ostale stavbe.

Cerkev sv. Martina. Foto: A. Gulič. 2006

⁴⁹ Hofler, J. 2004. Srednjeveške freske v Sloveniji. Knjiga 4, Vzhodna Slovenija. Str. 216

⁵⁰ Curk, J. 1983. Urbano-gradbena zgodovina Slovenjebistriškega ozemlja. V Zbornik občine Slovenska Bistrica I. str. 179

V prvi polovici 17. stoletja sezidajo v Šmartnem novo župnišče, obzidje okrog pokopališča in barokizirano notranjost cerkve z novim oltarjem sv. Katarine. V tem času dobijo šmarska in druge cerkve zaradi povečanega čaščenja svetnikov stranske prizidane kapele.

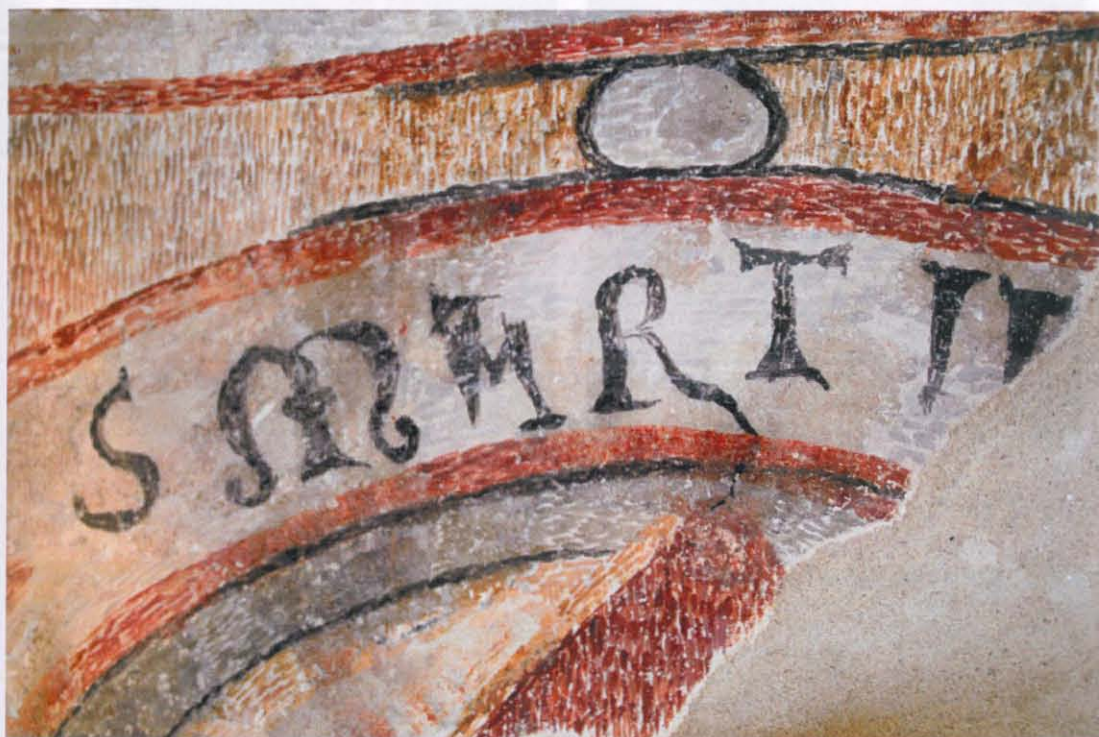
Notranjost cerkve z marmornim tlakom. Foto: A. Gulič. 2006

Pri cerkvi sv. Martina je izpričana še ena zanimivost romanske dobe, in sicer kostnica, ki je prvič omenjena leta 1642, ko so jo obnavljali, in nazadnje leta 1798, ko so jo porušili. Kostnice so samostojno postavljeni objekti z manjšim krožnim tlorisom in stojijo na pokopališčih, saj so vanje shranjevali kosti, ki so prišle na dan ob prekopu grobov. V večini primerov so bile posvečene sv. Mihaelu, tehtalcu duš.⁵¹

Cerkev pa ni pomembna samo zaradi arhitekture, saj je raziskovanje sten prezbiterija leta 2000 pokazalo izjemna odkritja. Z restavratorskimi posegi so na dan prišle prvotne poslikave oltarnega prostora. Izkazalo se je, da spadajo med najstarejše ohranjene

⁵¹ Šerbelj, F. Umetnostni spomeniki v občini Slovenska Bistrica. V Zbornik občine Slovenska Bistrica I. str. 186

spomenike stenskega slikarstva pri nas. Freske lahko na splošno uvrstimo v pozno romaniko, prvo fazo J. Balazič datira v čas med leti 1220 in 1230, druga faza pa je najbrž iz druge polovice 13. stoletja. Poslikave prikazujejo apostole, svetnice, posamezne dele iz Kristusovega trpljenja, nekaj škofov, med drugim tudi sv. Martina, biblijske dogodke, evangeliste itd.⁵²

Ostanek napisa sv. Martin. Foto: A. Gulič. 2006

⁵² Hofler, J. 2004. Srednjeveške freske v Sloveniji. Knjiga 4, Vzhodna Slovenija. Str. 218-221

Detajl in fotografija med obnovo. Foto: A. Gulič. 2006

Detajl. Foto: A. Gulič. 2006

Cerkev je širše znana tudi zaradi marmornih blokov, ki so vgrajeni v njen zid in obzidje pokopališča. Tako je ohranjeno skupaj 17 rimskih spomenikov, od tega šest na cerkvi, trije v cerkvi in osem v muzejih v Mariboru, Ptuju in Gradcu. Omeniti kaže Orfejev nagrobnik, medaljon z oprsjema, zaobljubno ploščo Mitri, zaobljubni oltar Jupitru, Saksanov oltar ter zaobljubni kamen in pepelnico, ki je danes v Avstriji.⁵³ Po mnenju arheologov skoraj ni dvoma, da je na območju vasi bila antična naselbina, ki je pripadala predvsem kamnoseškemu življu.⁵⁴

Napeta kopa nad vasjo, na kateri topografija za zdaj še ni dala rezultatov. Foto:
A. Gulič. 2006

⁵³ Pahič, S. Rimljani na Šmartnem. Str. 18

⁵⁴ Strokovne osnove za razglasitev kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Slovenska Bistrica. 1990, geslo AO 23 - Šmartno na Pohorju

Sv. Martin

Sveti Martin, imenovan tudi Tourski, se je rodil okoli leta 316 v kraju Sabaria (Sombotel) na Madžarskem, po poklicu pa je bil rimski vojak s častniškim činom. Za čudež je veljala njegova prigoda s plaščem, ki ga je podaril beraču, ki se mu je razodel v obliki Jezusa. Po krstu je opustil vojaško službo in postal misijonar v rodni Panoniji, kjer se je - podobno kot sv. Jurij - boril proti poganstvu. Po izgnanstvu se je umaknil v puščavniško življenje, a je na poziv škofa v Poitiersu ustanovil prvi samostan v Galiji. Pod samostansko cerkvijo Saint-Martin so arheologi odkrili galsko-rimske ostanke bazilike, martirij in merovinške sarkofage. Kasneje je Martin bil izvoljen za škofa v Toursu, severno od Poitiersa, a je kaj kmalu spet začel živeti življenje puščavnika. V predmestju Toursa je ustanovil samostan Marmoutier, ki je deloma ohranjen do danes. V nadaljnjih tridesetih letih je opravljaj misijonska potovanja, preganjal poganstvo, podpiral reveže in zaničeval razbrzdani kler.

Čaščenje sv. Martina je k nam prišlo pod frankovskim vplivom in je najbolj cvetelo z benediktinsko širitvijo med 7. in 10. stoletjem. Iz tega časa so najstarejše cerkve sv. Martina pri nas: Šmartno pri Slovenj Gradcu, Laško, Hajdina, Bohinj, Bled ... Je zavetnik vojakov, konjenikov, konj, kovačev, tkalcev, vinogradnikov, mlinarjev, sodarjev, pastirjev, gostilničarjev, popotnikov, revežev in beračev, ujetnikov in abstinentov, domačih živali in dobre rasti na polju.⁵⁵

V umetniškem upodabljanju se največkrat pojavlja prizor delitve plašča, nastopa pa tudi kot podiralec malikovalskega drevesa.

Cerkev je z Martinovim godovanjem prevzela poganska verovanja in šege, ki jih ni bilo mogoče izkoreniniti, saj se je novembra po poganskih običajih praznoval praznik za zahvalo letini. Po kmečkih običajih je bil 11. november veljal tudi za začetek gospodarskega leta, sprejemali so nove hlapce in deklet, izplačevali plače in plačevali davke, začeli sklepat pogodbe ...

Ker koledarsko ni bilo blizu nobenega drugega pomembnejšega godu od Martinovega, so prenesli nanj vse, kar je bilo povezano s pogansko jesenjo. Ljudje so si pripravljali zaloge za zimo, obhajali so koline, pastirji so se zahvaljevali za uspešno pašo, k tem slavljem pa

⁵⁵ Schauber, V., Schindler, H. M. 1995. Svetniki in godovni zavetniki za vsak dan v letu. Str. 580- 582

so se pridruževali duhovi rajnih prednikov. Povsod so imeli gostije, ki so bile sestavni del praznovanja, cerkev pa jim je dala nov smisel. God svetega Martina je bil na pragu adventnega posta, kakor je pust na pragu štiridesetdnevnega posta. Cerkev pa pred začetkom strogega posta seveda dovoli tudi obilne pojedine, zato še danes imenujemo martinovo jesenski pust (tudi poroke so bile včasih dovoljene samo ob martinovem in v predpustu).

Detajl glavnega oltarja, sveti Jurij. Foto: A. Gulič. 2006

Po navodilih Gregorija Velikega se je misijonarjem naročilo, naj poganskih templjev ne uničujejo, ampak naj na njih zgradijo oltarje z relikvijami, stari maliki pa naj se odstranijo.⁵⁶ To se je najbrž zgodilo tudi z Rimljani na Pohorju in s kasnejšimi slovanskimi naseljenci. Po ljudskem izročilu naj bi bil na kraju cerkve sv. Martina nekdanj rimski tempelj⁵⁷, kar je glede na nakazano povsem mogoče.

Žrtvenik, postavljen v cerkvi. Foto: A. Gulič. 2006

⁵⁶ Kuret, N. 1989. Praznično leto Slovencev, Druga knjiga. Str. 108- 111

⁵⁷ Gričnik, A. 1997. Janez Koprivnik in njegovo "Pohorje". Str. 456

Tri cerkve

V Frajhamu III, med Bojtino in Arehom, na nadmorski višini okrog 1030 metrov, ležijo sredi gozdov komaj vidne ruševine gotskih cerkva sv. Primoža in sv. Tomaža. Obe cerkvi, skupaj z ono v Bojtini, je dal postaviti leta 1545 Jurij III. Schaumberg⁵⁸ pod ščitništvom Slivnice in kasneje Šmartnega. Leta 1756 ju je obiskal goriški nadškof Attems in odredil, da razpadajoče cerkve sv. Tomaža ni več treba obnavljati, saj je sosednja, lepša, oddaljena le 20 korakov. Obe cerkvi naj bi bili v 19. stoletju že zelo propadli, tako da danes ni od njiju ostalo nič, razen manjšega kosa zidu (3 x 1 m) na križišču z odcepom proti Romastniku. Pri tem kmetu⁵⁹ je v kleti vzdani marmorni kropilnik iz sv. Primoža, pri kmetu Puteržniku pa je v kleti marmorni tlak prav tako iz te cerkve.

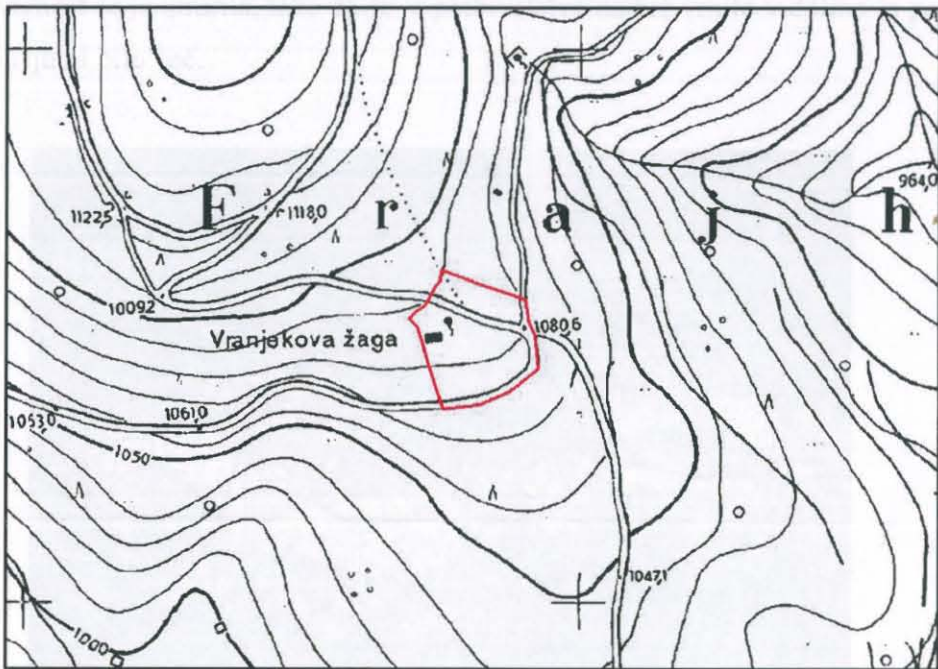
Pogled na prostor, kjer sta nekoč stali cerkvi. Foto: A. Gulič. 2006

⁵⁸ Šerbelj, F. 1983. Umetnostni spomeniki v občini Slovenska Bistrica. V Zbornik občine Slovenska Bistrica I. Str. 195- 196

⁵⁹ Romastnik- Jurič, Frajhajm 70

Frajhajm - Ruševine cerkev Pri treh cerkvah (610555)

TTN5 RUŠE 38
1:5000

Vir podatkov: Zbirni register dediščine (Uprava RS za kulturno dediščino)
Vir za kartografsko osnovo: TTN5 / TTN10 (Geodetska Uprava RS)

Tri cerkve. Vir: ZVKD Maribor, Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

Ime kraja Tri cerkve danes razlagamo tako, da poleg že omenjenih cerkva za tretjo štejeimo bližnjo cerkev sv. Areha ali manj verjetno cerkev sv. Uršule v Bojtini, saj sta bili obe grajeni oziroma obnovljeni v približno istem času. Franciscejski kataster in kataster iz leta 1880 omenjata še ruševine cerkve sv. Jožefa, kar pa bo najbrž napaka geodetov, saj noben drugi vir ne omenja ostankov te cerkve. Mrko Šoštarič se sicer v svojih zapiskih⁶⁰ spominja še ene manjše groblje na parceli 23, a je danes ni mogoče najti. Če njegove trditve držijo, lahko razvozljamo toponim Tri cerkve, saj bi tukaj potem takem nekoč davno res stale tri cerkve druga zraven druge. Odkod takšna potreba po cerkvah, nam ni znano, mogoče zaradi vdora Turkov, ki je ljudi prignal visoko v hribe, ali pa kužne bolezni in lakote v Slovenski Bistrici, Slivnici, Mariboru, Rušah in Ptuju.

Zanimivo je, da sta bili obe cerkvi posvečeni, kar kaže na pomembnost kraja. Ni bilo namreč v navadi, da bi škof šel posvečat zakotne gorske cerkve, pa tudi pokopališča so prvotno imele le župne cerkve.

Obnova cerkve sv. Areha v 17. stoletju in kasneje Jožefove reforme, ki so zapirale podružnice, in zmanjšanje prebivalstva so zadale tem cerkvam pogubni udarec. Tudi turška nevarnost se je umirila, tako da se je prebivalstvo najbrž vrnilo v dolino in potrebe po bogoslužju ni bilo več.

Zid ob cesti, danes edini vidni ostanek. Foto: A. Gulič. 2006

⁶⁰ Šoštarič, M. 1995. Tri cerkve – Areh - Bolfenk na Pohorju. V Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 66 - Nova vrsta 31, 1. zvezek. Str. 178

Cerkev sv. Tomaža

V tej cerkvi so bili trije oltarji, glavni je bil posvečen sv. Tomažu, stranska pa sv. Andreju in sv. Jerneju. Cerkev je bila s prezbiterijem obrnjena proti vzhodu, okrog je bilo pokopališče z zidom in jarkom, kar nakazuje na možnost, da je tam včasih stal tabor.⁶¹

Cerkev sv. Primoža

Tudi ta cerkev je imela tri oltarje, glavni je bil posvečen sv. Primožu, stranska pa sv. Juriju in Mariji Magdaleni. Prezbitorij je bil obrnjen proti vzhodu, stolp je bil ločen od ladje in najbrž starejši.⁶² Cerkev je konec 18. in v začetku 19. stoletja zaradi svoje odročnosti veljala za pribežališče tatov. To cerkev oziroma njene ostanke so porušili leta 1927.

Okopi v gozdu. Foto: A. Gulič. 2006

⁶¹ Kovačič, F. 1917. Sv. Arah na Pohorju. V ČZN, letnik 13. Str. 46

⁶² Kovačič. Str. 48

Sv. Areh

Cerkev sv. Henrika ali po ljudsko sv. Areha stoji na vrhu slemena (1249 m), ki pomeni stično točko med falskim, mariborskim, framsko-slivniškim in slovenskobistriškim vplivnim območjem. V 17. in 18. stoletju je slovela kot cilj romarske poti, od 19. stoletja dalje pa se je uveljavila predvsem kot turistična postojanka.

Cerkev se prvič omenja leta 1545 po zaslugi graditelja Jurija III. Schaunberga, zagotovo pa je nastala že mnogo prej. Zvonik iz konca 16. stoletja je proti sedanji ladji v celoti ometan, kar kaže, da je stal prosto, prvotna cerkev pa naj bi bila stala severno od zvonika. Cerkev je postala priljubljena v 17. Stoletju, saj naj bi bil sv. Henrik simbol borbe proti luterancem, čigar kult so v času protireformacije gojili šentpavelski benediktinci.

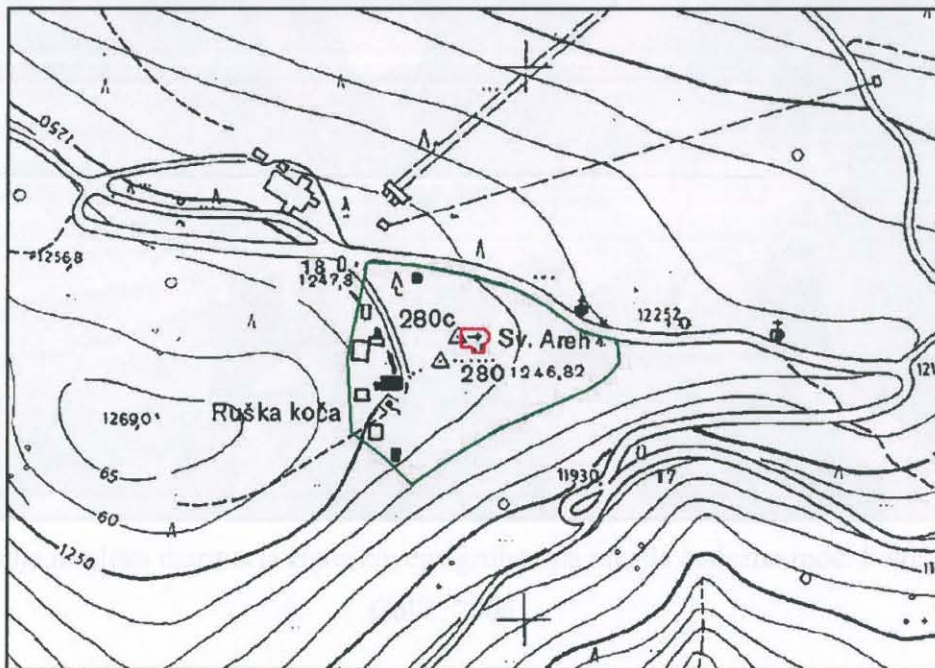
Sredi 17. stoletja so staro cerkev podrli in zgradili novo, v katero so zajeli tudi samostojno kapelico sv. Lovrenca, čigar ime se povezuje s podobnim čaščenjem sv. Henrika, sv. Bolfenka na Mariborskem Pohorju in s sv. Kunigundo na Zreškem Pohorju. Konec 17. stoletja so cerkev barokizirali, zamenjali vso opremo in v njej uredili Henrikov grob.

Pogled na notranjost s kora in sv. Henrik na glavnem oltarju. Foto: A. Gulič. 2006

Frajhajm - Cerkev sv. Areha (3170)

TTN5 RUŠE 38
1:5000

Vir podatkov: Zbirni register dediščine (Uprava RS za kulturno dediščino)
Vir za kartografsko osnovo: TTN5 / TTN10 (Geodetska Uprava RS)

Areška cerkev. Vir: ZVKD Maribor, Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

Današnja cerkev ima nizek zvonik s piramidasto streho, pravokotno ladjo in na jugu prizidano zakristijo. Prezbitერიj je petosminski, ob jugovzhodni vogal pa je postavljena še kapela sv. Lovrenca s kupolasto-laternasto streho, ki je kakor ostale pohorske strehe krita s skrilom.

Zanimivost cerkve je »grob sv. Henrika«. To je kamnita reliefna plošča, narejena iz pohorskega marmorja, ki upodablja ležečega vojvodo s krono na glavi, odetega v tesno obleko. Pred seboj v rokah drži z obema rokama meč oziroma križ. Plošča je bila sem prinesena iz žičkega kartuzijanskega samostana in naj bi predstavljala prvega štajerskega vojvodo Otokarja IV. Traungavca (1180-1192).⁶³

Dotikanje mrzlega marmorja Henrikovega groba ima menda čudežno moč. Foto: A.

Gulič. 2006

⁶³ Curk, J. 1983. Urbano-gradbena zgodovina Slovenjebistriškega ozemlja. V Zbornik občine Slovenska Bistrica I. str. 179-180

Ljudsko izročilo pravi, da je pri Arehu nekdanj bila vas, za sedanjo Ruško kočo pa so bile njive. Tukaj naj bi bili stali gospodarsko poslopje, hiša, hlev in klet, katerih ruševinsko kamenje so uporabili pri gradnji Ruške koče. Prav tako so zadeli ob debel zid pri gradnji vodovoda za kočo Planinka.⁶⁴ Neznano kje so tukaj našli kamnito sekiro, predvideva se bližnja kopa oz. Areški vrh nad cerkvijo.

Ni ga Pohorca, ki ne bi šel julija na Areško nedeljo. Foto: A. Gulič. 2006

⁶⁴ Gričnik, A. 1989. Zapisi in pričevanja sejalccev. Kronika župnije Sv. Kunigunde na Pohorju. Str. 52

O nastanku cerkve je zapisanih kar nekaj legend. Pripoveduje se, da je bila tukaj, kjer danes stoji cerkev sv. Areha, nekdanja globoka jama, polna vode, v njej pa je živel zmaj. Ker ni miroval, je voda pljuskala na vse strani in tako poplavljala polja ter odnašala gozd. Po posvetovanju, kako bi se zmaja znebili, so ljudje napolnili meh iz kravje kože z apnom in ga dali zmajem, da ga je požrl. Zmaja je razneslo in jezero se je spremenilo v močvirje. V drugi različici te zgodbe za rešitev pred zmajem poskrbi papež, ki ukaže nad jamo pozidati cerkev v čast sv. Arehu. Ko je bila cerkev pozidana, je sv. Henrik posvaril zmaja in od takrat voda miruje.

Kjer je sedaj cerkev sv. Areha, je v davnih časih živel bogataš, ki je bil zelo skopuški. Neke noči potrka na njegovo okno berač in ga prosi za malo kruha, a berač namesto kruha za njim vrže kamen. Zadene ga božja kazen in tudi njegov kruh se spremeni v kamen. Skopuh se skesa in začne prositi odpuščanja. V zahvalo za rešitev in odpuščanje da sezidati cerkev.

Bila je huda zima, ko je vitez Henrik potoval čez Pohorje. Ko je prišel na vrh, kjer je zdaj cerkev sv. Areha, se je znašel v snežnem viharju in zakopan do vratu v sneg. V tej hudi uri se je zaobljubil, da bo sezidal cerkev, če bo rešen gotove smrti. Želja je bila uslišana in obljuba izpolnjena.

Po Pohorju je nekoč taval puščavnik. Žejen, lačen in utrujen je prosil svojega patrona, sv. Areha, za pomoč in v veliko začudenje je izpod mogočne jelke začel teči kristalni studenček, danes imenovan Gornji križ. Lačen in utrujen je našel prenočišče v bližnji drvarski koči, za zahvalo pa je postavil kapelico sv. Lovrencu. Nekaj let kasneje je tod okrog jezdil mogočni cesar Henrik. Ker mu je ta kraj tako ugajal, je dal namesto gozdarske kočice zgraditi cerkveno hišo, zraven kapelice pa cerkev.⁶⁵

⁶⁵ Gričnik, A. 1989. Zapisi in pričevanja sejalcov. Kronika župnije Sv. Kunigunde na Pohorju. Str. 52- 53

Henrik II. se je rodil 6. maja 973 v Hildesheimu v Nemčiji. Po smrti Otona III. je bil Henrik od leta 995 bavarski knez, leta 1002 kronan za nemškega kralja, leta 1004 pa za italijanskega.⁶⁶ Škofiji iz Freisinga je podaril zemljišče na Škofjeloškem, briksenški škofiji pa Bled z okolico.⁶⁷ Najverjetneje gre tudi njemu zahvala za Brižinske spomenike. Njegova žena je bila sv. Kunigunda, prav tako velika dobrotnica cerkve in simbol zakonske čistosti.

Zanimivo je, da se je Henrik menda pripravljaj na duhovniški stan in da ga je vzgajal rezenški škof Bolfenk.⁶⁸ Uro hoda od Areha, proti hoško-mariborskemu Pohorju, je dobil svojo cerkev najbrž prav ta sv. Bolfenk, zavetnik oglarjev, pastirjev, drvarjev ... V drugo smer, proti konjiškemu delu Pohorja, stoji cerkev sv. Kunigunde, Henrikove žene.

Na poti med Šmartnim in Tinjem stoji osamljena cerkev sv. Urha, njen patron sv. Ulrih je bil prijatelj škofa Bolfenka iz Regensburga, ki je Ulriha po njegovi smrti pokopal v cerkvi sv. Afre v Augsburgu.

Pogled proti Boču. Foto: A. Gulič. 2006

⁶⁶ Schauber, V., Schindler, H. M. 1995. Svetniki in godovni zavetniki za vsak dan v letu. Str. 352- 355

⁶⁷ Na glavnem oltarju otoške cerkvice na Bledu, ob straneh Matere božje, še danes stojita kipa sv. Henrika in sv. Kunigunde

⁶⁸ Gričnik, A. Str. 53

Tako kot smo zasledili pri Urhu, je tudi Areh poln vodnih izvirov, ki so zdravilni in iz katerih naj bi bil pil sam cesar Henrik in ozdravel. Zanimivo je, da je voda, ki je izvirala v studencu pri kapeli pod cerkvijo, zdravila trebušne bolezni, pred katerimi je sv. Henrik tudi zavetnik. Vodo iz tega studenca so med vojnama polnili v steklenice in prodajali pod imenom Areška vodica.

 ZAVOD ZA SPOMENIŠKO VARSTVO MARIBOR		
ST. NEG.	KRAJ	
2761/21	FRAJHAJM	
LOKACIJA		
OBJEKT		
kapela na studencu pri p. c. sv. Areha		
ČAS NASTANKA		
LASTNIK		
MERE		
MATERIAL		
FOTO	DATUM	FORMAT
Volavšek	8/91	
DOSJE	MATIČNA ŠTEVILKA	

ODP. Volavšek 4134 91 83

Zdravilni Henrikov studenec. Arhiv ZVKD. Volavšek. 1991

Severozahodno od Areha je ledina Gomila, kjer naj bi bili "prazgodovinski grobovi", mimo pa naj bi bila vodila rimska cesta vse do Pošte.⁶⁹ Tod blizu so našli prevrten kamniti klin, ki je sedaj v Joanneumu v Gradcu.

⁶⁹ SAZU. 1975. Arheološka najdišča Slovenije. Geslo Frajthajm. Str. 312.

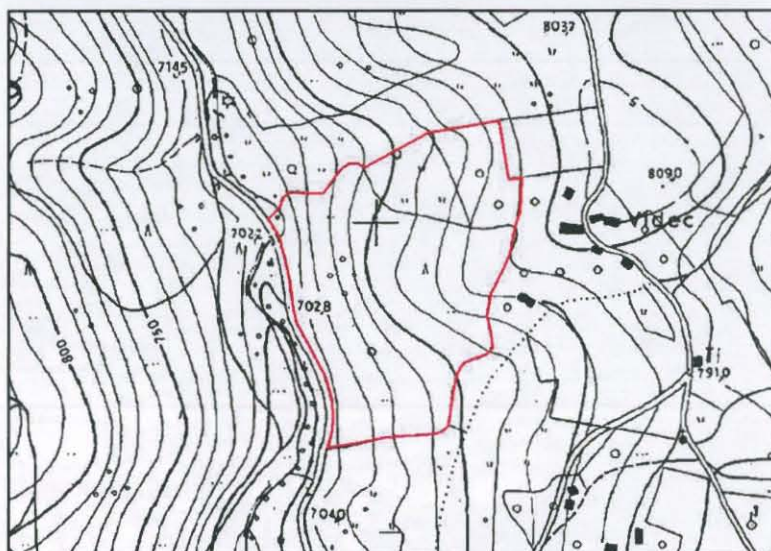
Kamnolomi

Če se vzpnemo po cesti iz Frajhajma proti Arehu, na enem izmed odcepov zagledamo kmetijo Videc, po kateri nosi ime tudi bližnji kamnolom. Zahodno v gozdu leži zelo kakovostna žila marmorja, saj so ga od tam med vojno izvažali celo v Benetke.

ZVNKD Maribor - Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

Frajhajn - Videčev kamnolom (610561)

TTN5 RUŠE 49
1:5000

Vir podatkov: Zbirni register dediščine (Uprava RS za kulturno dediščino)
Vir za kartografsko osnovo: TTN5 / TTN10 (Geodetska Uprava RS)

Vidčev kamnolom. Vir: ZVKD Maribor, Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

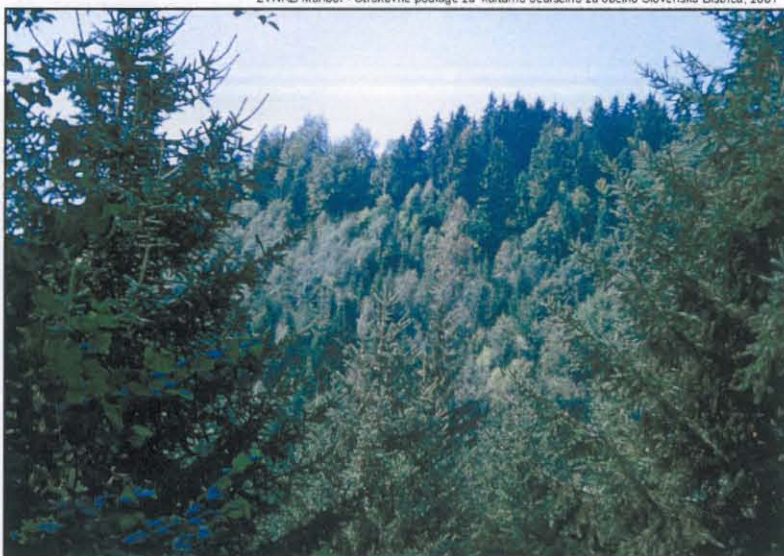
Pogled na kamnolom. Foto: A. Gulič. 2006

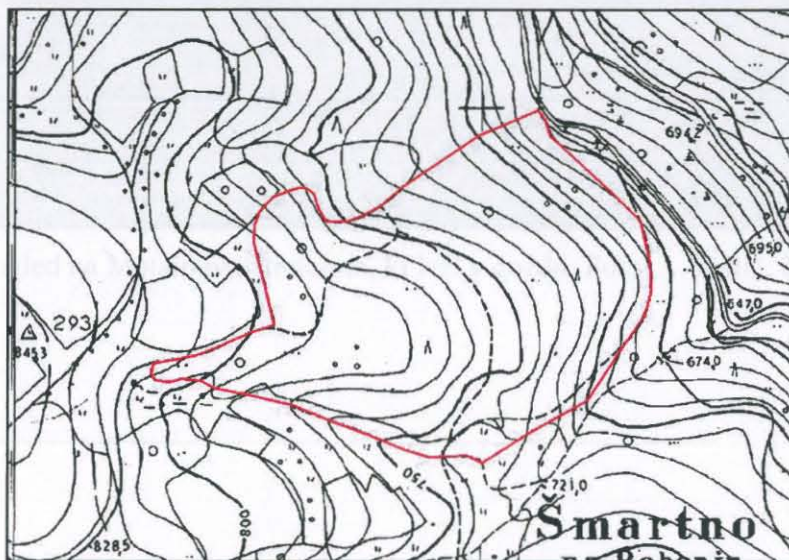
Hlev Vidčeve kmetije je sezidan kar iz marmorja. Foto: A. Gulič. 2006

Največji in edini dokazan rimski kamnolom na Pohorju je Motalnov kamnolom v frajhajmski globeli pri Šmartnem. Nekje tukaj so v preteklosti našli žrtvenik Herkulu Saksanu, zaščitniku kamnosekov.

ZVNKD Maribor - Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

Šmartno na Pohorju - Rimski kamnolom (10610)

TTN5 RUSE 49
1:5000

Vir podatkov: Zbirni register dediščine (Uprava RS za kulturno dediščino)
Vir za kartografsko osnovo: TTN5 / TTN10 (Geodetska Uprava RS)

Motalnov kamnolom. Vir: ZVKD Maribor, Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

V bližini je bil pri terenskih raziskavah odkrit še en manjši kamnolom z dobro vidnimi sledmi orodja. Najditelj, arheolog P. Predan, ga je poimenoval Pahičev kamnolom. Tudi bližnji vodotok je poln belega marmorja ki so se prikotalili iz enega izmed teh dveh kamnolomov.

Ne smem izključiti majhne zanimivosti, da se je kamnolomu po latinsko reklo metallum in možno je, da toponim oz. priimek Motalnov izhaja prav iz te besede.

Pogled na Motalnov kamnolom, ki leži v gozdu. Foto: A. Gulič. 2006

Frajhajmska godba, ki se bliža častiljivi 200-letnici obstoja, veselo zagode ob vsakem večjem cerkvenem ali drugem prazniku. Foto: A. Gulič. 2006

Bojtina

Jurij III. Schaumberg je leta 1545 dal na svojih pohorskih posestvih zgraditi cerkev sv. Uršule v Bojtini in cerkvi sv. Primoža in sv. Tomaža pri Arehu. Uršino cerkev so ob koncu 18. stoletja prezidali ter obokali prezbiterij in ladjo, na začetku 19. stoletja pa je dobila tudi zvonik.⁷⁰ V notranjščini, ki je baročno obokana, stoji le glavni oltar z baročnima svetnikoma, puttoma in sliko sv. Uršule, medtem ko zunanji del pokriva enotna skrilsta streha.

Kamnolomi marmorja

Če se peljemo po cesti od Šmartnega proti Bojtini in zavijemo pri prvem križu ob potoku na desno, pridemo do kamnoloma, kjer je še danes viden nekakšen izkop iz leta 1999. Gre za majhno območje marmorne žile ali pa je že povsem izrabljena.⁷¹

Drugi bojtinski kamnolom je Kresnikov, po domače Šternov kamnolom, ki se nahaja niže od cerkve, pod kmetijo Trmota. Gre za kamnolom, katerega marmorne stene segajo do 10 m visoko. Ta kamnolom med drugim opisuje že Koprivnik v Planinskem vestniku z začetka prejšnjega stoletja.

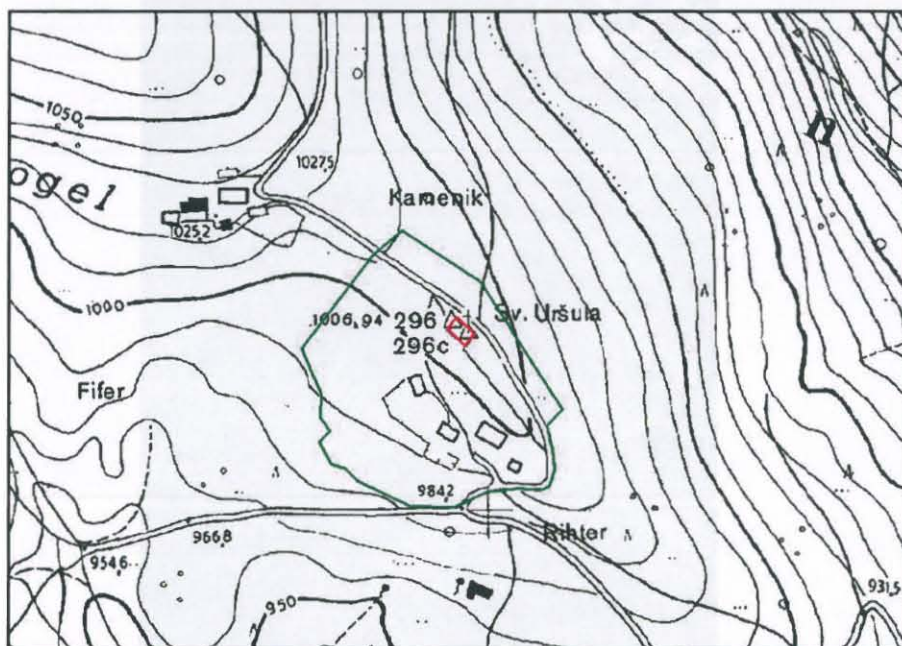
Zanimivo je, da je kamnolom izkoriščalo kamnoseško podjetje iz Cezlaka še v 50-ih letih, a ga je zaradi vedno slabše kakovosti kamna opustilo. Dobro je vidna cesta, ki vodi tod mimo in nas pripelje ob reki vse do Polskave. Danes spada ta kraj med turistične atrakcije tega dela Pohorja, a je žal dokaj težko dostopen. Na prisotnost marmorja na tem območju bi nas mogel opozarjati tudi priimek Kamenik v Bojtini.

⁷⁰ Šerbelj, F. 1983. Umetnostni spomeniki v občini Slovenska Bistrica. V Zbornik občine Slovenska Bistrica I. Str. 195- 196

⁷¹ Terenski pregled s P. Predanom. 2006

Bojtina - Cerkev sv. Uršule (3171)

TTN5 RUŠE 48
1:5000

Vir podatkov: Zbirni register dediščine (Uprava RS za kulturno dediščino)
Vir za kartografsko osnovo: TTN5 / TTN10 (Geodetska Uprava RS)

Cerkev sv. Uršule in njena umestitev. Vir: ZVKD Maribor, Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

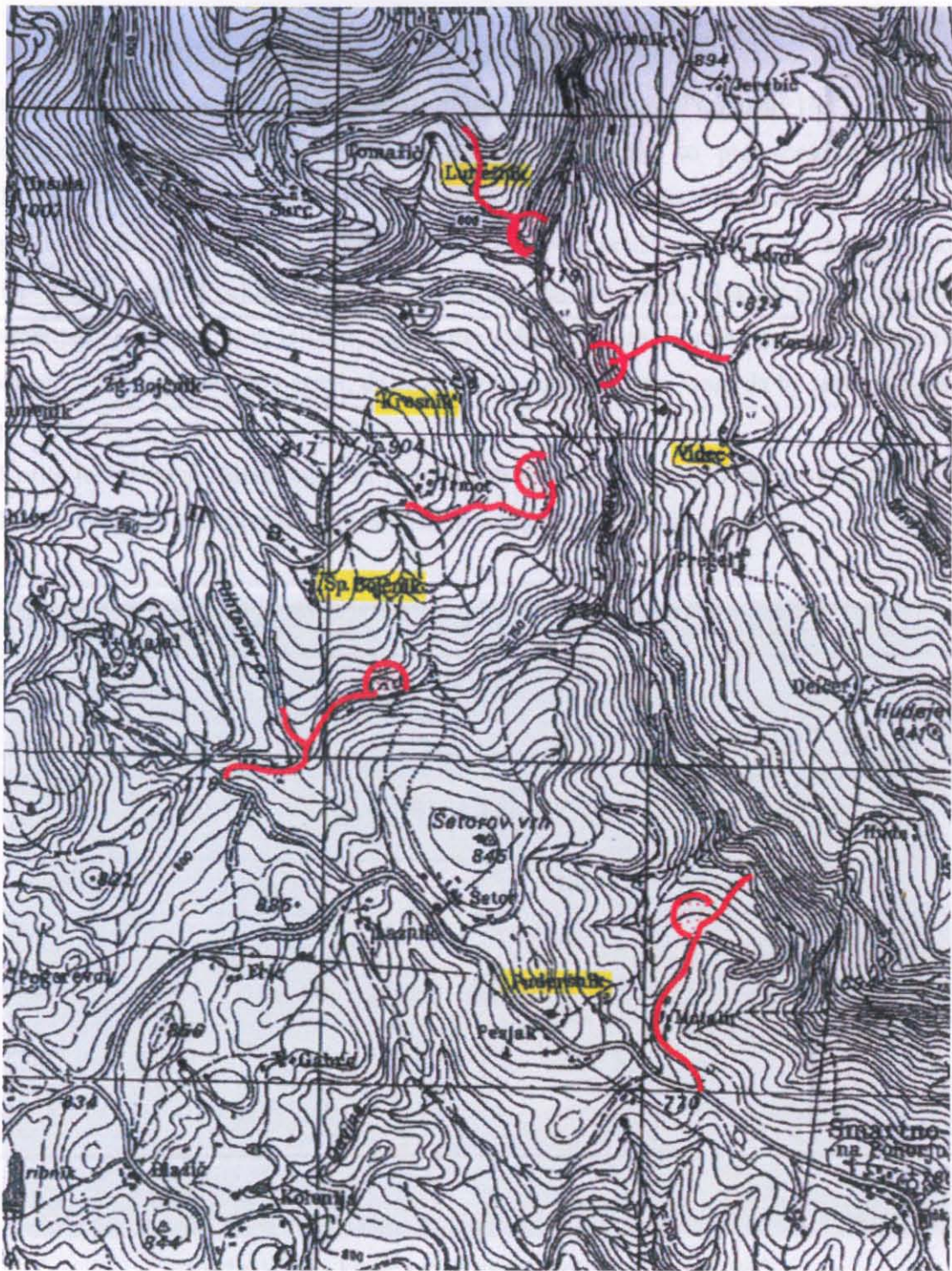
Pogled na Bojtinsko cerkev in Frajhajm. Foto: A. Gulič. 2006

Prvi bojtinski kamnolom. Foto: A. Gulič. 2006

Kresnikov kamnolom. Foto: A. Gulič. 2006

Zemljevid kamnolomov v okolici Šmartnega. Po: Predan, P. 2001 Črešnjevec, cerkev sv. Mihaela. Problematika rimskih spolij. Diplomski naloga

Vražje korito

Gre za eno izmed v skalo vklesanih korit pravokotne oblike in velikosti 132 x 38 x 125 cm. Na valovitem dnu se vidijo sledovi dleta, vendar so preraščeni z mahom. Namembnost korita ni jasna, nekateri domnevajo, da gre za vodni napajalnik za živino, saj le 50 metrov nad njim čez rahlo napeto kopo vodi opuščena cesta. To tezo pa lahko izpodbijamo, saj le nekaj sto metrov naprej teče zajeten potok. Mogoče gre za opustelo kmetijsko poslopje, ki si je tako zagotovila vodo, ali pa za samotni grob še iz antičnih časov? Ljudska domišljija pravi, da si je korito izpraskal sam vrag, da bi lahko iz njega pil vodo.⁷²

Korito je zanimivo zaradi tega, ker je eden izmed redkih klesarskih izdelkov na tem delu Pohorja, ki ni iz belega marmorja, ampak iz veliko tršega tonalita.

Vražje korito, kot je vidno danes. Foto: A. Gulič. 1997

⁷² Ustni vir: Dovnik Vinko, Šmartno 35

Kalše

Razloženo pohorsko naselje v hribovitem svetu med Šentovskim potokom in potokom Polskava leži na nadmorski višini okrog 690 metrov. Od Šmartnega na Pohorju so Kalše oddaljene 4 km, od Zgornje Polskave 5 km, od Slovenske Bistrice pa 8 km. Poglavitne kmetijske panoge so gozdarstvo in živinoreja na pašnikih ter vinogradništvo. Vas se prvič omenja leta 1428 (Kalish). Ime Kalše najbrž izhaja iz korena kal, ki v keltskem jeziku pomeni skala.⁷³

Pogled z gradu Gromperk v dolino. Foto: A. Gulič. 2006

Grad Gromperk. Vgr: ZVKD Maribor. Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2011

⁷³ Titl, J. 2004. Kelti in Slovenci. Str. 95

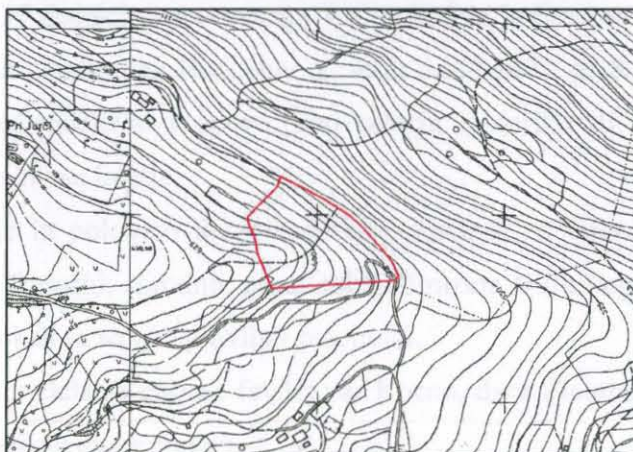
Gromperk

Skrivnostne ruševine gradu Gromperk najdemo nad naseljem Kočno v neposredni bližini Kalš in Gabernika. Ležijo na majhni vzpetini in od tam se razgled odpira vse do Ptuja na vzhodu in Bistrice na zahodu. Gre za ostanke nekdanje mogočne romanske grajske stavbe, ki je bila obdana z obzidjem in jarkom. Pod vasjo je obstajal tudi Spodnji Gromperk. Omenjena gradova sta prizorišče Ingoličevega zgodovinskega romana Gorele so grmade.

ZVNKD Maribor - Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

Kočno ob Polskavi - Grad Gromberg (6911)

TTN5 MARIBOR 41
1:5000

Vir podatkov: Zbirni register dediščine (Uprava RS za kulturno dediščino)
Vir za kartografsko osnovo: TTN5 / TTN10 (Geodetska Uprava RS)

Grad Gromperk. Vir: ZVKD Maribor, Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

Gromperk je najverjetneje nastal v 10. stoletju za obrambo pred morebitnimi zapoznelimi vpadi Ogrov. Grad se prvič omenja kot Gruonenberch, in sicer kot neodvisna posest - v pisnih virih z letnico 1142 - ko je nemški vitez Bolfenk I. Gromperški deloval kot pisar v službi mejnega grofa Bernarda Spanheima Mariborskega.⁷⁴ Leta 1164 srečamo nekega Friderika Gromperškega na mariborskem gradu kot pričo, ko je štajerski mejni grof Otokar podelil šentpavelskemu samostanu nekatere posesti.⁷⁵ Naslednjič se leta 1181 ponovno omenja Bolfenk I., tokrat z nečakom Pilungom Polskavskim (Pillungus de Pulcha).⁷⁶ V tem času je nastal tudi dvorec Zgornja Polskava, v 16. stoletju so ga požgali Turki, tako da ima danes precej baročen videz. Zemljiško gospostvo gradu ima v začetku 14. stoletja zelo skromen obseg, ne zajema polskavske nižine niti bližnjega Gabernika. V tem času umre tudi zadnji gromperški gospod Markwart, nasledi ga Alram Feistritzter, čigar družina vlada vse naslednje stoletje.⁷⁷

V 15. stoletju se Gromperk očitno ponovno utrdi, saj lahko zasledimo razširjeno pravico za različne deželno-knežje fevdne desetine: v Spodnjem Prebukovju, na Breznah, v Lastinji vasi, na Sladki gori, kasneje še v Kalšah, na Bukovcu, Zgornji Ložnici, ter pobiranje lanene desetine na Dravskem polju, po Pohorju in ob Dravinji. V letu 1435 se prvič pod gradom omenja vas Kočno, celjski fevd, ki ga poseduje Albreht II. Bistriški. Po njegovi smrti leta 1437 dediščino prevzameta Walter Safner in Erazem Viltuški, slednji si je privzel gromperški vinorodni Bukovec. V letih 1469-1471 je Safnerjev naslednik Andrej Greissenecker sodeloval v uporih proti cesarju Frideriku III. Habsburškemu in tako izgubil življenje in vse imetje.

Bukovec, Prebukovje in polovico fevdnih desetih, vezanih na Gromperk, nasledi leta 1494 Viljem Bogati Turjaški, sorodnik preminulega Erazma Viltuškega. Ostalo posestvo je bilo v cesarjevih rokah in so ga upravljali oskrbniki.

Gromperk je pridobil nekdanje celjske fevde: vas Kočno, dvor Žlomborg v Gaberniku in še štiri kmetije na Pohorju nad Framom.⁷⁸

⁷⁴ Koropec, J. 1983. Svet okoli Slovenske Bistrice do leta 1700. V Zbornik občine Slovenska Bistrica I. str. 91-92

⁷⁵ Stopar, I. 1991. Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. Med Prekmurjem in Porečjem Dravinje. Druga knjiga. Str. 41

⁷⁶ Koropec 1983, 92

⁷⁷ Koropec 1983, 100-101

⁷⁸ Koropec 1983, 105

Oskrbnika gradu sta postala Hans in Martin Kleh, ki sta bila tudi oskrbnika Zbelovega in Koblja, Hans pa je posedoval tudi Slivnico. Hans Kleh se poslednjič omenja leta 1493, ko je ustanovil dvor v Spodnji Polskavi. Po njegovi smrti si posest razdelijo njegove štiri hčere.

Helena, poročena s Hansom Aiglom, dobi grad in ga v začetku 16. stoletja obzida.⁷⁹ Grad postane močno utrjen, tako da ga Turki (18. ali 19. septembra) 1532 zaman oblegajo.

Ohranjena strelna lina v ostalinah stolpa. Foto: A. Gulič. 2006

⁷⁹ Stopar 1991, 41

Podoba gromperškega gospostva je bila skromna. Imeli so 46 podložnih enot in 6 osebenjakov, od tega je bilo 9 enot v lasti frajštajnskih, gromperško zemljiško gospostvo jih je le trenutno koristilo. Ukvarjali so se z vinogradništvom, pašo, lovom, sadovnjaki, ribolovom in ovčjerejo, niso pa poznali konjereje. Izrazito gromperški so bili kraji: Kočno, Brezne, Kalše, Spodnje Prebukovje, Lastinja vas in Stara vas. Zanimivo je, da splošne kmečke krize, ki so bile znane v drugi polovici 15. stoletja, niso prizadele teh in sosednjih krajev. Tukaj ne najdemo pojavnosti grabljenja kmečke posesti in nastanka pušč. Leta 1580 kupi grad od Aiglov Krištof Prager, čigar grbovna plošča se je ohranila do danes, na njej je grb s stoječim pasjeglavcem, ki v rokah drži jabolko.⁸⁰

Pragerjeva nagrobna plošča. Vir: ZVKD Maribor, Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

⁸⁰ Danes jo ima kmet Zgornji Gromberžan vzdano v kolarnici

Prager je bil eden najvplivnejših protestantov v mariborski okolici, kar se vidi tudi z darovanjem šestnajstih goldinarjev leta 1588 gradu Betnava, ki je bila takrat v luteranskih rokah. V njegovem zapuščinskem popisu iz leta 1594 lahko najdemo vrsto koledarjev in 46 knjig, pisanih v latinščini in nemščini, tri pa tudi v slovenščini.⁸¹ Pragerjeva nagrobna plošča je vzdana v kolarnico kmeta Zgornjega Gromberžana.

Rodbina Prager izhaja iz Prage, k nam pa so se umaknili v drugi polovici 15. stoletja. Bili so močna in pomembna rodbina, od Ladislava, ki je leta 1490 postal koroški deželni maršal in posedoval Slovenj Gradec ter ustanovil Prebold (Pragwald), in njegovega brata Franca, ki je imel v lasti Konjice, pa do Ladislavovega vnuka Ožbalta (oče Krištofa Pragerja), ki je bil lastnik gradu Jamnik pri Zrečah, in njegovega sorodnika Jurija Aigla, ki si je na gromperških posestih (Hrastje⁸²) zgradil dvor Pragerhoff, današnje Pragersko. Med 1631 in 1679 so bili gospodarji Gromperka zgornjepolskavski Dietrichsteini, ti so grad verjetno opustili in ga niso več obnavljali. Če v 16. stoletju Turki niso bili uspešni, so bili toliko bolj uporni kmetje maja 1635.⁸³ Upornike je vodil kmet domačin Rupert Frešar in pod njegovim vodstvom so grad porušili, tako da ga niso več obnavljali.⁸⁴

Leta 1671 se grad omenja kot Gornji Gromperk, torej je že takrat obstajal tudi Spodnji Gromperk, naslednik prejšnjega. Vischer je leta 1681 že upodobil novo graščino Spodnji Gromperk - Gruenhof.

⁸¹ Koropec, J. 1983. Svet okoli Slovenske Bistrice do leta 1700. V Zbornik občine Slovenska Bistrica I. str. 117-119

⁸² Curk, J. 1983. Urbana-gradbena zgodovina slovenjebistriškega ozemlja. V Zbornik občine Slovenska Bistrica I. str. 174

⁸³ Curk 1983, 173

⁸⁴ Šerbelj, F. Umetnostni spomeniki v občini Slovenska Bistrica. V Zbornik občine Slovenska Bistrica I. Str. 198

Kopa z ruševinami danes. Foto: A. Gulič. 2006

Zadnji lastnik Jurij je prodal zemljiško gospostvo Zgornjega Gromperka za 14.000 goldinarjev mariborskemu zemljiškemu gospodu Janezu Jakobu Khisslu, ki je bil lastnik betnavskega gradu, od koder so grad in posest tudi upravljali.⁸⁵

Gruenhof oziroma Spodnji Gromperk je najbrž stal blizu grape, ki loči strnjeni del naselja Kočno nad Polskavo od samostojno locirane Rebernakove kmetije blizu Kalš, ki se ji po domače reče Gruenhof. O usodi dvorca se ne ve nič, imamo pa Vischerjevo grafično upodobitev.⁸⁶

⁸⁵ Koropec 1983, 137-138

⁸⁶ Stopar, I. 1991. Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. Med Prekmurjem in Porečjem Dravinje. Druga knjiga. Str. 43

Leta 2000 in 2001 so pri zaščitnih arheoloških izkopavanjih raziskali del tega prostranega rimskega grobišča, delno že poškodovanega zaradi skromnega posega.⁸⁷ Odkriti jim je uspelo še 22 žganih grobov različnega tipa, ovršje nagrobnika in nekaj odlomkov reliefno obdelanih delov enega ali morda več nagrobnih spomenikov. Grobove datirajo v 1. ali 2. stoletje našega štetja; po bogati grobni arhitekturi in inventarju jih lahko primerjamo s Ptujem, Šempetrom in Starim trgom pri Slovenj Gradcu.

Presenetila je sama lokacija, sej doslej ni bilo ustnega ali pisnega izročila o prisotnosti človeka v tem delu vasi.

Kalše, grobišče - pogled na centralno grobnico z grobno ograjo in žganimi grobovi.

Foto: Arhiv ZVKD Maribor

Čeprav se Pohorje na tem delu začne, tako pravijo domačini, šele nad Ritoznojem, je prav, da se na kratko dotaknemo tudi teh "pripohorskih" krajev. Devina nam že s svojim skrivnostnim imenom daje slutiti zgodovinsko izpovednost, najdemo jo v obliki

⁸⁷ Ciglencečki, S. Strmčnik-Gulič, M. 2003. Ančnikovo gradišče pri Jurišni vasi. Str. 36. Strmčnik-Gulič, M. Predan. P 2006. Kalše. V Var. spom. 39-41/ 00-04. Str. 68 do 69

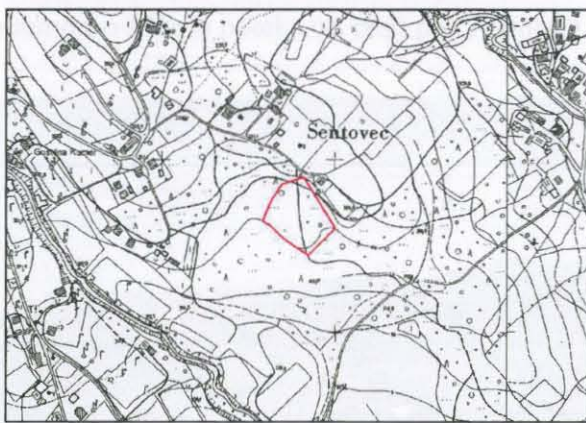
neraziskanih gomil, ki naj bi bile temelji neke neznane cerkve. Tudi bližnji kraj Šentovec nas z imenom opozarja na sv. Ilja, Tilena ali pa Ulrika.⁸⁸

Cerkev sv. Marjete v Ritoznoju se prvič omenja leta 1542. V drugi četrtini 18. stoletja so jo obnovili, dvignili in naredili poslikavo, ki je še danes odlično ohranjena.⁸⁹

Leta 1393 se omenja dvor na Gabrniku (poznejši Rotnhof), leta 1492 pa še drugi gabrniški dvor Žlomberk, tako imenovani Majalov štok.

Devina - Griček s temelji cerkvice (6900)

TTN5 SLOVENSKA BISTRICA 20
1:5000

Vir podatkov: Zbirni register dediščine (Uprava RS za kulturno dediščino)
Vir za kartografsko osnovo: TTN5 / TTN10 (Geodetska Uprava RS)

Ostanki cerkve. Vir: ZVKD Maribor, Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

⁸⁸ Šerbelj, F. 1983. Umetnostni spomeniki v občini Slovenska Bistrica. V Bistriški zbornik I. str. 184

⁸⁹ Curk, J. 1983. Urbano-gradbena zgodovina slovenjebistriškega ozemlja. Iz Bistriški zbornik I. str. 175

Kebelj

Kebeljski bližnji okoliš nas danes bolj kot s Slovensko Bistrico povezuje z Oplotnico in Slovenskimi Konjicami. Kebelj je imel v preteklih obdobjih najbrž opazovalno-obrambno funkcijo – od tod so namreč Bistričane opozarjali na prihajajočo nevarnost iz koroške smeri in Konjičane na nevarnost, ki je pretila iz Panonije. V Čadramu je že v 12. stoletju stala podružnica Janeza Krstnika, v Oplotnici pa so takrat imeli posesti žički kartuzijani, na katere nas danes spominja oplotniški dvorec.⁹⁰ Na Koritnem je v 13. stoletju stal grad, a danes ni več viden.

Med najdišči oziroma najdbami, ki jih kaže omeniti, sta na prvem mestu prazgodovinska Brinjeva gora in pripohorska rimska cesta, ki je še danes vidna na Oplotniškem polju pri Markečici in je domnevno potekala iz Stranic proti Slovenski Bistrici. Ta cesta vodi mimo Čadrama, kjer naj bi bila nekoč naselbina "Belo mesto", katere antični prebivalci so se gotovo navezovali z Mitrejcem, najdenim pri Modriču na Pohorju. Omeniti pa je treba tudi rimske marmorne najdbe v cerkvi sv. Miklavža v Koritnem in nagrobnike iz bližnjega Kovaškega vrha in Gorenja. Ni odveč, če omenim, da sem pri terenskih raziskavah naletel na marmorno žilo, ki poteka ob cesti pod Koritnim.

Pogled na Čadram, v gozdiču levo od cerkve naj bi bilo "Belo mesto". Fotografirano izpod cerkve sv. Mohorja in Fortunata na Lačni gori. Foto: A. Gulič. 2006

⁹⁰ Curk, J. 1983. Urbano-gradbena zgodovina slovenjebistriškega ozemlja. Iz Bistriški zbornik I. str. 175

Vas se deli na Spodnji in Zgornji Kebelj in se razteza po pohorski strmini severno od Oplotnice, od katere je vas oddaljena 3 km, od Slovenske Bistrice pa 18 km. Nadmorska višina znaša med 630 in 720 metri. Kebelj je eno izmed središč Pohorja s kulturnimi in gospodarskimi panogami ter prometno križišče za Oplotnico, Tinje in Tri kralje. Prvič se kraj omenja leta 1251 kot Gybel, leta 1606 na Kebli.

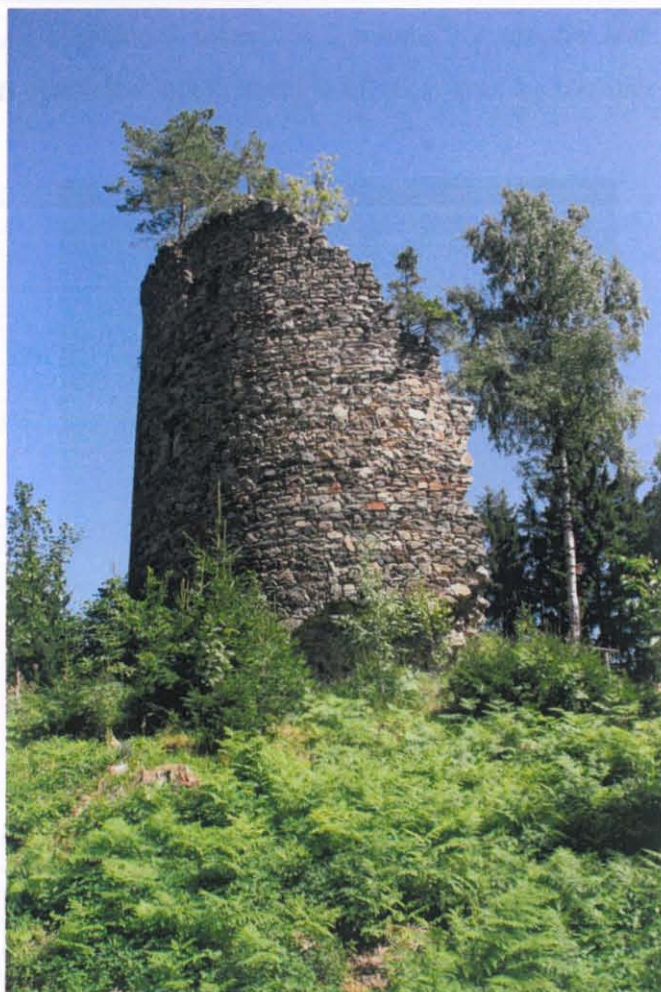

Vas Kebelj, Zajčev grad je na hribu desno od cerkve, Zbegov grad pa v grapi pod vasjo.

Foto: A. Gulič. 2006

Grad Kebelj - Zajčev grad

Grad Kebelj (Gibl), med ljudmi imenovan tudi »Zajčev grad«, se prvič omenja leta 1251 v neki listini, kjer nastopa kot priča Timo Kebeljski (Tymo de Gybel). Tri leta kasneje zasledimo omembo kebeljskega viteza Dimona in Wiganda. Leta 1294 se grad prvič omenja kot castrum Gybel, leta 1363 kot utrdba Kebelj na Pohorju, leta 1379 pa spet kot castrum.⁹¹ Sočasen s tem gradom je bil grad Freudenberg na Brinjevi gori, od katerega so do danes ostali le komaj opazni ostanki.

Zajčev grad. Foto: A. Gulič. 2006

⁹¹ Stopar, I. 1991. Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. Med Prekmurjem in Porečjem Dravinje. Druga knjiga. Str. 55

Kebeljski so spadali pod škofijo iz koroške Krke, ki je že v 11. stoletju imela v lasti vitanjsko pokrajino in njeno vzhodno obrobje nad Oplotnico. Leta 1345 so prešle pravice do dela kebeljske posesti na Lipniške, leta 1352 na Wallseeje, leta 1363 na Ptujске, leta 1387 pa na Celjske, a ne za dolgo, saj ga imajo že v začetku 15. stoletja v posesti spet gospodje Ptujski. V vsem srednjeveškem obdobju so tudi Žiče na tem območju nabirale posesti in širile svoj vpliv.

Kebelj leta 1441 preide v last Neže Stubenberške, ki je grad nasledila od pokojnega brata Friderika Ptujskega, a ga je že leta 1449 prodala Konradu Pesničarju. Konec 15. stoletja dobijo grad v roke posestniki iz štatemberškega zemljiškega gospostva. Takrat je bilo na Koblju 23 kmetij, 5 domcev, 3 sirnice in 2 mlina.⁹² V urbarju iz leta 1490 se omenja deželno sodišče pri opustelem gradu, torej je bil tedaj grad že razdejan.⁹³

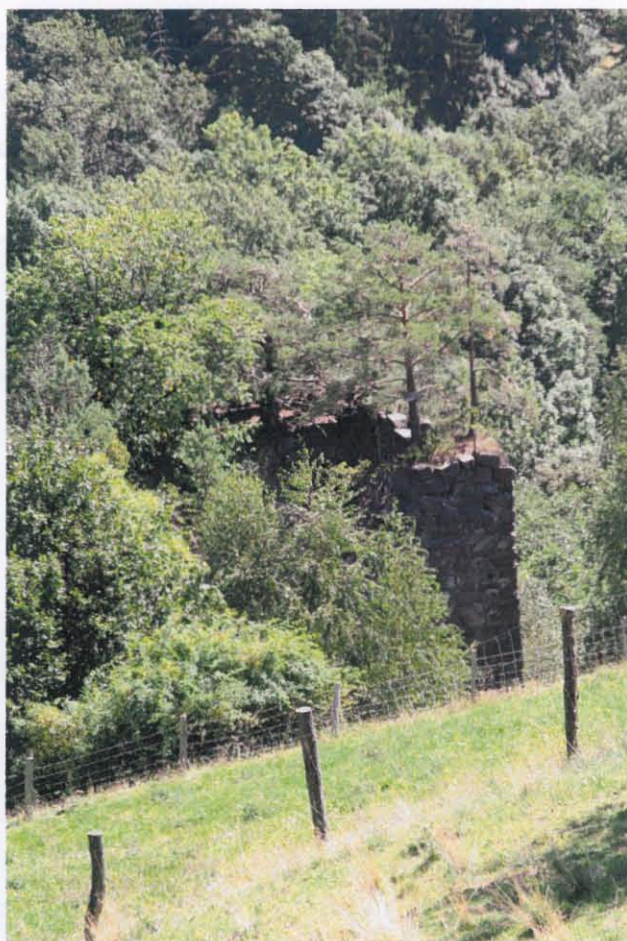
Okopi Zajčevega gradu. Foto: A. Gulič. 2006

⁹² Koropec, J. 1983. Svet okoli Slovenske Bistrice do leta 1700. V Zbornik občine Slovenska Bistrica I. str. 99, 101

⁹³ Stopar 1991, 56

Zbegov grad

Niže od gradu oziroma v njegovi neposredni bližini je v prvi polovici 15. stoletja zaživel nov grad, tako imenovani »Zbegov grad«, ki so ga imeli v lasti štajerski deželni knezi. V fevdu ga je užival Oton Kebeljski, kasneje pa zbelovska zemljiška gospoda. Posesti, ki so sestavljale zemljiško gospostvo, so bile razpršene po bližnji okolici, med drugim tudi gornine v Zrečah in Vrholah, puste kmetije pri Prihovi in dvor na Tinju, nekaj posesti je imel v lasti tudi Žički samostan.⁹⁴ Za kateri dvor na Tinju gre, se ne ve, lahko pa, da je to posest enega izmed tinjskih gradišč, sklepa se, da Babičevega.

Zbegov grad. Foto: A. Gulič. 2006

⁹⁴ Koropec 1983, 112

Zadnjič se grad omenja kot »gradišče Kebelj ob potoku« leta 1502, ko ga je Henrik, grof Hardeški, prodal Ivanu Turjaškemu.⁹⁵ Naziv gradišče nam da jasno vedeti, da je bila graščina opustela.

Kebelj kot posest se omenja tudi v 16. stoletje, Zajčev grad je še vedno pridružen Štatenbergu. Takrat je tam živel 28 podložniških družin, v lasti pa so imeli tudi več vinogradov. Med drugim je bil Kebelj leta 1540 zaradi svoje višine izbran za sežiganje protiturške stražne grmade. Proti koncu stoletja preide lastništvo od Štatenberga h Konjicam.

Zbegov grad ni imel svojih podložnikov, ampak jih je posedovalo Zbelovo. Usoda lastništva je bila deljena na Štatenberg, pojavljajo pa se tudi bistriški zemljiški gospodje in kasneje prav tako Konjice. Leta 1680 je imela na Keblju posesti tudi Betnava, leta 1692 pa postane izključni zemljiški gospod samostan v Žičah.⁹⁶

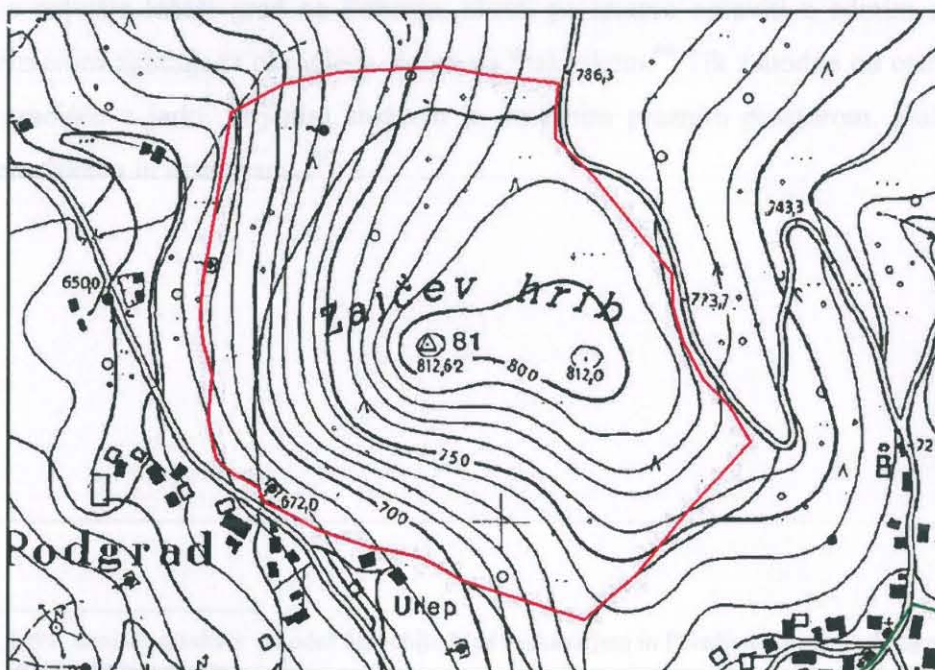
Pogled na dolino iz Keblja. Foto: A. Gulič. 2006

⁹⁵ Stegenšek, A. 1909. Konjiška dekanija. Umetniški spomeniki lavantinske škofije. Drugi zvezek, Str. 141

⁹⁶ Koropec 1983, 133, 143

Podgrad - Gradišče (6888)

TTN5 SLOVENSKA BISTRICA 16
1:5000

Vir podatkov: Zbirni register dediščine (Uprava RS za kulturno dediščino)
Vir za kartografsko osnovo: TTN5 / TTN10 (Geodetska Uprava RS)

Zajčev grad. Vir: ZVKD Maribor, Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

Od Zajčevega gradu so se ohranili le skromni ostanki. Ruševine stojijo na skalni kopi, ki se dviga iznad položnega grebena istoimenskega griča nad vasjo. Ohranil se je zid, visok 2 m, dolg 3 m, debel pa je 80 cm. Nedaleč od gradu je vrh kope stal okrogel stolp, ki je v razvalini še ohranjen. Njegov zid je še vedno visok 10 m, premera 9 m in debel več kot 2 m.⁹⁷ Pritličje je zasuto, vidni pa so ostanki dveh nadstropij.

Stolp je bil del obrambnega sistema, obdan je namreč z globokim jarkom in nasipom. Na zahodu je plato, ki ga s severne in južne strani obdaja nizek nasip, 200 m od stolpa pa se plato steka v zvišan skalni pomol z različno potekajočimi ostanki zidovja.

Stavba je zidana iz lomljenega kamna, ki je precej pravilno in v vodoravnih legah položen, a to kamenje se nahaja le na zunanjem in notranjem licu zida. Notranji prazen prostor pa je napolnjen z drobnim kamenjem, ki je zalit z malto. Ker so tako zidali tudi Rimljani, so stolp na zemljevidu štajerskih rimskih najdišč, ki se nahaja v graškem Joaneumu, prišteli med rimske spomenike.⁹⁸

Ta grad je najvišje ležeči grad na Pohorju, hkrati pa imamo opraviti z edinim doslej znanim primerom zgodnjega okroglega stolpa na Štajerskem.⁹⁹ Tik zahodno od ostankov gradu je gradišče z jarki, utrjenim stožcem in vmesnim praznim prostorom. Kulturna plast je neraziskana in nedatirana.¹⁰⁰

⁹⁷ Stopar, I. 1991. Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. Med Prekmurjem in Porečjem Dravinje. Druga knjiga. Str. 56-57 in lastne meritve

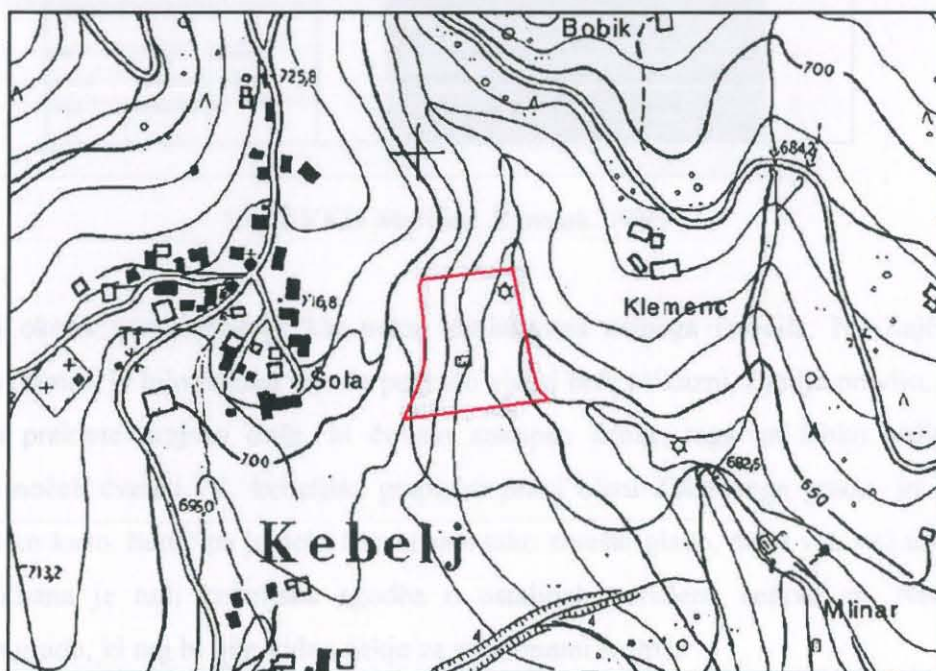
⁹⁸ Sonca mi daj!. 1991. Kronika ob stoletnici župnije sv. Marjete na Keblju 1891-1991, sestavil Anton Gričnik. Str. 35-37

⁹⁹ Šerbelj, F. 1983. Umetnostni spomeniki v občini Slovenska Bistrica. V Zbornik občine Slovenska Bistrica I. str. 185

¹⁰⁰ Strokovne osnove za razglasitev kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Slovenska Bistrica. 1990, geslo AO 16- Podgrad

Kebelj - Zbegov grad (6910)

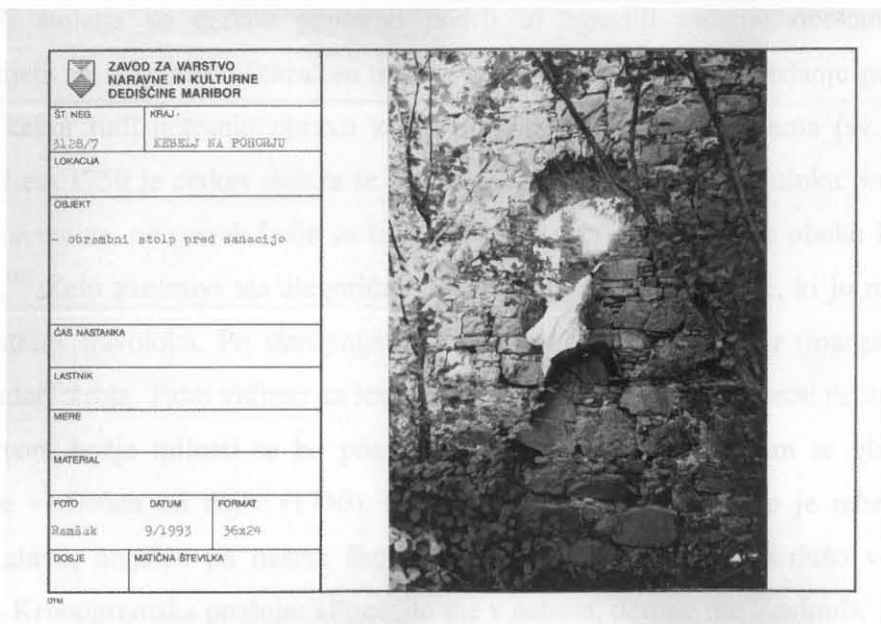

TTN5 SLOVENSKA BISTRICA 16
1:5000

Vir podatkov: Zbirni register dediščine (Uprava RS za kulturno dediščino)
Vir za kartografsko osnovo: TTN5 / TTN10 (Geodetska Uprava RS)

Zbegov grad. Vir: ZVKD Maribor, Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

Nižja, Zbegova graščina leži pod cerkvijo sv. Marjete na majhnem skalnem pomolu, sredi strmine nad potokom. Stolp je ohranjen v prvotni višini, manjkajo mu streha, podi in predelne stene. V tlorisu je pravokoten z merami 12 m v višino in 9 m v širino ter z 1,5 m debelimi zidovi. Obsega pritličje in dve etaži, ki so bili povezani z lesenimi stopnicami, osvetljevale pa so jih stranske line ali okna. Vhodna vrata so tik nad strmino pobočja na vzhodni strani, tako da se jim ni bilo mogoče približati in jih sesuti z oblegovalnim orožjem, kot so ovni in podobno. Tudi vsa okna razen dveh so postavljena na vzhod.¹⁰¹

Vir: ZVKD Maribor. Ramšak. 1993

Kebeljski okoliš nam izpričuje kar nekaj zanimivega ustnega izročila. Na Zajčevem gradu, na primer, je bilo nekdaj menda pogosto videti bele prikazni. Ljudje pravijo, da so ti duhovi preklete grajske duše, ki čuvajo zakopan denar, tega pa lahko vidimo v jesenskih nočeh cveteti. V kebeljski grapi, se pravi blizu Zbegovega gradu, so ljudje videli veliko kačo, hudič pa je neki ženski tam tako zmešal glavo, da je vso noč tavalala v temi.¹⁰² Znana je tudi kebeljska zgodba o ostalinah porušene cerkve sv. Neže na Zajčevem gradu, ki naj bi bile vidne nekje za ruševinami stolpa.

¹⁰¹ Stopar 1991, 57-59

¹⁰² Gričnik, A. 1994. Noč ima svojo moč - Bog pa še večjo. Str. 241

Cerkev sv. Marjete

Gotska cerkev sv. Marjete na Keblju je verjetno stala že leta 1251, okoli leta 1390 pa so postavili drugo stavbo, od katere so se ohranili zvonik in nastavka ladijskih sten. Imela je raven leseni strop, ladja pa je bila ožja in višja od sedanje, v zvoniku je imela molilno emporo¹⁰³. Na zvonik se je šlo po lesenih stopnicah zunaj cerkve, na severni strani.¹⁰⁴ V začetek 14. stoletja lahko datiramo tudi cerkev sv. Miklavža na bližnjem Koritnem.

Sredi 17. stoletja so cerkev ponovno podrli in zgradili sedanjo obokano ladjo s prezbitერიem in zakristijo. Takrat so uredili tudi okolico cerkve in sedanje pokopališko obzidje, kakor tudi notranjo opravo z glavnim in stranskima oltarjema (sv. Štefan in Marija). Leta 1750 je cerkev dobila še freske - na prezbitერიju in slavlouku predstavljajo življenje svetnice, na stenah ladje so štiri poslednje reči in na njenem oboku Kristusovo trpljenje.¹⁰⁵ Zelo zanimivi sta alegorični sliki iz življenja sv. Marjete, ki jo najdemo na spodnji strani slavlouka. Po staropoganskem verovanju nastane biser (margarita), če v školjko udari strela. Tako vidimo na levi devico, kleče dviga školjko proti nebu. Se pravi, pod vplivom božje milosti se bo prosilki izpolnila želja. Kronogram se glasi soLeM ConCeDe - »Sonca mi daj!« (1750). Slika na desni prikazuje, kako je rabelj svetnici odsekal glavo, angelca pa neseta školjko z biserom oz. Marjetino dušo v nebesa h Kristusu. Kronogramska prošnja: »Ponesite me v nebesa, darujte me Ženinu!«¹⁰⁶

Kot zanimivost lahko omenim poročilo goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa, ki je leta 1756 obiskal tudi Kebelej. Cerkev je premogla kar pet vinogradov na Visolah v bistriški gosposčini, veliko krav in ovac ter štiri vole, v cerkveni blagajni pa kar 50 gld. Prav tako je imela v lasti tri srebrne, pozlačene kelihe, sedem kazul in primerno število kosov cerkvenega perila. Vizitator je opazil, da na krstnem kamnu manjka pokrov, da je kamen oltarne menze po sredini počen in da uporabljajo za večno luč namesto olja kar maslo.¹⁰⁷

¹⁰³ Z ograjo ali loki ograjen nadstropni prostor.

¹⁰⁴ Stegenšek, A. 1909. Konjiška dekanija. Umetniški spomeniki Lavantinske škofije. Drugi zvezek, Str. 132

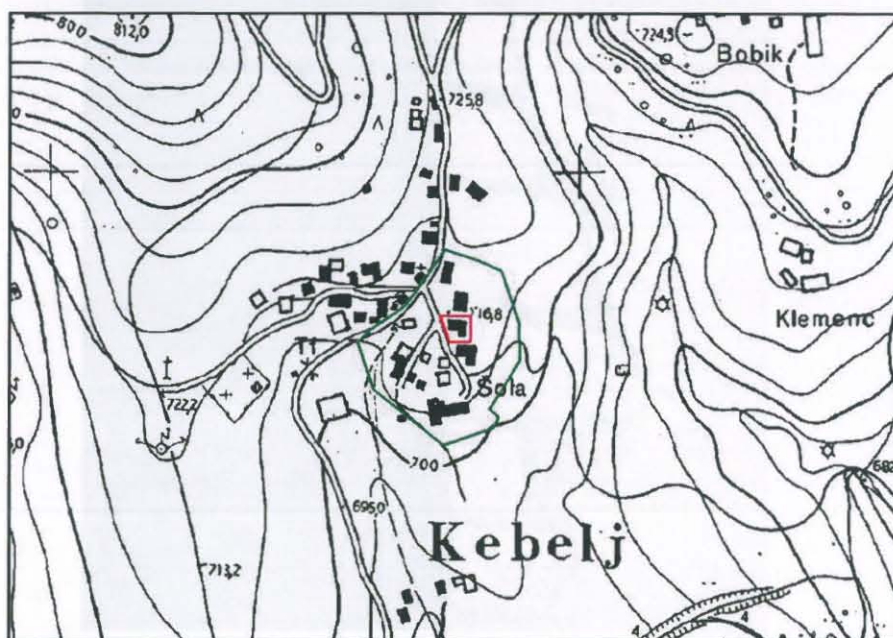
¹⁰⁵ Sonca mi daj!, 51- 53

¹⁰⁶ Stegenšek, A. 1909. Konjiška dekanija. Umetniški spomeniki Lavantinske škofije. Drugi zvezek, Str. 133

¹⁰⁷ Ožinger, A. 1990. Slovenjebistriško sredi 18. stoletja v luči goriških vizitacij (1751-1773). V Zbornik občine Slovenska Bistrica II. str. 132

Kebelj - Cerkev sv. Marjete (3062)

TTN5 SLOVENSKA BISTRICA 16
1:5000

Vir podatkov: Zbirni register dediščine (Uprava RS za kulturno dediščino)
Vir za kartografsko osnovo: TTN5/TTN10 (Geodetska Uprava RS)

Cerkev sv. Marjete. Vir: ZVKD Maribor, Strokovne podlage za kulturno dediščino za občino Slovenska Bistrica, 2001

V kebeljski cerkvi, tako kot na Šmartnem in v Tinju, najdemo ostanke rimskih sledi izpovedane v belem marmorju. Pred nekaj leti so pri odstranitvi ometa na zahodni cerkveni steni in na stenah nanjo prislonjenega zvonika odkrili rimske marmorne spolije. V stenah cerkve so našli 29 kosov belega marmorja, ki je v geološkem smislu v tem delu Pohorja tujek, kakor na primer tisti na Tinju. V štirih primerih gre za ostanke pepelnic, večina z reliefi, sledijo majhni in večji kamniti bloki, ki so delno okrašeni s figuralnimi reliefi.¹⁰⁸ Domneva se, da je bilo v okolici Koblja in Tinja večje naselje ali pokopališče.

Rimski bloki, vzidani elementi »šivanega roba«. Foto: A. Gulič. 2006

¹⁰⁸ Djurić, B. 2003. Poročilo o ogledu cerkve sv. Marjete na Koblju

Sv. Marjeta

Čaščenje sv. Marjete ali Margarete se pojavi v 7. stoletju v Angliji, od koder so ga anglosaški misijonarji zanesli v nemške dežele. Od križarskih vojn (1096-1291) je sv. Marjeta velika priprošnjica kmetov, rokodelcev popotnikov, porodnic in ljudi različnih stanov, saj se uvršča med skupino »štirinajstih pomočnikov v sili«.¹⁰⁹

Prve njej posvečene cerkve so na Slovenskem izpričane v 11. stoletju, v ljubljanski škofiji 11 župnijskih cerkva in 26 podružnic, v mariborski škofiji pa 10 župnijskih in 7 podružnic.

Marjeta je bila hčerka poganskega duhovnika na Bližnjem vzhodu, ki pa jo je dovilja na skrivaj vzgojila v krščanskem duhu. Zaradi vere je končala v ječi in tam se ji je prikazal hudič v zmajski podobi. Hotel jo je požreti, a mu ni uspelo, saj ga je Marjeta zvezala z verigami. Tako govori legenda, dejansko pa imamo o njenem življenju le malo podatkov. Zagotovo vemo, da je živela v Antiohiji pod Dioklecijanom, prestala zaradi krščanstva muke in bila nazadnje obglavljena. Srednjeveška fantazija je seveda vpletla mnoge poganske elemente in nesmisle, saj se svetnico upodablja kot mučenico, ki je z verigo ukrotila zmaja oz. kačo.

Zmajsko pošast, ki jo ima Marjeta priklenjeno, se obravnava kot zimskega demona, ki ga premaga šele sv. Jurij, pomladanski svetnik, ki ga upodabljajo kot jezdeca, kako ubija zmaja pod seboj. Oba svetnika kažeta prisposodbo zmage krščanstva nad pogani, dobrega nad zlim.¹¹⁰

¹⁰⁹ Gričnik, A. Sonca mi daj!. 1991. Kronika ob stoletnici župnije sv. Marjete na Keblju 1891- 1991, Str. 13

¹¹⁰ Kuret, N. 1989. Praznično leto Slovencev. Prva knjiga. Str. 504

Kozji rep

Danes tega gradu ne moremo več locirati, saj ni od njega ostalo nič. Domneva se, da je nekoč stal nekje na južnih obronkih Pohorja v bližini Frama.¹¹¹

Nekateri ga enačijo z Repom nad Velikim Tinjem ali s Starim gradom na slivniškem Pohorju. Predvidevajo, da ni bil zidan grad, ampak je šlo za iz lesa zgrajeno bivališče z okopi, brez večjega pomena.¹¹² S. Pahič celo razmišlja, da bi lahko bil Kozirep Ančnikovo gradišče, pozno antična utrdba nad Jurišno vasjo.¹¹³

Gradič Kozji rep se prvič omenja leta 1296 v darilni listini, v kateri Leopold Konjiški odstopi samostanu v Studenicah štiri kmetije na Pohorju, pri razdejanem gradu Kozji rep (castrum destructum Cozerep in monte Pocher). Kakšno zvezo ima s Kozjim repom v letih 1372 in 1391 omenjeni mariborski sodnik Henrik Gozraep, ni jasno.

Zadnja omemba je bila leta 1451, ko je studeniški samostan s Friderikom iz Kleka zamenjal 12 kmetij pri Hočah in pri gradišču Koserep.¹¹⁴

Če naj verjamemo ustnemu izročilu, je bil Kozji rep pravzaprav Repnikovo gradišče, ki je z leti ohranilo le še ime Rep.¹¹⁵

¹¹¹ Stopar, I. 1991. Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. Med Prekmurjem in Porečjem Dravinje. Druga knjiga. Str. 67

¹¹² Šerbelj, F. 1983. Umetnostni spomeniki v občini Slovenska Bistrica. V Zbornik občine Slovenska Bistrica I. str. 184- 185

¹¹³ Pahič, S. 1983. Bistriški svet v davnini. V Zbornik občine Slovenska Bistrica I. str. 76

¹¹⁴ Stopar, 1991 67

¹¹⁵ Ustni vir: Ajd Janez, Turiška vas 4, 2316 Zgornja Ložnica, leto 2006

Zaključek

Ustno izročilo, ki nas s svojo bogato vsebino vedno znova preseneča, nam sporoča stvari, na katere se človek digitalne dobe ne ozira več. Razbrati in izluščiti bistvo je danes očitno težje, saj ljudje ne znajo več ceniti prvobitnosti človeške narave in svoje tradicije, po tihem se je sramujejo in jo skušajo pozabiti - vse v imenu nasilne modernizacije, nekonceptnega turizma, divje kapitalizacije in ne nazadnje nizke ravni ozaveščenosti. Pohorskemu bajeslovju se izteka čas in marsikatere zgodbe odhajajo v pozabo.

V večletnem spremljanju Pohorja, njegovih gozdov, močvirij, travnikov, ljudi in kulture sem spoznal, da so nekoč ljudje resnično živeli z naravo, se je bali in jo spoštovali ter ji znali prisluhniti in jo občutiti. Ljudje so bili odvisni od vremena in letin, od medsebojne pomoči v slabem in veselja v dobrem. Danes je večina ljudi od tega že krepko oddaljena, materializem in globalizacija, ki sta zašli v vse žile sodobnega Pohorca, mu narekujeta pozabo divjega in uničenje starega. Zdravo kmečko pamet je zamenjal stroj, njegovo fantazijo pa televizija.

Starodavno Pohorje ohranja zakladnico naše kulturne in naravne dediščine, ki je ne smemo izgubiti in prikrajšati naslednje rodove za edinstvenost, ki se je razvijala tisočletja. Ne pozabimo tega in ne dovolimo nekaterim, da nam pomagajo pozabljati!

Na tem mestu bi si želel zahvaliti mentorju prof. dr. Janezu Maroltu, staršem (še posebej mami za pomoč) in prijateljem. Posebna zahvala gre ekipi Zavoda za varstvo kulturne dediščine, gospodu Stanetu Gradišniku iz Zavoda za kulturo Slovenska Bistrica, Ivu Bizjaku ter Blažu Kurniku za tehnično pomoč, Petri Blagšič za lektoriranje in seveda vsem Pohorcem.

VIRI:

- CURK, J. 1983. Urbana-gradbena zgodovina slovenjebistriškega ozemlja. V Zbornik občine Slovenska Bistrica I. Slovenska Bistrica.
- CIGLENEČKI, S. STRMČNIK- GULIČ, M. 2003. Ančnikovo gradišče pri Jurišni vasi. Slovenska Bistrica.
- CIGLENEČKI, S. 2002. Naselbine v skalnih zavetjih. V GEA. Letnik XII. Ljubljana.
- DJURIĆ, B. 2004. V Saksanovem svetu, V Rimljani steklo, glina, kamen. Maribor, Celje, Ptuj.
- DJURIĆ, B. 2003. Poročilo o ogledu cerkve sv. Marjete na Keblju. Ljubljana.
- GRADIŠNIK, S. zbral: F.Pajtler, V. Podgoršek.1998. Kamnine Pohorja. Slovenska Bistrica.
- GRIČNIK, A. 1997. Janez Koprivnik in njegovo "Pohorje". Zreče.
- GRIČNIK, A. 1989. Zapisi in pričevanja sejalcev. Kronika župnije Sv. Kunigunde na Pohorju. Gorenje pri Zrečah.
- GRIČNIK, A. 1991. Sonca mi daj!. Kronika ob stoletnici župnije sv. Marjete na Keblju 1891- 1991. Kebelj.
- GRIČNIK, A. 1994. Noč ima svojo moč - Bog pa še večjo. Ljubljana.
- GULIČ, A. 1998. Etno-arheološko izročilo na območju jugovzhodnega Pohorja. Raziskovalna naloga. Maribor.
- HOFLE, J. 2004. Srednjeveške freske v Sloveniji. Knjiga 4, Vzhodna Slovenija. Ljubljana.
- KOPRIVNIK, J. 1923. Pohorje - ponatis iz Planinskega vestnika (1913- 1919). Maribor.
- KOROPEC, J. 1983. Svet okoli Slovenske Bistrice do leta 1700. V Zbornik občine Slovenska Bistrica I. Slovenska Bistrica.
- KOVAČIČ, F. 1917. Sv. Areh na Pohorju. V ČZN, letnik 13. Maribor.
- KURET, N. 1989. Praznično leto Slovencev, Druga knjiga. Ljubljana.
- MODRIJAN, W. BURBOCK, O. 1979/81. Schild von Steier. Heft 14. Graz.
- OŽINGER, A. 1990. Slovenjebistriško sredi 18. stoletja v luči goriških vizitacij (1751- 1773) . V Zbornik občine Slovenska Bistrica II. Slovenska Bistrica.
- PAHIČ, S. 1986. Naši kraji v pradavnini 3. Tinjsko Pohorje v pradavnih časih. Maribor.

- PAHIČ, S. 1983. Bistriški svet v davnini. V Zbornik občine Slovenska Bistrica I. Slovenska Bistrica.
- PAHIČ, S. 1969. Naš višinski svet v antiki. Maribor.
- PAHIČ, S. 1990. Rimljani na Šmartnem. Maribor.
- PREDAN, P. 2001. Črešnjevce, cerkev sv. Mihaela. Problematika rimskih spolij. Diplomsko naloga. Ljubljana.
- SAZU. Inštitut za arheologijo. 1975. Arheološka najdišča Slovenije. Ljubljana.
- SCHAUBER, V., SCHINDLER, H. M. 1995. Svetniki in godovni zavetniki za vsak dan v letu. Ljubljana.
- SCHMID, W. 1912-1913. Mitteilungen der Praehistorische Zeitschrift 2/3. Wien.
- STEGENŠEK, A. 1909. Konjiška dekanija. Umetniški spomeniki Lavantinske škofije. Maribor.
- STOPAR, I. 1991. Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. Med Prekmurjem in porečjem Dravinje. Ljubljana.
- STRMČNIK-GULIČ, M. 1990. Nova dognanja Arheoloških raziskav v občini. V Zbornik občine Slovenska Bistrica II. Slovenska Bistrica.
- STRMČNIK-GULIČ, M. 1997. Mariborsko-bistriško območje v poznorimski dobi. Arheološki vestnik 48. Ljubljana.
- STRMČNIK-GULIČ, M. PREDAN, P. 2006. Kalše. V Varstvo spomenikov 39-41/ 00-04 zvezek. Ljubljana.
- Strokovne osnove za razglasitev kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Slovenska Bistrica. 1990. Maribor.
- ŠERBELJ, F. 1983. Umetnostni spomeniki v občini Slovenska Bistrica. V Zbornik občine Slovenska Bistrica I. Slovenska Bistrica.
- ŠOŠTARIČ, M. 1995. Tri cerkve-Areh-Bolfenk na Pohorju. V Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 66 - Nova vrsta 31, 1. zvezek. Maribor.
- TITL, J. 2004. Kelti in Slovenci. Koper.
- TOMAŽIČ, J. 1990. Pohorske pravljice. Celje.

Ustni viri:

- AJD Janez, Turiška vas 4, 2316 Zgornja Ložnica, leto 2006
- BRBRE Boštjan, Turiška vas, leto 2003
- CAPL Alojz, Radkovec (Malo Tinje 17), Šega Peter, Jurišna vas, leto 2001
- DOVNIK Vinko, Šmartno 35, leto 2000
- GAŠPARIČ Rudolf, Tinje 26, Veliko Tinje, rojen 1917- umrl 2006, nekdanji župnik v Tinju, leto 2000
- GRACEJ Polde, Tinje 26, rojen 1923, mežnar v tinjski cerkvi, leto 2000
- JUHART Andrej, Veliko Tinje, leto 2003
- ŠEGA Peter, Jurišna vas, leto 2001
- ŽERJAV Jože, Jurišna vas, leto 1999

Ostala literatura:

- CHEVALIER Jean, Gheerbrant Alain. 1995. Slovar simbolov. Ljubljana.
- CIGLENEČKI Slavko, STRMČNIK-GULIČ Mira. 2003. Ančnikovo gradišče. Sl.Bistrica
- CURK Iva. 1973. Vodnik za ljubitelja arheologije. Maribor.
- FRAS Ivan. 2004. Inventar gospoščine Bistriški grad 1587- 1944. Maribor.
- GAMS Ivan. 1959. Pohorsko podravje, razvoj kulturne pokrajine. Ljubljana.
- GOLOB Nataša. 1988. Poslikani leseni stropovi na Slovenskem do sredine 18. stoletja. Ljubljana.
- GRADIŠNIK Stane. 1989/90. Slovenske ljudske pesmi s Pohorja I., II. Slov. Bistrica.
- GRADIŠNIK Stane, zbral: F.Pajtler, V. Podgoršek. 1998. Kamnine Pohorja- stalna zbirka v gradu Slovenska Bistrica. Slov. Bistrica.
- GRIČNIK Anton. 1989. Zapisi in pričevanja sejalcev. Kronika župnije Sv. Kunigunde. Gorenje pri Zrečah.
- GRIČNIK Anton. 1991. Sonca mi daj! Kebeljska kronika. Kebelj.
- GRIČNIK Anton. 1997. Janez Koprivnik in njegovo "Pohorje". Zreče.
- GRIČNIK Anton. 2000. Hvalnica Pohorju. Ljubljana.
- GRIČNIK Anton. 2006. Jurij Vodovnik 2. Po njegovih poteh. Celje
- GULIČ Andrej. 1998. Etno- Arheološko izročilo na območju jugovzhodnega Pohorja. Maribor.
- GUŠTIN Mitja. 2002. Zgodnji slovani, Die Fruehen Slawen. Ljubljana.
- HILTL Carl. 1893. Das Bachergebirge. Klagenfurt.
- HOEFLER Janez. 2004. Srednjeveške freske v Sloveniji. Knjiga 4, Vzhodna Slovenija. Ljubljana.
- KANOP Maja, JENČIČ Samo. 2000. Bistriški vintgar- vodnik. Slov. Bistrica.
- KOPRIVNIK Vesna. 1997. Iz arheološke preteklosti Hoč. Hoče.
- KURET Niko. 1989. Praznično leto Slovencev I., II. Ljubljana.
- LAZAR Irena. 2004. Rimljani- steklo, glina, kamen. Celje, Maribor, Ptuj.

MIŠIČ Fr. 1934. V žaru in čaru šumovitega Pohorja. Maribor.
 MODRIJAN Walter, BURBOECK Odo. 1979/81. Schild von Steier. Graz.
 OVSEC J. Damjan. 2001. Vraževerje sveta. Ljubljana.
 PIRCHEGGER Hans. 1962. Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Guelten, Staedte und Maerkte. Muenchen.
 PAHIČ Stanko. 1985. Iz pradavnih dni okrog Polskave. Maribor.
 PAHIČ Stanko. 1985. Okrog Razvanja pred tisočletji. Maribor.
 PAHIČ Stanko. 1986. Tinjsko Pohorje v pradavnih časih. Maribor.
 PAHIČ Stanko. 1987. Hočko Pohorje. Maribor.
 PAHIČ Stanko. 1990. Rimljani na Šmartnem. Maribor.
 PAHIČ Stanko. 1969. Naš višinski svet v antiki. Maribor.
 PAHIČ Stanko. 1990. Poštela. Maribor.
 PAHIČ Stanko. 1998. Topografski zapiski 1952. Maribor.
 PAHIČ Stanko. 1998. Topografski zapiski 1953. Maribor.
 PAHIČ Stanko. 2000. Starožitnosti v gozdovih. Maribor.
 PREDAN Primož. 2001. Črešnjevce, cerkev sv. Mihaela. Problematika rimskih spolij (kamnolomi, transport, marmorata). Ljubljana.
 ROSEGGER K. 1881. Volksleben in Steiermark. Wien, Pest, Leipzig.
 SCHLOSSER Paul. 1956. Bachern Sagen. Wien.
 ŠTAJNBAHER Srečko. 1985- 2002. Mladinski raziskovalni tabor Šmartno. Ljubljana.
 STEGENŠEK Avguštin. 1909. Konjiška dekanija. Maribor.
 STOPAR Ivan. 1991. Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji - Med Prekmurjem in porečjem Drave. Druga knjiga. Ljubljana.
 STRMČNIK- GULIČ Mira. 1997. Mariborsko-bistriško območje v poznorimski dobi. Ljubljana.
 TITL Julij. 2004. Kelti in Slovenci. Koper.
 TITL Julij. 2006. Venčesl in okolica. Slovenska Bistrica.
 TOMAŽIČ Jože. 1990. Pohorske pravljice. Celje.

Krajevni leksikon Slovenije. 1980. IV. Knjiga-Podravje in Pomurje. Ljubljana.
 Arheološka najdišča Slovenije. 1975. SAZU. Ljubljana.
 Strokovne osnove za razglasitev kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Slovenska Bistrica. 1990. Slovenska Bistrica
 Skrivnosti vzhodnopohorskih cerkva. 2006. Raziskovalna naloga. Maribor.
 Zbornik občine Hoče, ob 850 letnici. 1996. Hoče.
 Turistična karta občine Slovenska Bistrica. 2001. Merilo: 1: 50000. Slov. Bistrica.
 Med Pohorjem in Haložami. 1996. Turistični vodnik. Slov. Bistrica.
 Pohorje. 1996. Karta v merilu: 1: 50000. Ljubljana.

<http://rkd.situla.org/> (Seznam kulturne dediščine Slovenije), 2006
<http://www.zavod-ksb.si/> (Zavod za kulturo Slovenska Bistrica), 2006
<http://www.arso.gov.si/> (Agencija republike Slovenije za okolje, virtualni atlas), 2006